وَمَنْ يَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ

تے جہڑی تھارا بچوں اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؐ غی فرمانبردار بنڑ غے رہ غی اور چنگا عمل

صَالِحًا نُّؤْتِهَاۤ اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۙ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا

کرے غی ہم اس ناں دونوں ثواب دئیاں غا تے ہم نے اس واسطے عزت غی روزی تیار

كَرِيْمًا ۝ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ

کی وی ہے (۲۱) اے نبیؐ غی بیویو ! تم عام کاںسریاں ہاروں نیہنہ ؛

اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ

لہٰذا جے تم پرہیز گاری اختیار کریں تاں (کسے اوپرا بندہ ناںڑ) نرم گل نہ کرو ! کہ جس آدمی

الَّذِيْ فِيْ قَلْبِهٖ مَرَضٌ وَّقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۝

غا دل ماں روگ ہے وہ کائے تاہنگ (نہ) کرن لگ جئے تے تم چنگی گل کہیا کرو ؛

وَقَرْنَ فِيْ بُيُوْتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ

تے تم اپنّاں گھراں ماں رہو تے پہلی جہالت ہاروں ہار سنگار نہ

الْجَاهِلِيَّةِ الْاُوْلٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِيْنَ

دستی پھرو تے نماز غی پابندی کرو اور زکوٰۃ

الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ

دیتی رُہو تے اللہ تعالیٰ اور اس غا رسولؐ غی فرمانبرداری کرتی رُہو (۲۲) (اے نبیؐ غیو) گھر آلیو ! اللہ تعالیٰ تے

اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ

یوہی چاہوے جے وہ تھارا تیں ہر قسم غی گندگی دور کر دئے ؛

وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيْرًا ۝ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِيْ

تے وہ تمنّاں پاک صاف رکھے (۲۳) تے تھاراں گھراں ماں جہڑی

بُيُوْتِكُنَّ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

آیت اور حکمت غیں (جہڑیں گل) سنّائی جیں تم انھاں ناں یاد رکھو بیشک اللہ تعالیٰ

(۲۱) یعنی جس را غلطی ور سزا دونی اسے را نیکی ور جزا وی دونی، بلکہ اللہ غی طرفوں اک خاص عزت آلی روزی وی عطا وہے غی۔ یوہ سب کجھ اس گلوں کیونجے تھار ورتبو تے تھاری نسبت بہت اُچی ہے۔

(۲۲) جہڑی گل پشلی دو آیتاں ماں اشاراں ناں کہئی تھی واہی ہُنڑ کھول کھول غے صاف صاف لفظاں ماں کہئی جا رہئی ہے۔ یا یوں کہہ لیو جے جن گلاں غی پشلی دو آیتاں ماں تمہید تھی ہُنڑ انھاں ہی غو وضاحتی بیان ہے؛ گل یاہ ہے جے رحمتِ عالم ﷺ غا عقد ماں آنڑ آلیں تے امت غی ماں بنڑ آلیں خوش نصیب کاںسریں یاہ گل سمجھ لیں جے انھاں غی حیثیت عام مسلمان کاںسریاں جسی نیہنہ اللہ نے ویہہ رحمتِ عالم ﷺ غا عقد ماں آنڑ واسطے چُنڑ لیں ہیں۔ تے ویہہ قیامت توڑی آنڑ آلیں ساریں مومن کاںسریاں واسطے اک نمونوں ہیں۔ لہٰذا جے ویہہ متقی تے پرہیز گار بنڑ غے رہنّو چاہویں۔ جس را کہ اج توڑی رہئی ہیں۔ فر انھاں ناں دو گلاں غو خیال رکھنّو پوے غو، اک ہر قسم غی بے حیائی تیں دور رہنڑ غو، دوجے ساراں تیں بدھ غے اللہ غی فرمانبرداری غو، پہلی گل ور عمل کرن واسطے فرمایو جے فر ویہہ مٹھا تے رسیلا لارا آلا انداز سنگ کسے ناںڑ گل نہ کریں کیونجے کاںسری غی آواز ماں اللہ نے قدرتی اک اسی چھک رکھی ہے جہڑی مڑداں اپنے در چھک لئے! فرمایو! جیکدے تم رسیلا انداز ناںڑ گل کریں غیں فر ہو سکے کوئے دل غو ماندو اپنّاں دل ماں ہوس غا خیال پیدا کر غے اپنی آخرت خراب کر بیسے۔ بلکہ تمنّاں جد وی کسے نامحرم ناںڑ گل کرنی پے جئے تم جانڑ بجھ غے رُکھا پھکّا سخت انداز ناںڑ گل کرو! ور گل سدا سہنی ادب آلی دستور غے مطابق ہی ہُو حضرت شاہ عبدالقادرؒ نے اس سارا مفہوم ناں اس را بیان کیو جے اس را گل کرو جس را ماں بچہ ناںڑ کریں؛ اسے سلسلہ ماں دوجی ہدایت یاہ دتی کہ کاںسری ناں سَدا اپنّاں گھر غے اندر رہنّوں چاہئے۔ مومن کاںسری غو کم محفلاں تے بزاراں غی رونق بنّوں یا ملک غو نظام چلانّوں نیہنہ اس غو کم اپنّاں گھر غو نظام چلانّوں ہے، تے جیکدے مجبوری ماریاں خاص ضروت ور باہر نکلنوں ہی پے جئے فر اسلام تیں پہلاں جاہلیت غا زمانہ ہاروں بنڑ ٹھنڑ غے لش پھش ناںڑ لوکاں ناں اپنّاں بنّاؤ سنگار دس دس غے نیہنہ نکلنوں چاہئے بلکہ سِدّ ا سادا پڑدا آلا کپڑا لا غے تے اپنّاں وجود غو پڑدو کر غے نکلنوں چاہئے جس غا کجھ احکام سورت نور ماں گذر گیا ہیں۔ اس آیت پاک تیں پتو لگو کہ کاںسریاں غو بنڑ ٹھنڑ غے گھروں نکلنوں بزاراں غی رونق بنّو یاہ سوا چوداں سو سال تیں پہلی جاہلیت ہے۔ اس ماں ''ماڈرن'' ہونڑ غی کوئے گل نیہنہ، تے یاہ جاہلیت اپنّوں ناں پہانویں کجھ وی رکھ لئے ور رہ غی ''جاہلیت'' ہی۔ دوجی گل غی وضاحت کرتاں فرمایو جا رہیو ہے کہ جد تھاری حیثیت عام مومن کاںسریاں تیں اُچی ہے لہٰذا تمنّاں ساراں تیں بدھ غے نماز غی پابندی کرنی لوڑیئے۔ تے زکوٰۃ ادا کرن غو زیادہ خیال رکھنّوں چاہئے، تے اللہ اور اس غا حبیب ﷺ غی اطاعت کرنی لوڑیئے فائدو:- یہ ساریں گل کہئیں تے ''ازواجِ مطہرات'' ناں ہیں ور حکم ہر ایکنڑ مومن کاںسری ناں یوہی ہے۔

(۲۳) یعنی اللہ نے ان گلاں غو حکم اس واسطے دتو ہے تانجے وہ انھاں گلاں ور عمل کرا غے نبی ﷺ غاں گھر آلاں ناں خوب پاک صاف کر دیئے انھاں ناں دلاں غی صفائی تے اخلاق اور کردار غی سُچائی نصیب ہو جئے، تے تقویٰ پرہیز گاری تے تزکیہ نفس غی اس اچی منزل ور پُج جیں جت اللہ غا خاص نیک بندہ ہی پُج سکیں۔ ''اَهْلَ الْبَيْتِ'' اس لفظ غو ترجموں گھر آلیں وی ہو سکے تے گھر آلا وی! ات پچھے تیں ذکر نبی پاک ﷺ غی بیویاں ہی غو چلے کرے لگو، اولاد یا جمائی غی کائے گل نہ پہلاں آئی نہ اگے آ رہئی ہے، بلکہ اگے وی ''ازواج مطہرات'' ہی غو ذکر آ رہیو ہے۔ لہٰذا ات ''اہل البیت'' تیں مراد نبی پاک ﷺ غیں بیویں ہی ہو سکیں۔ اس تیں علاوہ عربی زبان ماں وی یوہ لفظ گھر آلی واسطے ہی استعمال وہے۔ دیکھو سورت ہود آیت ۷۳، ور رحمتِ عالم ﷺ نے اس لفظ ماں ذری کھل کر غے اَهْلَ الْبَيْتِ (گھر آلاں) ماں اپنی صاحبزادی حضرت فاطمہؓ تے جمائی حضرت علیؓ اور حضرت حسنؓ حسینؓ وی شامل فرمالیا ہیں جے یہ وی میرا گھر آلاں

كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ

باریک دیکھنٚ آلٚو تے خوب خبر رکھنٚ آلٚو ہے (۲۴) مسلمان مڑد تے مسلمان کاٚلسریں

وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ

تے ایمان آلاٚ مڑد تے ایمان آلیٚں کاٚلسریں اور فرمانبردار مڑد تے فرمانبردار کاٚلسریں

وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ

اور سچ کہنٚ آلاٚ مڑد تے سچ کہنٚ آلیٚں کاٚلسریں؛ تے صبر کرن آلاٚ مڑد تے صبر کرن آلیٚں کاٚلسریں

وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ

اور (اللہ اگے) عاجزی کرن آلاٚ مڑد تے عاجزی کرن آلیٚں کاٚلسریں اور خیرات کرن آلاٚ مڑد

وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ

تے خیرات کرن آلیٚں کاٚلسریں تے روزا رکھنٚ آلاٚ مڑد اور روزا رکھنٚ آلیٚں کاٚلسریں

وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ

تے اپنٚی شرم گاہاں غی حفاظت کرن آلاٚ مڑد اور حفاظت کرن آلیٚں کاٚلسریں تے اللہ تعالیٰ ناں خوب

اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً

یاد کرن آلاٚ مڑد تے یاد کرن آلیٚں کاٚلسریں۔ اس ماں کوئے شک نیہنہ کہ اللہ تعالیٰ نے انھاں واسطے بخشش

وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا

ناٚلے بہت بڑو اجر تیاٚر کیٚو وو ہے (۲۵) تے کسے مومن مڑد تے کسے مومنٚ

مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ

کاٚلسری غو یوہ حق نیہنہ ہے کہ جسویلٚے اللہ تعالیٰ تے اس غو رسول کسے کم غو فیصلو کردئے فر انھاں ناں

يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَنْ يَعْصِ

اپنٚاں معاملہ ماں کجھ اختیار باقی رہ، تے جہڑو اللہ تعالیٰ تے اس غا

اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾

رسولؐ غی نافرمانی کرے وہ تے یقیناً صاف گمراہ ہوگیو (۲۶)

بچوں ہیں جس را کہ مسند احمدؒ غی اک روایت ماں ہے۔ سگوں قرآن غا لفظ ''عَنۡکُمۡ'' ماں وی اس گل در اشارو ہے کہ اَھۡلَ الۡبَیۡتِ تیں اصل مراد تے نبی پاکﷺ غیں بیویں ہی ہیں ور اس ماں اولاد وی شامل ہے۔ یاہ تفصیل اس گلوں سناٚنی پئی کہ کجھ دل غاں کالاٚں نے ات اپنٚا خاص مقصد پچھے بالکل ہی اک پٹھی گل کہئی ہے جے ''اہل البیت'' ماں بیویں آ تیں ہی نیہنہ بلکہ اس تیں مراد اولاد تے جمائی ہی ہیں، نعوذ باللہ! حالانکہ اگے پچھے ذکر صرف نبی پاکﷺ غیں بیویاں ہی غو ہو رہیو ہے۔ فر اسو پٹھو مطلب کڈن آلاٚ کتناں ظالم تے دل غا کالاٚ ہیں۔

(۲۴) یعنی اللہ غی کتاب قرآن پاک تے نبی پاکﷺ غی حدیثاں ناں یاد رکھو تے انھاں ور عمل کرو! اللہ تعالیٰ نکی موٹی ہر اک گل غی خبر رکھنٚ آلٚو ہے۔ اس غی آیتاں ماں حکمت ہی حکمت ہے اس نے اپنٚی حکمت ناٚل ہی تم رحمتِ عالمﷺ غا گھر واسطے چنٚ لیں ہیں۔ اس آیت تیں وی پتو لگو کہ اہل البیت تیں مراد حضرت غیں پاک بیویں ہیں کیونجے قرآن انھاں غاں گھراں ماں ہی نازل وہے تھو، خاصکر غے حضرت عائشہ صدیقہؓ غا گھر ماں!۔

(۲۵) پشلا رکوع ماں خاصکر غے ذکر نبی پاکﷺ غی پاک بیویاں غو تھو ہنٚ عام مومن کاٚلسریاں واسطے فرمایو جا رہیو ہے جے جہڑیں یہ یہ نیکی غا کم کریں غیں انھاں واسطے بخشش تے بہت بڑو اجر ہے۔ اس تیں علاوہ اس آیت غو شانِ نزول یوہ بیان ہووو ہے کہ حضرت اُمِّ سلمہؓ تے کجھ دوجی صحابی کاٚلسریاں نے نبی پاکﷺ اگے عرض کی تھی: جے کے گل ہے! اللہ تعالیٰ ہر جگہ مڑداں ناں مخاطب فرماوے کاٚلسریاں ناں نیہنہ مخاطب فرماتو، اس ور یاہ آیت نازل ہوئی (مسند احمد) جسماں یاہ گل دسی گئی ہے جے فضیلت ماں مڑد کاٚلسری غے بشکار کوئے فرق نیہنہ یہ نیکی غا کم جہڑو وی کرے غو اس واسطے بخشش تے اجرِ عظیم تیار ہے۔

(۲٦) اس آیت ماں ایکنٚ واقعہ در اشارو ہے تے ایکنٚ ہور رسم غی صفائی کی جا رہئی ہے۔ واقعو یوہ ہووو کہ حضرت زیدؓ جہڑا اصل ماں تے اک ازاد خاندان غا فرزند تھا ور کسے وقت ماں ویہہ زبردستی غلام بنٚا غے بیچ دتا گیا تھا ویہہ حضرت خدیجہؓ غا غلام تھا حضرت خدیجہؓ نے ویہہ نبی پاکﷺ ناں دے چھوڑیا تھا۔ حضرت نے ویہہ ازاد کر غے اپنٚاں ''منگ پوت'' بنٚا لیا تھا۔ جد ویہہ جوان ہووا تے رشتہ ناطہ غی لوڑ پئی اس ویلٚے نبی پاکﷺ نے انھاں واسطے عرب غا سب تیں اُچّا خاندان یعنی اپنٚی سکّی پھپھّی امیمہ بنت عبدالمطلب غے گھر اپنٚی پھپھیری بہن حضرت زینبؓ غو رشتو منگیو۔ یاہ گل عرب غا رواج غے مطابق بچ ہی اوپری تھی۔ کہ اتنا بڑا خاندان غے گھر اسا بندہ غا ساک غی گل کی جئے جہڑو مدتاں توڑی غلام رہیو وہے۔ حضرت زینبؓ تے انھاں غا پہراناں وی اس ور حیرانگی ہوئی اور ویہہ اس ساک واسطے دلیلیں پے گیا۔ ور ہنٚ اسلام غی لوء آ گئی وی تھی۔ ہنٚ اُچاٚ نیواں غی یاہ گل کد برداشت ہو سکے تھی! اللہ غی طرفوں یاہ آیت نازل ہوگئی۔ جے اللہ تے اس غا حبیب ﷺ غا فیصلہ تیں بعد کسے مومن ناں اپنٚاں معاملہ غو کجھ اختیار نیہنہ رہتو۔ بلکہ اس ناں اللہ تے اس غا رسولؐ غو حکم فٹ منٚوں پوے۔ بس اس آیت غا نازل ہونٚ تیں بعد حضرت زینبؓ تے انھاں غا پہائی اس رشتہ واسطے تیار ہوگیا تے یوہ نکاح ہو گیو اس را اللہ نے اُچاٚ نِیاٚ غو فرق ختم کرن غی ابتداء اپنٚاں حبیب ﷺ غا گھر تیں ہی کی۔

(۲۷) یوہ رشتو ہوتے گیو ور قدرت خدا غی دواں جیئاں ماں آپس ماں نباہ نیہنہ ہوسکیو، سویرے شام کسے نہ کسے گل ور دواں جیئاں ماں نچاقی ہی نچاقی رہ تھی جس غی حضرت زیدؓ رحمتِ عالم ﷺ اگے شکایت وی لاویں تھا تے طلاق دیدیݨ غی گل وی کریں تھا، حضرت انھاں ناں پیار ناݪ سمجھانویں تھا جے کسے را نباہ آلی گل کرو! انھاں نے اپݨی مرضی نہ ہوݨ غے باوجود میرا کہݨ ور رشتو کیّو ہُݨ جیکدے طلاق ہوگئیں فر انھاں ناں کتنوں دُکھ وہے غو آیت ماں اسے گل در اشارو ہے جے جس بندہ ور اللہ نے احسان کر غے ایمان غی دولت عطا کی، تم نے احسان کر غے اس ناں چنگا اخلاق سکھایا، ازاد کر غے اپݨاں خاندان ماں رشتو کرایو تم وی اس ناں فرمانویں تھا جے اللہ تیں ڈرتے اپݨی بیوی نہ چھوڑ ور گل چھیکڑ طلاق غے دندے آ لگی تے کسے را آپس ماں نباہ نیہنہ ہوسکیو۔ جس غی وجہ تیں حضرت زینبؓ اور انھاں غا خاندان ناں جہڑو صدموں پجیو اس غا بیان غی لوڑ نیہنہ، نبی پاک ﷺ غا دل ماں اس غو یوہ حل آیو کہ حضرت زینبؓ ناں ہوں اپݨا عقد ماں لے آؤں اس ناݪ انھاں غا صدمہ غی تلافی ہو جئے غی حضرت غا دل ماں تے یاہ گل آوے تھی لیکن یوہ ڈروی لگے تھو کہ عرب غا جاہل لوک مشہور کریں غا جے اپݨاں منگ پوت غی مطلقہ ناݪ نکاح کر لیو ہے! حالانکہ یوہ حکم آ گیو تھو جے منگ پوت غو حکم اپݨاں بچہ جسو نیہنہ ہوتو نہ اس غی گہر آلی نوں بݨ جئے۔ ور جاہل لوکاں غو کے بساہ! اللہ تعالیٰ اسے غا بارہ ماں فرماوے جے تمݨاں انھاں جاہلاں تیں ڈرن غی لوڑ نیہنہ تم بس اللہ تیں ڈرو! اور حضرت زینبؓ ناݪ نکاح غی جہڑی گل تم دل ماں چھپانویں اللہ اس ناں باندے کر دیݨ آلو ہے لہذا یوہ نکاح ضرور وہے غو۔ چھیکڑ یوہی ہووو۔

(۲۸) یعنی حضرت زیدؓ غی طلاق تیں بعد عدت وی پوری ہوگئی اور انھاں ناں حضرت زینبؓ ناݪ کوئے غرض نیہنہ رہئی فر اللہ نے ہی انھاں غو نکاح اپݨاں نبی پاک ﷺ ناݪ کرا چھوڑیو تانجے اگے جد کدے اسی گل پیش آ جئے اس ویلے موموناں ناں اپݨاں منگ پوتاں غی طلاق تیں بعد بیویاں ناݪ نکاح کرن ماں کجھ حرج نہ رہ تے عرب غو گند ور رواج وی رحمتِ عالم ﷺ غے ذریعہ ہمیشاں واسطے ختم ہو جئے۔ علماء نے لکھیو ہے جے حضرت زینبؓ ناں طلاق ہوݨ ور جہڑو دُکھ ہووو تھو اللہ نے اپݨاں حبیب ﷺ ناݪ انھاں غو آپے نکاح کرا غے وہ دُکھ ختم کرا چھوڑیو۔ اسے را حضرت زیدؓ ناں لوک عرب غا رواج غے مطابق ''زید بن محمدؐ '' کیہنہ ویں تھا۔ ور جد یوہ حکم آیو کہ بچاں ناں اپݨاں باپ ہی غا ناں ناݪ ہی بلاؤ تے لوک حضرت زیدؓ ناں فر ''زیدؓ ولد حارثہ'' کہݨ لگ گیا اس ناݪ حضرت زیدؓ ناں دُکھ ہووو تھو کہ میرا ناں ناݪ حضرت غو ناں نیہنہ رہیو۔ اللہ نے قرآن ماں انھاں غو ناں لے غے انھاں غو یوہ دُکھ وی ملت کر چھوڑیو کہ صحابہ کرام بچوں بس چھڑو انھاں ہی غو ناں قرآن ماں آیو ہے۔

(۲۹) حضرت زبیبؓ غا نکاح ہی غا بارہ ماں فرمایو جا رہیو ہے جے یوہ تے اللہ نے طے کیو وو تے فرض کیّو وو تھو، تے جہڑی گل اللہ نے آپ فرض کی وی تھی اس غا کرن ماں نبی پاک ﷺ ور کائے تنگی کس را ہو سکے! حضرت تیں پہلاں اللہ غا جہڑا پیغمبر گذر یا ہیں انھاں ماں وی اللہ غو یوہی طریقو تھو۔ کہ جہڑی گل اللہ غی طرفوں فرض وہے تھی واہ گل ویہہ کسے خوف خطرہ تیں بجݨ کر دیں تھا، پہانویں لوکاں غا رسم رواج غے کتنی ہی خلاف وہے تے لوک کتنوں ہی رولو کیوں نہ کریں، ور اللہ غا پیغمبر اپݨاں مالک تیں ڈریں ویں تھا تے لوکاں غا ڈنڈ رولا تیں قطعاً نیہنہ ڈریں تھا۔ فر اللہ تعالیٰ غو ہر اک کم طے کیّو ووو ہے اس غو اک خاص وقت وہے تے اس ماں حکمت ویں اس نکاح غو وی اک طے کیّو ووو وقت تھو۔ تے اس نے اپݨاں ویلا ور ضرور ہوݨو تھو، جہڑو ہو گیو ہے۔

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِيٓ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ

تے (اے نبیؐ یاد کرو) جسویلے تم اس آدمی ناں کہہ رہیا تھا جس ور اللہ تعالیٰ نے احسان کیّو ہے تے تم نے وی اس ور

عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي

احسان کیّو ہے جے اپݨی بیوی ناں اپݨے کولے رہݨ دے؛ تے اللہ تعالیٰ تیں ڈر! تے تم اپݨاں دل ماں

فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ

واہ گل چھپا رہیا تھا جہڑی اللہ تعالیٰ باندے کرن آلو تھو تے تم لوکاں (غا طعنہ) تیں ڈر رہیا تھا

وَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا

حالانکہ اللہ تعالیٰ اس غو زیادہ حقدار ہے جے تم اس تیں ڈریں (۲۷) فر جد زیدؓ ناں اس کالسری ناݪ

وَطَرًا زَوَّجْنَٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

کائے غرض نیہنہ رہئی تے ہم نے واہ تھارا نکاح ماں دے چھوڑی تانجے موموناں ور انھاں غا چھوکلیا وا

حَرَجٌ فِيٓ أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ إِذَا قَضَوْا۟ مِنْهُنَّ

بچاں غی بیویاں غا بارہ ماں کائے تنگی نہ رہ؛ جد کہ انھاں غی ان کالسریاں ناݪ کائے غرض

وَطَرًا ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ۝ مَّا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ

باقی نہ رہ؛ اور اللہ غا (اس) حکم نے تے ہو غے ہی رہݨوں تھو (۲۸) نبیؐ ور اسا کم ماں

مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُۥ ۖ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ

کائے تنگی نیہنہ جہڑو اللہ تعالیٰ نے انھاں واسطے مقرر کیّو ووو ہے جہڑا لوک پہلاں گذر یا ہیں انھاں ماں

خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ۝

وی اللہ تعالیٰ غو یوہی طریقو رہیو ہے کہ اللہ تعالیٰ غو (ہر) حکم اک متھیو وو فیصلو ہے

الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَٰلَٰتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُۥ وَلَا

یہ سارا (پیغمبر) اللہ تعالیٰ غا سنیا پچا نویں ویں تھا تے اسے تیں ڈریں تھا اور

يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ۝

اللہ تعالیٰ تیں سوا کسے تیں نیہنہ ڈریں تھا؛ تے اللہ تعالیٰ ہی حساب لیݨ واسطے کافی ہے (۲۹)

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ وَلٰكِنْ

محمد ﷺ تھاراں مڑداں بچوں کسے غا باپ نیہنہ بلکہ ویہہ

رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ

اللہ تعالیٰ غا رسول تے ساراں نبیاں تیں چھیکڑ ماں آنٓ آلا ہیں ؛ تے اللہ تعالیٰ ہر چیز ناں

شَیْءٍ عَلِیْمًا ﴿۴۰﴾ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا

جانٓ آلو ہے (۳۰) اے ایمان آلیو ! اللہ تعالیٰ ناں مچ زیادہ

كَثِیْرًا ﴿۴۱﴾ وَّسَبِّحُوْهُ بُكْرَةً وَّاَصِیْلًا ﴿۴۲﴾ هُوَ الَّذِیْ

یاد کرو ؛ تے سویرے شام اس غی تسبیح کرو ! وہ ہی تے ہے جھڑو

یُصَلِّیْ عَلَیْكُمْ وَمَلٰٓىِٕكَتُهٗ لِیُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ

تھارا در اپنٹی رحمت ٹورے تے اس غا فرشتا وی ! تانجے وہ تمناں اندھیریاں تیں کڈ غے

اِلَى النُّوْرِ ؕ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِیْنَ رَحِیْمًا ﴿۴۳﴾

لوء ماں لیاوے تے وہ ایمان آلاں ور مچ ہی مہربان ہے ؛

تَحِیَّتُهُمْ یَوْمَ یَلْقَوْنَهٗ سَلٰمٌ ۚۖ وَّاَعَدَّ لَهُمْ

جس تہاڑے ویہہ اس ناںٓ ملیں غا انھاں غو استقبالٓ ''سلام'' ناںٓ وہےغو، تے اس نے انھاں واسطے

اَجْرًا كَرِیْمًا ﴿۴۴﴾ یٰۤاَیُّهَا النَّبِیُّ اِنَّاۤ اَرْسَلْنٰكَ

عزت آلو اجر تیار کیو وو ہے (۳۱) اے نبیؐ ہم نے تم گواہی دینٓ آلا

شَاهِدًا وَّمُبَشِّرًا وَّنَذِیْرًا ﴿۴۵﴾ وَّدَاعِیًا

تے خوشخبری سنانٓ آلا تے ڈرانٓ آلا بنا غے چلایا ہیں ؛ تے اللہ غا حکم ناںٓ

اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُّنِیْرًا ﴿۴۶﴾ وَبَشِّرِ

اس در بلانٓ آلا تے لوء کرنٓ آلو دیو بنا غے ؛ تے تم موموناں

الْمُؤْمِنِیْنَ بِاَنَّ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ فَضْلًا كَبِیْرًا ﴿۴۷﴾

ناں خوشخبری دے دیو جے انھاں واسطے اللہ تعالیٰ غی طرفوں بہت بڑو فضل ہے ؛

(۳۰) یعنی تم حضرت زینبؓ ناں نبی پاک ﷺ غی نُوں (بہو) کس را کیہنہ !! جدکہ حضرت تے کسے مڑد غا باپ ہی نیہنہ، اپناں چار صاجبزادا حضرت قاسمؓ، طیبؓ، طاہرؓ، ابراہیمؓ ہیں جھڑا چارے نکاں ہوتاں ہی اللہ ناں پیارا ہو گیا ''مڑد'' بنٓ غی عمر توڑی پجیا ہی نیہنہ ! فرنُوں کس را ہو سکے ! تے حضرت زیدؓ تے حارثہ غا صاجزادہ ہیں انھاں ناں زید ولد محمد (ﷺ) تے لوک عرب غا رواج ور کیہنہ تھا۔ حقیقت ماں ویہہ حضرت غا پوت نیہنہ تھا فر انھاں غی بیوی حضرت غی نُوں کس را ہو سکے !! لہذا لوکاں غیں ساریں گل چھڑو جاہل پونٓوں ہے حقیقت کجھ نیہنہ۔ ہاں ! محمد ﷺ اللہ غا رسول تے ''خاتم النبین'' ہیں۔ ''خاتم النبین'' غا دو ترجمہ مشہور ہیں اک یوہ جے حضرت ساراں نبیاں تیں چھیکڑ غا نبی ہیں تے حضرت ور نبیاں غو یوہ سلسلو ختم ہو گیو ہے ہُنٓ قیامت توڑی کوئے نبی نیہنہ آسیں۔ تے دو جو ترجموں یوہ جے ''حضرت نبیاں غی مہر ہیں'' یعنی نبیاں غو سلسلو ختم کر غے حضرت اس ور آخری مُہر ہیں ہُنٓ کدے کوئے نبی نیہنہ آسیں۔ اس را دواں ترجماں غو مقصد اِکّو ہے رحمتِ عالم ﷺ نے اس غی وضاحت کرتاں فرمایو! ہوں آخری نبی ہوں میرے تیں بعد کسے را غو کوئے نبی نیہنہ، تے حضرت نے فرمایو میرے تیں بعد کجھ فراڈی پخنڈی کھلاویں غا انھاں بچوں ہر اک دعوو کرے غو جے ہوں نبی ہوں ور ویہہ سارا دجال کذاب'' یعنی پخنڈی تے چھوٹھا ویں غا (بخاری، ابوداؤد) اس ور ساری امت غو اتفاق ہے کہ حضرت تیں بعد قیامت توڑی کوئے نبی نیہنہ ہوسکتو تے جھڑو اس را غا چھوٹھا دعوا کرے وہ کافر تے واجب القتل ہے۔ اسے گلوں جدکدے کسے فراڈی نے اسی گل کی، کسے نے اس ناںٓ نہ بحث مناظرو کیّو نہ اس کونٓوں دلیل منگی بلکہ سِدّی اس غی منڈی لاہ دتی پَہانویں اسا فراڈی غو کم تمام کرن واسطے امت ناں کتنی بڑی قربانی ہی دینٹی پئی جس را کہ حضرتِ صدیق اکبرؓ غا دورِ خلافت ماں مسیلمہ کذاب نے نبی ہونٓ غو دعوو کیّو تے کسے نے اس کونٓوں دلیل نیہنہ منگی بلکہ حضرت صدیقؓ نے اس غے خلاف جنگ غو اعلان کر دتو جسماں صحابہ کرام نے اتنی بڑی قربانی دتی کہ چھڑا قرآن غا حافظ تے قاری ست سو صحابۂ کرام شہید ہووا اور جچر توڑی اس دجال غو کم نیہنہ ہوو و پچھے نیہنہ ہٹیا۔ کیونجے یوہ سِدّ و نبوت ور حملو تھو۔ اس تیں بعد اسود عنسی، قرامطہ تے دوجا مچ سارا فراڈی ہر دور ماں نبوت غو دعوو کرتا تے مُنڈی لواہتا رہیا۔ لیکن ہائے افسوس! اس آخری دور ماں انگریزاں نے اپنٹی طرفوں مرزو غلام احمد قادیانی ملعون نبی بنا غے اُس ویلے کھلو کیّو جدات اسلامی حکومت غو دیو بجھیو وو تھو اس گلوں اس ملعون غی کوئے مُنڈی نیہنہ لاہ سکیو۔ تے اس غی ناپاک ذریت دنیا ماں پھیلتی چلی گئی۔ ہُنٓ خدا ہی صدیقِ اکبرؓ غا کسے جانشین ناں پیدا کرے جھڑو انھاں غا ناپاک وجود تیں خدا غی پاک زمین ناں پاک کر دیئے۔ ور جچر توڑی یاہ ناپاک بوٹی اکلتی نیہنہ اچر توڑی مسلماناں واسطے ضروری ہے کہ ویہہ اس پلیت قوم تیں بالکل کنی ریہنہ۔

(۳۱) اپر نبی پاک ﷺ غیں صفت بیان ہو رہئی تھیں۔ اگے وی حضرت غی صفتاں ہی غو ذکر ہے ورات ذری اڑک غے اللہ ایمان آلاں بنداں ناں یاد کرواوے جے ہم نے رحمتِ عالم خاتم النبین ﷺ غی امت ماں تمناں پیدا کر غے کتنوں بڑو احسان کیّو ہے ! اس غو تقاضو ہے کہ تم اللہ تعالیٰ ناں خوب کسّ غے یاد کرو! حضرت ابنِ عباس غو تفسیراں ماں یوہ ارشاد آوے کہ اللہ نے جتنیں عبادت فرض کیں انھاں غی کجھ تعداد رکھی مثلاً روزہ سال ماں اک مہیناں غا، نماز رات تہاڑی ماں پنج واری، حج زندگی ماں اک واری ور اللہ غا ذکر واسطے کوئے حد نیہنہ جتنوں ہو سکے، زبان ناںٓ دل ناںٓ، اپناں عمل ناںٓ جچر توڑی ہوش قائم ہے اچر توڑی اس غو ذکر کرتا رُہو فر اس غی یاد واسطے کوئے خاص ویلو مقرر نیہنہ فرمایو بلکہ سویرے شام ہر ویلے اس غی پاکی بیان کرتا تے تسبیح کرتا رُہو۔ اس غو نتیجو یوہ نکلے غو کہ اللہ تعالیٰ غی رحمت نازل ہو جئے غی تے اللہ تعالیٰ اپناں فضل ناںٓ نواز دیئے غو، بلکہ اللہ غا فرشتا وی اساں نیک لوکاں واسطے اللہ تعالیٰ اگے رحمت غی دعا کریں غا۔ اللہ غی یا ہی رحمت بندہ ناں جہالت تے گمراہی غی اندھیریاں تیں کڈ غے ایمان، تقوی، پرہیز

وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَدَعْ اَذٰىهُمْ

تے تم کافراں اور منافقاں غی گل نہ منیوں تے نہ انھاں غا ستان غو خیال کریو ،

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿٤٨﴾ يٰٓاَيُّهَا

تے اللہ تعالیٰ ور ہی پُہروسو رکھو ! تے اللہ تعالیٰ ہی کم بنّاںٔ واسطے کافی ہے (۴۲) اے

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ

ایمان آلیو ! جسویلے تم مومنٔ کالسریاں نالٔ نکاح کریں فر تم انھاں ناں ہتھ لانٔ تیں

قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ

پہلاں ہی طلاق دے چھوڑیں تاں تھاری انھاں ور کوئے عدت نیہنہ

تَعْتَدُّوْنَهَا فَمَتِّعُوْهُنَّ وَسَرِّحُوْهُنَّ سَرَاحًا جَمِيْلًا ﴿٤٩﴾

جہڑی تم شمار کریں تے تم انھاں ناں کجھ سمان دے غے سُہنٔی طرح رخصت کر چھوڑو (۳۳)

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّآ اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰتِيْٓ اٰتَيْتَ

اے نبیؐ ہم نے تھارے واسطے تھاریں ویہہ بیویں جائز کر چھوڑیں ہیں جھاں غو مہر تم نٔے

اُجُوْرَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ مِمَّآ اَفَاۗءَ اللّٰهُ

ادا کر چھوڑیو ہے تے ویہہ گولیں وی جہڑیں اللہ غی دتی وی غنیمت بچوں تھاری ملکیت ماں

عَلَيْكَ وَبَنٰتِ عَمِّكَ وَبَنٰتِ عَمّٰتِكَ وَبَنٰتِ

آ گئیں ہیں ؛ تے تھاراں چاچاں غیں کڑیں نالٔے تھاریں پھپھیاں غیں کڑیں تے تھاراں ماں ماں

خَالِكَ وَبَنٰتِ خٰلٰتِكَ الّٰتِيْ هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَاَةً

غیں کڑیں تے تھاریں موسیاں غیں کڑیں جھاں نے تھارے نالٔ (اللہ غا رستہ ماں) ہجرت کی، تے واہ

مُّؤْمِنَةً اِنْ وَّهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ

مومن کالسری وی جہڑی بجن مہر تیں اپنٔوں آپ نبیؐ غے حوالے کر چھوڑے اس شرط ور کہ نبیؐ وی اس نالٔ

النَّبِيُّ اَنْ يَّسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُوْنِ

نکاح کرنوں چاہویں ، یاہ گل (اے نبیؐ) چھڑی تھارے واسطے ہی ہے ہورناں

گاری تے علم غی لوء ماں لیا وے۔ موموناں ناں ان گلاں غی اسّے گلوں توفیق وہے کیو نجے اللہ غی رحمت انھاں غے نالٔ وہے تے اللہ انھاں ور مہربان وہے۔ خیر! یاہ تے دنیا غی گل ہے فر اسا نیک بندا جد آخرت ماں اپنٔاں مالک غی بارگاہ ماں پجیں اللہ تعالیٰ آپ ''سلام'' کہہ غے انھاں غو استقبال فرماوے جس را کی سورت یسین آیت/۵۸ ماں وی ہے تے فرشتا وی انھاں ناں سلام ہی سلام کریں جس را سورت نحل آیت/۳۲ ماں ہے بلکہ ویہہ آپس ماں وی ایکنٔ دوجا ناں سلام کرتا تے سلامتی غی دعا دیتا ویں غا تکو سورت یونس آیت/۱۰ تَحِيَّتُهُمْ ماں یہ ترے ہی گل شامل ہیں۔

(۴۲) ان آیتاں ماں حضرت غیں پنج صفت بیان فرما غے حکم ہو رہیو ہے جے تم ایمان آلاں ناں جنت غی، اللہ غا فضل تے دنیا اور آخرت ماں کامیابی غی خوش خبری سنا دیو، تے نہ ان منافقاں کافراں غی گلاں در کجھ تہان کرو تے نہ ہی انھاں غی تکلیف پہچان غو کجھ خیال کرو! جہڑیں یہ حضرت زنیبؓ غا نکاح غیں گل اڈا اڈا غے پہچا رہیا ہیں۔ کیونجے اللہ غو فضل تھارے نالٔ ہے لہذا تم اسے ور پُہروسو کرو! وہ ہر اک کم بنّان واسطے تے کارسازی واسطے سُدّ وہے۔ جہڑیں پنج صفت بیان کیں ہیں انھاں ماں (۱) پہلی صفت یاہ ہے کہ تم گواہ ہیں۔ تھاری ذات امت واسطے اک نمونو ہے تے قیامت غے تہاڑے تم گواہی دیں غا کہ کس نے اللہ غو دین قبول کیوّ تھو تے کس نے تھاری مخالفت کی تھی بلکہ پشلاں پیغمبراں غیں امت وی جد اپنٔاں نبیاں غی تبلیغ تیں نمکر جیں غیں اس ویلٔے تم ہی نبیاں غا حق ماں گواہی دیں غا کمارواہ البخاری، والنسائی، والترمذی عن ابی سعیدؓ۔ (۲) تے تم نیکوکار موموناں ناں جنت غی خوش خبری دینٔ آلا (۳) تے گناہ گاراں نافرماناں ناں جہنم غا عذاب تیں ڈرانٔ آلا ہیں (۴) اور اللہ غا حکم نالٔ اس غاں بنداں ناں اللہ در بلانٔ آلا (۵) تے اک چمکتا دیّا ہیں کفر، شرک تے جہالت غی انھیریاں تیں جس ناں وی باہر آنٔوں نصیب وہے وہ اسے بلتا دیّا غی لوء نالٔ ہی باہر آ سکے۔ تے ہُنٔ قیامت توڑی اسے دیّا غی لوء رہ غی اور جہڑو وی تقوٰی، پرہیزگاری غی اچی منزلٔ واسطے لوء حاصل کرنی چاہوے غو تے اپنٔاں دل غو دیو بالنو چاہوے غو وہ اسے دیّا تیں بالٔ سکے غو۔

(۴۳) نبی پاک ﷺ غی بیویاں غو ذکر چل رہیو تھو اسے بارہ ماں اک ہدایت یاہ دتی جا رہئی ہے کہ جد کسے کالسری نالٔ نکاح تیں بعد رخصتی تے میاں بیوی غی ملاقات اور ہم بستری تیں پہلاں ہی طلاق ہو جیں اسی کالسری واسطے پہلو حکم تے یوہ ہے کہ طلاق تیں بعد اس ناں دوجیاں کالسریاں ہاروں عدت گذارن غی لوڑ نیہنہ بلکہ اس واسطے جائز ہے کہ فٹ دوجی جگہ نکاح کر لئے۔ دوجو حکم یوہ دتو کہ جیکدے طلاق توڑی گل پج ہی گئی ہے ہُنٔ جدائی وی چنگی طرح اخلاقی اصولاں غے مطابق کرو! جے مہر پہلاں مقر کیو وو وہے تاں اڈو مہر دے غے چنگی طرح چھوڑ دیو جس را سورتِ بقرہ ماں ہے تے جے مہر طے نہ کیو وو وہے تاں اپنٔی حیثیت تے نیک لوکاں غا دستور غے مطابق کپڑاں غو سوٹ تے ہور رخصت کرن غو سمان دے غے چھوڑ دیو، اس مسئلہ غی ہور تفصیل واسطے سورت بقرہ آیت/۲۳۶ تے ۲۳۷ غی تفسیر تکو۔

الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيٓ

مسلماناں واسطے نیہنہ ، ہم ناں چنگی طرح پتو ہے جے ہم نے مسلماناں ور انھاں غی بیویاں

أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ

تے انھاں غی گولیاں غا بارہ ماں کے فرض کیّو ہے تانجے (اے نبیؐ)

عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝ تُرْجِي

تھارا ور کائے تنگی نہ رہ ؛ تے اللہ بہت بخشن آنْو مچ مہربان ہے (۳۴) انھاں بچوں

مَن تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِيٓ إِلَيْكَ مَن تَشَاءُ ۖ

جس ناں تم چاہویں اپناں تیں دور رکھو ! تے جس ناں چاہویں اپنے کوتے رکھو !

وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۚ

تے جیکدے تم انھاں بچوں وی کسے ناں اپنے کوتے بلاویں جھڑی تم نے دور کی تھیں تانویں تھارا اور کوئے گناہ نیہنہ ؛

ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَ

اس ماں اس گل غی زیادہ امید ہے جے ان بیویاں غیں اکھ ٹھنڈیں ریہنہ ، تے ویہہ غم نہ کریں اور

يَرْضَيْنَ بِمَآ ءَاتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا

تم انھاں ناں جو کجھ دیں اس ور ویہہ ساریں خوش ریہنہ ؛ تھاراں دلاں ماں

فِي قُلُوبِكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ۝ لَّا

جو کجھ ہے اللہ تعالیٰ اس ناں جانے تے اللہ تعالیٰ علم آنْو تحمل آنْو ہے (۳۵) (اے نبیؐ)

يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنۢ بَعْدُ وَلَآ أَن تَبَدَّلَ

انھاں تیں علاوہ ہور کانْسریں تھارا واسطے جائز نیہنہ تے نہ یوہ (جائز ہے) کہ تم انھاں غی جگہ دوجیں

بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا

بیویں کرلیں پَہانویں انھاں غی شکل تمناں کتنی ہی چنگی لگے ور ویہہ جھڑیں تھاری

مَلَكَتْ يَمِينُكَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا ۝

ملکیت غی گولیں ویں تے اللہ تعالیٰ ہر اک چیز ور نظر رکھنْ آنْو ہے (۳۶)

(۳۴) جس را ہور مچ ساریں گلاں ماں نبی پاک ﷺ غی اک خاص خصوصیت ہے۔ اسے را نکاح غا بارہ ماں وی حضرت واسطے کجھ خاص مسئلہ ہیں جھڑا ات بیان ہور ہیا ہیں یہ چار مسئلہ ہیں (۱) جس کانْسری غو وی حضرت نے مہر دیدتو ہے فرمایو واہ تھارے واسطے حلال ہے پَہانویں تعداد چارتیں زیادہ ہی کیوں نہ ہو جئے حالانکہ امت واسطے چارتیں زیادہ کانْسریاں ناں نکاح جائز نیہنہ ہے (۲) جنگ غا مدان ماں گولیں بنْ آنْیاں واسطے فرمایو کہ غنیمت غی تقسیم تیں پہلاں ہی یعنی عام تقسیم تیں کنی کر غے تم جس ناں اپنْی گولی بنانْی چاہویں بنا سکیں جس را کہ حضرت صفیہؓ ناں حضرت نے ازاد کر غے انھاں ناں نکاح کر لیو تھو تے حضرت ماریہ قبطیہؓ گولی بنْ گئیں تھیں گولیاں غی عالماں نے اک خصوصیت یاہ وی لکھی ہے کہ حضرت غی گولیں وی امت غیں ماں ہیں حضرت تیں بعد کوئے انھاں ناں نکاح نیہنہ کرسکتو (۳) تیجی خاص گل یاہ ہے کہ نبی ﷺ غا ددھیال یا ننھیال بچوں بس ویہہ ہی کانْسریں حلال ہیں جنھاں نے مکہ تیں پہلاں مدینہ ہجرت کی وی وہے دوجیں نیہنہ۔ جد کہ امت واسطے چاچا غی، پھپّی غی، ماسی غی، ماما غی کُڑی ناں نکاح واسطے یاہ شرط نیہنہ۔ (۴) جھڑی کانْسری اپنْوں آپ حضرت ناں ''ہبہ'' کر دیئے یعنی واہ یاہ کہہ دیئے جے ہوں مہر نیہنہ لیسوں، واہ وی رحمتِ عالم ﷺ واسطے جائز ہے ور ایسو ہوو کدے نیہنہ۔ جد کہ امت واسطے مہر ادا کرنوں ضروری ہے فر فرمایو جے یہ گل تھارا واسطے خاص ہیں باقی عام مسلماناں واسطے ہم نے جو کجھ فرض کیّو ہے وہ تے یاد ہی ہے۔ اور رحمت عالم ﷺ واسطے یہ خصوصیت اس گلوں رکھیں تانجے کسے گل ماں تنگی نہ رہ تے جد جھڑی گل مناسب سمجھیں اس ور عمل کریں کیونجے رحمتِ عالم ﷺ نے جو کجھ کرنوں ہے وہ تے امت غا فائدہ تے دین غی مصلحت واسطے ہی کرنوں ہے۔

(۳۵) رحمتِ عالم ﷺ واسطے اک ہور خصوصیت بیان ہو رہئی ہے۔ کہ حضرت اپنْی بیویاں بچوں جس بیوی غی باری چاہویں ختم کر چھوڑیں یعنی اس ناں ہم بستری نہ کریں تے جیکدے کسے بیوی غی باری ختم کی وی وہے۔ اس غا بارہ ماں وی حضرت ناں اختیار ہے کہ جے چاہویں تاں اس ناں فر ملاقات کرسکیں جد کہ امت ناں یوہ اختیار نیہنہ بلکہ جس غی دو یا ترے یا چار بیوی ویں اس ناں انھاں غی باریاں ور عمل کرنوں ضروری ہے۔ فر اس اختیار تے خصوصیت غو فائدو یوہ بیان فرمایو جے اس را تھاریاں ساریاں بیویاں غیں اکھ ٹھنڈیں رہ غیں تے ویہہ دکھیا نیہنہ ہوسیں تے ویہہ ساریں خوش ریہنہ غیں۔ کیونجے ویہہ سمجھ لیں غیں جے حضرت نے جو کجھ کیّو ہے یوہ اللہ غا حکم ور ہی کیّو ہے اور اللہ غا ہر حکم ور ویہہ خوش ہیں ہی۔ اللہ تعالیٰ غو یوہ اختیار دینْ غے باوجود نبی پاک ﷺ نے آپ کسے بیوی غی کدے باری ختم نیہنہ فرمائی۔ ہاں ! حضرت سودہؓ نے آپے اپنْی باری ختم کر غے حضرت عائشہ صدیقہؓ ناں دے چھوڑی تھی۔ تے آخری بماری ماں وی حضرت نے اپنْی ساریاں بیویاں کونْوں اجازت لے غے ہی حضرت عائشہؓ غے گھر بماری غا تہاڑا گذار یا تھا۔ فر فرمایو: یاہ تے بس ظاہری انتظام غی گل ہے ورنہ تھارا دل ماں کے ہے وہ تے اللہ تعالیٰ خوب جانے یعنی تم دل غی محبت ماں بیویاں غے بشکار انصاف نیہنہ کرسکتا۔ نہ واہ تھارا اختیار غی گل ہے اس گلوں اس غی پچھ وی نیہنہ پُچھ تے بس ظاہری چیزاں ماں انصاف غی ہے۔ نبی پاک ﷺ دعا کریں ویں: ربا! یاہ میری بنڈ ہے جھڑی میرا اختیار ماں ہے ور جھڑی چیز تیرا اختیار ماں ہے میرا اختیار ماں ہے ہی نیہنہ (یعنی دلی محبت) اس ماں توں میری ملامت نہ کریئے۔ (ترمذی، نسائی، مسند احمد)

(۳۶) یعنی جتنیں کانْسریں اس ویلے تھارا نکاح ماں ہیں انھاں تیں بعد ہُنْ ہور کسے کانْسری ناں تمناں نکاح کرنوں جائز نیہنہ۔ ہاں ! گولیں رکھ سکیں۔ اس ویلے حضرت غا نکاح ماں ۹ بیویں تھیں؛ مفسر حضرات فرمانویں کہ جس ویلے آیت ۲۸/۲۹ جس ناں آیتِ تخیر کہیو جئے نازل ہوئیں اور ''ازواج مطہرات'' نے دنیا غی تنگی غے باوجود نبی ﷺ غا عقد ماں رہنْوں پسند کیّو اس

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتَ النَّبِيِّ اِلَّآ اَنْ

اے ایمان آلیو ! تم نبیؐ غا گھراں ماں نہ جایا کرو جِچر توڑی کہ تمناں

يُّؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نٰظِرِيْنَ اِنٰىهُ وَلٰكِنْ اِذَا

کھاناں واسطے سدیو نہ جئے (تے اس طریقہ ورکہ) اس غا پکنڑ واسطے اُت اڈیکنوں نہ پوے؛ بلکہ جسویلے

دُعِيْتُمْ فَادْخُلُوْا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوْا وَلَا مُسْتَاْنِسِيْنَ

تمناں بلایو جئے اس ویلے تم جاؤ تے جد کھانوں کھالیں فر اپنڑے اپنڑے چلیا جاؤ تے گلاں ماں لگ غے اُت نہ

لِحَدِيْثٍ ۭ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيٖ مِنْكُمْ ۡ

بیس جاؤ ؛ بیشک اس طریقہ سنگ نبیؐ ناں تکلیف وہے ور ویہہ تھارو لحاظ کر جئیں

وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيٖ مِنَ الْحَقِّ ۭ وَاِذَا سَاَلْتُمُوْهُنَّ مَتَاعًا

تے اللہ حق گل بیان کرن تیں نیہنہ شرماتو (۳۷) تے جسویلے تم انھاں کونوں کائے چیز منگیں

فَسْــَٔـلُوْهُنَّ مِنْ وَّرَاۗءِ حِجَابٍ ۭ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوْبِكُمْ

تاں تم انھاں کونوں پڑدہ تیں باہروں منگیا کرو اس ماں تھاراں دلاں واسطے وی بڑی پاکیزگی ہے

وَقُلُوْبِهِنَّ ۭ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوْا رَسُوْلَ اللّٰهِ

تے انھاں غا دلاں واسطے وی (۳۸) تے تھارا واسطے بالکل جائز نیہنہ کہ تم اللہ غا رسولؐ ناں تکلیف پہچاویں

وَلَآ اَنْ تَنْكِحُوْٓا اَزْوَاجَهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖٓ اَبَدًا ۭ اِنَّ ذٰلِكُمْ

تے نہ یوہ جائز ہے کہ انھاں تیں بعد انھاں غی بیویاں ناں کدے وی تم نکاح کریں بیشک یاہ گل

كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيْمًا ۝ اِنْ تُبْدُوْا شَيْــــًٔا اَوْ تُخْفُوْهُ

اللہ غے نزدیک بہت بڑا گناہ غی ہے (۳۹) تم کسے چیز ناں باندے کرو یا چھپا غے رکھو

فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا ۝ لَا جُنَاحَ

اللہ تعالیٰ تے ہر اک چیز ناں خوب جانڑ آلو ہے (۴۰) انھاں عورتاں ور

عَلَيْهِنَّ فِيْٓ اٰبَاۗىِٕهِنَّ وَلَآ اَبْنَاۗىِٕهِنَّ وَلَآ اِخْوَانِهِنَّ

کوئے گناہ نیہنہ کہ ویہہ اپناں باپ تے اپناں بچاں تے اپناں پہائیاں

ور اللہ نے انھاں ناں یوہ انعام دتو جے ہُنڑ نبی ﷺ غا عقد ماں بس تم ہی رہینہ غیں۔ تے نبی ﷺ کسے ہور کانسری ناں نکاح نیہنہ کرسیں۔ اکثر مفسراں نے آیتِ پاک غی اسے را تفسیر کی ہے ور حضرت ابی ابن کعبؓ، حضرت ابن عباسؓ تے حضرت مجاہدؒ اور عکرمہؒ نے اس را تفسیر فرمائی ہے جے اپر آیت ۵۰ ماں جن صفتاں آلیں کانسریں آپؐ غا نکاح واسطے جائز کی گئیں تھیں اِت اُنھاں غا بارہ ماں ہی فرمایو جا رہیو ہے جے انھاں صفتاں تیں علاوہ کائے کانسری تھارا واسطے جائز نیہنہ بس تم انھاں کانسریاں ناں ہی نکاح کرسکیں جِھاں ماں ویہہ صفت ویں (ترمذی، ابن کثیر، ابن جریر) امام ابنِ جریرؒ نے وی یاہی تفسیر پسند فرمائی ہے واللہ اعلم۔

(۳۷) حضرت انسؓ فرمانویں جے حضرت زینبؓ غا نکاح تیں بعد رحمتِ عالم ﷺ نے کجھ صحابہء کرام "دعوتِ ولیمہ" ور سدیا تھا۔ جت ویہہ روٹی کھانڑ تیں بعد وی گل شل کرن بیس گیا تھا۔ یوہ گھر نکو جئو تھو تے ام المومنین حضرت زینبؓ وی اتے ہی گھند درمنہ کر غے حیاء ناں بیٹھیں ویں تھیں۔ (اجاں پڑدا غو حکم نازل نیہنہ ہوو وتھو) حضرت ناں صحابہء کرام غا اس را بیس رہنڑ ناں تکلیف ہوئی ور لحاظ غی وجہ تیں صاف صاف نیہنہ فرماسکیں تھا جے ہُنڑ تم اپنڑیں گھریں چلیا جاؤ (بخاری، ترمذی) اسے موقع ور یاہ آیت نازل ہوئی تے اللہ نے خاتم الانبیا ﷺ غے مھاوے ایمان آلاں ناں یوہ ادب سکھایو جے بجنڑ دعوت تیں کسے غے روٹی کھانڑ واسطے نہ جاؤ! تے دعوت تیں بعد وی وقت تیں پہلاں جا غے نہ بیس رُہو بلکہ کھانوں تیار ہو جئے اس تیں بعد اجازت لے غے گھر جاؤ۔ تے جد روٹی کھا رہینہ فر لمی گل کرن واسطے اِت نہ بیس جاؤ بلکہ اپنوں اپنوں رستو لیئو؛ ہاں! گھر غو مالک ہی بیسن واسطے کہہ تاں واہ اک بکھری گل ہے۔

(۳۸) پڑدہ غا بارہ ماں یاہ پہلی آیت ہے اس ماں خاص کر غے نبی پاک ﷺ غا گھر واسطے فرمایو ہے جے حضور ﷺ غا گھر ماں سِدّا نہ بڑ جاؤ! بلکہ جدوی کائے چیز منگنی وہے یا گل کرنی وہے تے پڑدہ غے پچھے تیں گل کرو! یوہ طریقو ہر ایکنڑ غا دل غا پاک رہنڑ غو ذریعو بنڑے غو۔ یوہ حکم خاص کر غے نبی پاکؐ غا گھر واسطے فرمایو گیو ہے ور حکم عام مسلماناں غاں گھراں غو وی یوہی ہے۔ حضرت عمرؓ اس آیت غا شانِ نزول غا بارہ ماں فرمانویں جے میں نبی پاکؐ اگے عرض کی تھی کہ حضرت تھارے کولے نیک بد ہر طرح غا لوک آتا رہینہ کدے تم اپناں گھر آلاں ناں پڑدو کرن غو حکم کرتا اس ور یاہ آیت نازل ہوگئی (بخاری شریف) تے "ازواج مطہرات" واسطے پڑدہ ماں رہنڑ غو حکم ہوگیو۔

(۳۹) یوہ حکم نبی پاکؐ غی بیویاں واسطے خاص ہے تے حضرت تیں بعد کوئے امتی انھاں ناں نکاح نیہنہ کرسکتو کیونجے "ازواج مطہرات" تے ایمان آلاں غیں روحانی ماں ہیں تے یہ اپلیں ساریں گل نبی پاکؐ ناں تکلیف پہچانڑ آلیں ہیں جِھاں تیں مومن ناں مچ دور رہنڑ غی لوڑ ہے کیونجے رحمت عالم ﷺ ناں کسے را غی تکلیف پہچانْی اللہ غے نزدیک بہت بڑو گناہ ہے۔

(۴۰) یعنی حضور ﷺ غا وصال تیں بعد حضرت غی بیویاں ناں نکاح غو کوئے لفظ زبان تیں کہنوں تے بہت بڑی گل ہے اسی گل تے کدے دل ماں سوچو وی نہ! کیونجے اللہ تعالیٰ دلاں غا بھیت وی خوب جانڑے۔

(۴۱) اپر نبی پاکؐ غی بیویاں غے سامنڑ بے پڑدہ جانڑ تیں ٹھاکیو تھونڑ اسے غا بارہ ماں فرمایو جار ہیو ہے جے یہ یہ محرم رشتیدار سامنڑ جا سکیں یو ہی حکم عام مومن کاںسر یاں واسطے وی سورت نور ماں بیان ہو گیو ہے۔ وراصل گل تقوی، پرہیزگاری تے خدا غا خوف غی ہے تے یوہ یقین رکھنڑ غی ہے جے اللہ تعالیٰ ہر ایکنڑ چیز ور گواہ ہے تے وہ مھار واک اک عمل دیکھ رہیو ہے۔

(۴۲) نبی پاکؐ غا احسان تے خصوصیت غا بیان ماں اللہ مومناں ناں حکم دیئے جے اس احسان غا بدلہ ماں تم خاتم الانبیا ﷺ ور درود پڑھو حضرت غی تعظیم تے ثناء کرو! ور اس گل واسطے عجیب انداز اختیار کیّو جے اللہ تعالیٰ وی اپنڑاں حبیبؐ ور رحمت تے درود نازل کرے فرشتاں ماں رحمتِ عالم ﷺ غی شان بیان فرماوے تے فرشتا وی اللہ تعالیٰ اگے دعا کریں جے ربا! توں محمد ﷺ ور اپنڑی خاص رحمت نازل فرما لہذا جد رحمت عالم ﷺ ور درود پہچوں آپے اللہ تعالیٰ غو تے اس غاں فرشتاں غو کم ہے، فر انسان کیوں نہ درود غا تحفہ ٹورے! بلکہ مومن بنداں واسطے ضروری ہے کہ جس را اسماناں وروں درود پہچیو جار ہیو ہے اسے را ویہہ زمین تیں وی درود پہچیں، تاں جے عرش تیں لے غے فرش توڑی درود ہی درود غی محفل بنڑ جیں۔ فر مومناں ناں اس غو اس گلوں وی حکم ہے کیونجے جہڑو جتنوں زیادہ درود پڑھے اس ناںڑ پتو لگے کہ اس غا دل ماں دین محمدیؐ غی کتنی قدر ہے تے محبت ہے، رحمت عالم ﷺ اس غی اہمیت اس را سمجھانویں کہ ”قیامت غے تہاڑے لوکاں ماں سب تیں زیادہ میرے نیڑے وہ وہے غو جہڑو میرے اپر ساراں تیں بدھ درود پڑھتو وہے غو (ترمذی) تے حضرت فرمانویں جہڑو میرے اپر اک واری درود پڑھے اللہ اس ور دس رحمت نازل فرماوے (مسلم شریف) تے فرمایو: میرے اپر درود پڑھنڑ آںو چر توڑی درود پڑھتو رہ فرشتا اس واسطے رحمت غی دعا منگتا ریہنہ (مسند احمد) تے درود نہ پڑھنڑ آلاں غا بارہ ماں فرمایو جے جد قیامت غے تہاڑے یہ درود شریف پڑھنڑ آلاں غو ثواب دیکھیں غا فر یہ تلیں ملیں غا ور فائدو کجھ نیہنہ ہوسیں (مسند احمد، الترغیب والترہیب) ور درود شریف پڑھیو کس را جئے؟؟ حدیث ماں ہے جد یاہ آیت نازل ہوئی صحابہ کرام نے عرض کی جے اے رحمتِ عالم ﷺ سلام غو تے ہم نا پتو ہے کس را پڑھنڑو ہے یعنی التحیات غا آخر ماں اَلسَّلَامُ عَلَیکَ اَیُّھَا النَّبِیّ ور ہم تھار اور ”صلوٰۃ“ یعنی درود کس را پہیجاں؟ اس غا جوب ماں حضرت نے نماز ماں پڑھیو جانڑ آںو درودِ ابراہیمی سکھایو یاہ روایت حدیث غی ساریاں ہی کتاباں ماں ہے تے اُس تیں علاوہ اسے ناںڑ رلتا ملتا ہور وی مُچ سارا درود حضور ﷺ نے صحابہ کرام ناں سکھایا ہیں ور انھاں ساراں غا مُنڈ ماں یہ ہی لفظ اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ آیا ہیں جس غو ترجموں ہے اے خدایا توں ہی محمد ﷺ ور اپنی رحمت نازل فرما! اس انداز ناںڑ اصل ماں بندو یوہ اعلان کرے جے ربا! تیرا حبیبؐ ور ہوں درود پہچوں یاہ میرا وس غی گل نیہنہ! حبیب تیرا تے درود ہوں پہچوں! یاہ میری طاقت کد ہے! بلکہ ہوں تے تیری ہی بارگاہ ماں عرض کروں جے ربا! توں ہی اپنڑی شان غے مطابق اپنڑاں حبیبؐ غا رتبہ غا لحاظ ناںڑ انھاں ور درود پہیج، یوہ مچ سُہنڑو انداز ہے۔ جہڑو نبی پاک ﷺ نے آپے امت ناں سکھایو لیکن! افسوس مھاری جہالت ور! حدیث ماں آیا وا یہ رنگا رنگ درود چھوڑ غے اج کتناں ہی لوک اپنڑی طرفوں پلے تیں عربی فارسی تے ہوراں ہوراں زباناں ماں بنا بنا غے درود شریف پڑھنڑ غی زیادہ شونق رکھیں۔

(۴۳) اللہ تعالیٰ ناں تکلیف پہچانڑ غو مطلب اس غا دین ناں نہ منوں، تے اس غا حبیب ﷺ ناں تکلیف پہچانی ہے۔ تے نبی ﷺ ناں تکلیف پہچان غو مطلب حضرت غا دین ناں نہ منوں، حضرت غی شان ماں بے ادبی کرنی، تے ادب آلی انھاں گلاں ور عمل نہ کرنوں ہے جہڑیں پچھے بیان ہوئی ہیں، تے ایمان آلاں یا ایمان آلیاں ناں تکلیف پہچان غو مطلب انھاں ور جُھوٹھا الزام تے تہمت اور بہتان لانا ہیں یہ سارا کم منافق کریں تھا جھاں درات اشارو کر غے فرمایو ہے جے اساں لوکاں ور دنیا آخرت ماں اللہ غی لعنت ہے۔ تے آخرت ماں انھاں ناں ذلیل کرن آنوں عذاب تیار ہے۔

وَلَآ اَبْنَآءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ اَخَوٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ

تے اپنڑاں پہتیجاں تے اپنڑاں پہانجاں اور اپنڑاں جسیں کاںسریاں تے

وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ ۚ وَاتَّقِيْنَ اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ

اپنڑیاں گولیاں غے سامنڑ ویں، تے اے (کاںسریو!) اللہ تیں ڈرتی رُہو بیشک اللہ تعالیٰ

كَانَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدًا ۝ اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰۗىِٕكَتَهٗ

ہر چیز ور گواہ ہے (۴۱) بیشک اللہ تعالیٰ تے اس غا فرشتا

يُصَلُّوْنَ عَلَي النَّبِيِّ ۭ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ

نبیؐ ور رحمت پہیجیں؛ اے ویہہ لوکو! جہڑا ایمان لے آیا ہیں تم وی انھاں ور درود تے

وَسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ

خوب سلام پہیجو (۴۲) جہڑا لوک اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؐ ناں تکلیف دیں

لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا

اللہ نے انھاں ور دنیا تے آخرت ماں لعنت کی ہے تے اس نے انھاں واسطے ذلیل کرن آنو

مُّهِيْنًا ۝ وَالَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ

عذاب تیار کیّو وہ ہے؛ تے ویہہ لوک جہڑا مومن مڑداں تے مومن کاںسریاں ناں اسا کم ور تکلیف

بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوْا فَقَدِ احْتَمَلُوْا بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ۝

پہچاویں جہڑو انھاں نے کیّو ہی نیہنہ ویہہ تے یقیناً بڑا بہتان اور صاف گناہ غو پہار چک رہیا ہیں (۴۳)

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ وَبَنٰتِكَ وَنِسَاۗءِ الْمُؤْمِنِيْنَ

اے نبیؐ تم اپنڑیں بیویاں ناں تے اپنڑیں صاحبزادیاں ناں تے مسلماناں غی کاںسریاں ناں فرمادیو:

يُدْنِيْنَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيْبِهِنَّ ۭ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى

جے ویہہ اپنڑاں چھپراں ناں اپنڑاں چہرہ ور لڑکا لیا کریں اس ناںڑ انھاں غی تاولاں ہی

اَنْ يُّعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝

پشان ہو جئے غی فر انھاں ناں کوئے ستا سے نیہنہ، تے اللہ بہت بخشن آنو مچ مہربان ہے (۴۴)

(۴۴) اس تیں پہلاں اسے سورت غی آیت ۳۳/ ماں یاہ ہدایت دتی تھی جے مومن کالسری غوکم بزاراں ماں پھرنوں تے محفلاں غی رونق بنوں نیہنہ بلکہ انھاں غوکم اپناں گہر غے اندر رہ غے گہر غوانتظام کرنوں ہے، فرآیت ۵۳/ ماں مومن مڑداں ناں یاہ ہدایت دتی جے تمناں جدکدے نبی ﷺ غی بیویاں کولوں کوئے چیز لینڑ یا کائے گل پچھن غی لوڑ پئے جئے۔ تاں تم سِدّ اگہر غے اندر نہ چلّیا جایا کرو بلکہ پڑدا غے پچھے تیں رہ غے گل کریا کرو! یوہی حکم عام مسلمان کالسری غو ہے۔ فرآیت ۵۵/ ماں ویہہ لوک بیان فرمایا جنھاں تیں پڑدو ضروری نیہنہ، اساں لوکاں غی ہور تفصیل سورت نور آیت ۳۱/ ماں بیان فرمائی۔ یہ ساریں گل گہر غے اندر غیں تھیں۔ ورجدکدے مومن کالسری ناں کسے ضرورت واسطے باہر جانوں ہی پے جئے اس واسطے پہلی ہدایت تے آیت ۳۳/ ماں یاہ دتی تھی کہ ویہہ اسلام تیں پہلاں جہالت غا دور ہاروں لش پش ناں بنڑ ٹھنڑ غے اپناں حسن غا نظارا کراتیں نہ نکلیں۔ بلکہ حیاء تے شرم سنگ پڑدو کر غے باہر جیں یاہی گل سورت نور آیت ۶۰/ ماں بیان فرمائی ہے۔ ہُنڑ اس آیت ماں اسے واسطے پڑدہ غو طریقو دسیو جارہیو ہے۔ تے یوہ حکم ساراں تیں مُہرے رحمت عالم ﷺ غاں گہر آلاں۔ حضرت غی پاک بیویاں ناں تے تہیّاں ناں دتو جا رہیو ہے تے فر ساریاں مسلمان کالسریاں ناں جے انھاں ناں جد وی گہروں باہر کسے ضرورت ور جانوں پے جئے ویہہ بڑو چھپرور کھ غے جیں۔ حضرت عبداللہ ابن مسعودؓ فرمانویں جے ﴿جَلَا بِيْبُ﴾ انھاں بڑاں چھپراں نا کہیو جئے جہڑا دوپٹہ یا چھپری غے اپر رکھیا جیں۔ فراس چھپرا غا بارہ ماں وی فرمایو جے اس غی اک چوک سر غے اپروں بٹاں لڑکا غے منہ غو پڑدو کیو جئے۔ امام محمد بن سیرین جہڑا کہ تابعی ہیں ویہہ فرمانویں میں اس چھپرا غا رکھنڑ غو طریقو حضرت عبیدہ سلمانیؒ کولوں پچھیو جس ور انھاں نے آپ اک بڑو چھپرو رکھ غے دسیو جسناں انھاں غو متھو تے منہ پورو ٹھکے گیو چھڑی اک اکھ رستو دیکھنڑ واسطے ننگی رہ گئی تے اک روایت ماں ہے جے بجی اکھ کھلی رہئی تھی (ابن جریر، ابن منذر وغیرہ) بس یوہی اصل پڑدہ غو طریقو ہے جسناں اردو آلا ''گھونگھٹ مار کر نکلنا'' کیہنہ تے ہم بڑا چھپرا غی'' چُھنڈ مارنی'' کہہ سکاں جسناں اک اکھ ہی کھلی رہ جئے۔ پُہر قعو اسے طریقہ غی اک ترقی آلی شکل ہے۔ تے اس غی ضرورت اسے گلوں پئی کیو نجے کہڑی گہڑی چھپرو اس را رکھنوں بڑو اوکھو کم تھو۔ اللہ مومن کالسریاں ناں اس پڑدہ غی توفیق دیئے۔ ورات ایکنڑ گل غو خیال رکھنڑ غی سخت لوڑ ہے کہ اصل مقصد بنڑ ٹھنڑ غے نہ نکلنوں تے اپناں حسن اور بنا سنگار غو پڑدو کرنوں ہے۔ لہذا پُہر قعو سِدّ و سادو ہونوں لوڑیئے۔ فراس پڑدہ غو فائدو بیان کیّو جے اس ناں پتو لگ جئے غو کہ یاہ مسلمان تے شریف کالسری ہے، شریف خاندان غی فرزند ہے۔ لہذا کوئے دل غو روگی کھیچل کرن غی ہمت نیہنہ کرسے۔ اس ناں احساس وہے غو کہ جہڑی اپناں وجود غی اتنی راکھی کرے واہ میری گلاں ماں آ غے اپنْی عزت تے ایمان کد بیچ سکے نائے شریف دیندار خاندان غی تہی بہنڑ ناں کھجّت کرن آلا ناں کھونسڑاں غو وی خیال رہ غو۔ لہذا کوئے بدباطل اس ناں تکلیف نیہنہ پہچا سکسیں لیکن اتنوں کجھ کرن تیں بعد وی جیکدے کجھ پُہل پہلیکھو ہو جئے اُس واسطے فرمایو اللہ غفور رحیم ہے وہ اپناں بنداں غیں خطاء معاف کرن آلو ہے۔

لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ

جیکدے منافق لوک تے ویہہ لوک جنھاں غا دلاں ماں روگ ہے اور ویہہ لوک جہڑا مدینہ ماں

وَّالْمُرْجِفُوْنَ فِي الْمَدِيْنَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُوْنَكَ

چُھوٹھیں خبراڈاتا ریہنہ (ہنڑ وی) باز نہ آیا تاں (اے نبیؐ) ہم تمناں ضرور انھاں ور مسلط کر چھوڑاں غا فر ویہہ

فِيْهَآ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٦٠﴾ مَّلْعُوْنِيْنَ ۚ اَيْنَمَا ثُقِفُوْٓا اُخِذُوْا

اس (شہر) ماں تھارا گوانڈ ورکجھ ہی تہاڑا رہ سکیں غا؛ انھاں ور لعنت ہوتی وہے غی، جت لبھیں غا پکڑیا جیں غا

وَقُتِّلُوْا تَقْتِيْلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ

تے مندی طرح قتل کیّا جیں غا؛ جہڑا لوک پہلاں گذر رہیا ہیں انھاں ماں وی اللہ غو یوہی طریقو

قَبْلُ ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ﴿٦٢﴾ يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ

رہیو ہے تے تم اللہ غا طریقہ ماں کدے بدلا نیہنہ دیکھ سیں (۴۵) (اے نبیؐ) لوک تھارا کولوں

عَنِ السَّاعَةِ ۭ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ ۭ وَمَا يُدْرِيْكَ

قیامت غا بارہ ماں پچھیں تم فرمادیو: اس غو علم تے بس اللہ تعالیٰ کولے ہی ہے تے تمناں کے پتو

لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُوْنُ قَرِيْبًا ﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكٰفِرِيْنَ

خورے واہ نیڑے ہی آ لگی وہے؛ بلاشبہ اللہ نے کافراں ور لعنت کی ہے

وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيْرًا ﴿٦٤﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۚ لَا

تے اس نے انھاں واسطے بھختی اگ تیار کی وی ہے؛ جس ماں ویہہ سدا ریہنہ غا، انھاں ناں

يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوْهُهُمْ

کوئے حمایتی تے مددگار نیہنہ لبھ سیں؛ جس تہاڑے انھاں غا منہ اگ ماں پھیریا

فِي النَّارِ يَقُوْلُوْنَ يٰلَيْتَنَآ اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُوْلَا ﴿٦٦﴾

پرتیا جیں غا ویہہ کیہنہ غا: ہائے افسوس! کدے ہم نے اللہ غی فرمانبرداری کی وہے آ، تے رسولؐ غی غو حکم منیوں وہے آ؛

وَقَالُوْا رَبَّنَآ اِنَّآ اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاۗءَنَا فَاَضَلُّوْنَا

تے ویہہ کیہنہ غا: اے مھارا یار با! ہم نے اپناں مقدماں غو تے اپناں بڑاں غو کہنوں منیوں فر انھاں نے ہم

(۴۵) مدینہ غاں منافقاں تے یہودیاں ناں جہڑا مسلمان کالسریاں ناں کھجت، کھیچل کرن تے رستاں ماں تنگ کرن اور انھاں ور بہتان تے تہمت لالا غے بدنام کرن غی کوشش کرتا ریہنہ تھا، تے چُھوٹھیں افواہ مشہور کر کر غے مسلماناں غا حوصلا کمزور کرن غی کوشش کریں تھا جے فلانے پاسے تیں مدینہ ور حملو ہونڑ آلو ہے، یا فلانوں قبیلو حملہ غی تیاریاں ماں لگو وہے، انھاں ساراں ناں اگاہ کیو جا رہیو ہے بلکہ بنگار یو جا رہیو ہے کہ جے کدے تم مسلمان کالسریاں غا اتناں پڑدہ تے احتیاط غے باوجود وی اپنْی بدمعاشیاں تیں باز نہ آیا تاں کن کھول غے سُنڑ لیو! ہم اپناں نبی ﷺ ناں تھارا ناں جہاد غو حکم دے غے تھارے اپر مسلط کر دیناں غا فر تمناں انھاں ناں مدینہ ماں زیادہ رہنو نصیب نیہہ ہوسیں، بلکہ تم اتوں کڈ دتا جیں غا، تے تھارے اپر خدا غی لعنت وہے

غی ؛ کسے جگہ تمناں امن چین نصیب نیہنہ ہوسیں جت لبھیں غا پغڑ یا جیں غا ، قتل کیا جیں غا تھاراں جساں دل غاں روگیاں واسطے اللہ غو پہلاں تیں ہی یوہی طریقو رہیو ہے، جسماں کدے تبدیلی نیہنہ ہوسکتی اج وی وہ ہی وہے غو۔ علماء فرماویں کہ اس تیں بعد یہودی تے واقعہ ہی مدینہ تیں جلاوطن کیا گیا تے فر اسے راذلیل ہووا اور منافق ان شیطانی کماں تیں باز آ گیا ات توڑی کہ چھیکڑ کجھاں ناں تے صحیح ایمان نصیب ہوگیو، تے کجھ آپے اپنی موت مر گیا تے باقی رہنڑ آلاں واسطے مدینہ غی زمین اتنی سوڑی ہوگئی کہ انھاں نے ۱۰ھ توڑی آپے اپنی ءکھند کھندولی چک لی۔

(۴۶) یوہ مضمون اس تیں پہلاں سورت اعراف، سورت ابراہیمؑ وغیرہ ماں کییں جگہیں گذر گیو ہے۔

السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ

رستہ تیں گمراہ کر چھوڑیا ؛ ربا ! توں انھاں ناں دوٹوں عذاب دے تے توں انھاں ور

لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ

بہت بڑی لعنت کر (۴۶) اے ایمان آلیو ! تم انھاں لوکاں ہاروں نہ ہو جائیو جھاں نے

آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا ۚ وَكَانَ عِندَ اللَّهِ

موسیٰ ناں تکلیف دتی فر انھاں نے جہڑی گل کہی تھی اللہ نے موسیٰ اس تیں بری کر چھوڑیا تے ویہہ اللہ غے نزدیک

وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا

بڑی عزت آلا تھا (۴۷) اے ایمان آلیو ! اللہ تعالیٰ تیں ڈرتا رُہو تے سِدّی سِدّی گل

سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن

کہیا کرو ؛ وہ تھارا واسطے تھارا عمل درست کر چھوڑے غو تے تھارا گناہ معاف کر چھوڑے غو تے جہڑو

يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ إِنَّا عَرَضْنَا

اللہ تے اس غا رسول غی فرمانبرداری کرے وہ تے بہت بڑی کامیابی کھٹ لئے (۴۸) ہم نے اپنی امانت

الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ

اسماناں غے تے زمین غے اور پہاڑاں غے سامنے پیش کی ور سارا اس غا چانڑ تیں

أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ ۖ إِنَّهُ

نمکر گیا ؛ تے اس تیں ڈر گیا ور انسان نے واہ چک لی ؛ واقعہ ہی وہ

كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِّيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ

بڑو ہی ظالم تے نادان ہے (۴۹) تانجے اللہ منافق مڑداں تے منافق کالسریاں ناں

وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

اور مشرک مڑداں تے مشرک کالسریاں ناں عذاب دئے ؛ تے اللہ تعالیٰ مومن مڑداں تے مومن

وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٣﴾

کالسریاں غی توبہ قبول فرماوے ، تے اللہ بڑو بخشن آلو مچ مہربان ہے (۵۰)

(۴۷) یعنی تم اپناں نبی ﷺ ناں گستاخی تے بے ادبی آلو وہ طریقو اختیار نہ کرو جہڑو بنی اسرائیل نے حضرت موسیٰؑ ناں کیو تھو جس ور ویہہ دنیاماں ذلیل وخوار ہوا تھا، تے انھاں ور خدائی عذاب نازل ہُوا تھا؛ بنی اسرائیل حضرت موسیٰؑ ناں کس راکس راگستاخیں کریں تے انھاں ناں تکلیف پہچانویں تھا اس واسطے سورت بقرہ پہلو سپارو تے سورت مائدہ دیکھو!! رحمت عالم ﷺ نے اک واری صدقہ غو مال حقداراں ماں بنڈیو اس ور اک شخص بولیو؛ جہڑو غالبًا منافق ہی تھو کہ اس بنڈ ماں آخرت غو تے خدا خوفی غو کجھ خیال نیہنہ رکھیو گیو؛ حضور ﷺ ناں اس غی گل ور مُچ تکلیف پہنچی تے فرمایو: اللہ حضرت موسیٰؑ ور رحم کرے انھاں ناں اس تیں وی زیادہ تکلیف پہچائی گئیں تھیں ور انھاں نے صبر کیو (ترمذی، ابوداؤد) اسے را روایتاں ماں آوے جے قارون غا کہن ور اک کالسری نے انھاں ور بدکاری غی تہمت لائی تھی ور اللہ نے ویہہ اس الزام تیں بری تے پاک کر چھوڑیا تھا۔ کیونجے اللہ غے نزدیک انھاں غی مُچ عزت تے قدر تھی۔

(۴۸) یعنی اللہ غو ڈر، اس غو تقوو تے پرہیز گاری نالے صاف سِدّی تے سچ گل کہنڑ ناں اللہ نیک عملاں غی توفیق عطا فرمادیئے۔ دنیا ماں وی سارا کم سِدّا ہوتا چلّیا جیں باقی دنیا تے آخرت غی اصل کامیابی غو راز تے اللہ تعالیٰ اور اس غا حبیب ﷺ غی اطاعت تے فرمانبرداری ماں چھپیو اوو ہے، اپنی منزل ور وہ ہی اپڑے غو جہڑو اللہ تے اس غا رسول ﷺ غی فرمانبرداری کرنے دسے غو۔

(۴۹) انسان ناں اس غی ذمہ واریاں غو احساس دوایو جا رہیو ہے۔ جے اج انسان اپنی ساری ذمہ واریاں تیں اور اپنی آخرت تیں کس رالا پراوہ بلکہ مغرور ہو غے زندگی گذار رہیو ہے حالانکہ اس نے واہ ذمہ واری چکی وی ہے جس غا چکنڑ تیں سارا اسمان، زمین تے پہاڑ وی کھ گیا تھا۔ اللہ تعالیٰ نے ازل ماں اپنی خلافت غی تے اپناں حکماں ور عمل کرن غی یاہ ذمہ واری ساری جیا جون غے اگے پیش فرمائی کہ ہوں تمناں نیکی کرن ور تے اپنی فرمانبرداری کرن ور مجبور نہ کروں بلکہ ہوں نیکی بدی دُواں غی تمناں طاقت دیدیوں فر دواں غا حالات وی بنا چھوڑوں اس تیں بعد ہوں کہوں کہ جے تم میرا حکماں ور عمل کریں، میرو دین نافذ کریں تے میری فرمانبرداری کریں تاں ہوں تمناں اشرف المخلوقات ہونڑ غو رتبو دیوں تے جنت غیں یہ یہ نعمت عطا کروں، ور جے تم اپنی مرضی ناں میری نافرمانی کریں تاں ہوں تمناں جہنم غیں یہ یہ سزا دیوں۔ دسو تھارا بچوں کونڑ یاہ ذمہ واری چکے غو؟ تے اس اوکھا رستہ ور چل غے یوہ رتبو حاصل کرے غو؟ اللہ نے یاہ ذمہ واری قبول کرن یا نہ کرن غو مخلوق ناں اختیار دتو تھو۔ بہر حال یاہ اوکھی ذمہ واری دیکھ غے ساری مخلوق کھّ گئی اسمان، زمین تے پہاڑ وی ڈر گیا کہ یوہ رتبو تے بہت اُچو ہے ور چارے قضاء نیکی تے فرمانبرداری غی جگہ جیکدے نافرمانی ہوگئی فر کے وہے غو!! اس را کوئے یاہ ذمہ واری چکن واسطے تیار نیہنہ ہووو ور ہڈیاں غی اک مٹھی یوہ انسان اس اُچا رتبہ ناں حاصل کرن واسطے اُٹھ کھلو ہووو کیونجے وہ پیدا ہی اسے خلافت واسطے ہووو تھو۔ انسان نے یاہ ذمہ واری چک تے لی۔ جہڑی اک طرح غی امانت تھی جس غو حق ادا کرنو تھو۔ ور انسان ناں یاہ امانت زیادہ تہاڑ ایاد نیہنہ رہئی۔ کجھ اپنی اس ذمہ واری تے رتبہ غے خلاف کم کر غے اپنے اپرہی ظلم کرن آلا بنڑ گیا اور کجھ تے اس ناں سروں ہی بسار غے دنیا ماں مست ہوگیا تے جاہل بنڑ گیا۔ فائدو: - اللہ نے یاہ امانت کس را پیش

فرمائی ؟ زمین نے کس رااس ناں سمجھیو ؟ تے کس راجواب دتو ؟ یہ ساریں گل ویہہ ہیں جھڑیں انسان اندازاں ناں نیہنہ سمجھ سکتو اس غی حقیقت اللہ تعالیٰ ہی خوب جانڑے ۔
(۵۰) یعنی انسان ناں اس راذمہ واربنڑان غومقصد یو ہے کہ منافقاں غی منافقت تے مشرکاں غی شرک اور ایمان آلاں غو ایمان سب کجھ باندے آجۓ فرمنافقاں، مشرکاں کافراں ناں سزادتی جۓ تے ایمان آلا اپنڑاں فضل ناں نوازیا جیں تے انھاں غیں نکیں شکیں خطا معاف کرغے اللہ انھاں وراپنڑی رحمت تے مہربانی فرماوے۔

سورة سبا مكية وهي اربع وخمسون اية وست ركوعات

سورت سبا مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں چرونجا آیت اور چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آنو ہے

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

(۱) ساریں صفت اللہ تعالیٰ واسطے ہی ہیں جس غی ملکیت ہے ہر واہ چیز جھڑی اسماناں ماں تے جھڑی زمین ماں ہے

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ① يَعْلَمُ مَا يَلِجُ

تے آخرت ماں وی ساریں صفت اسے غے لائق ہیں؛ تے وہ بڑی حکمت آنو خبر رکھنڑ آنو ہے؛ جو کجھ زمین

فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاۗءِ وَمَا

ماں جۓ تے جو کجھ اس بچوں نکلے اور جو کجھ اسمان تیں لہہ تے جو کجھ

يَعْرُجُ فِيْهَا وَهُوَ الرَّحِيْمُ الْغَفُوْرُ ② وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

چڑھ غے اس ماں جۓ وہ سب ناں جانڑے تے وہ مچ رحم آنو بخشن آنو ہے (۲) تے کافر لوک کیہنہ :

لَا تَأْتِيْنَا السَّاعَةُ قُلْ بَلٰى وَرَبِّيْ لَتَأْتِيَنَّكُمْ عٰلِمِ

جے قیامت مھاراور کدے نیہنہ آسیں؛ تم فرمادیو: کیوں نیہنہ! (آسیں) میرا رب غی قسمیں! جھڑو غیب جانڑ آنو ہے

الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ

واہ تھارا ورضرور آوے غی میرا رب تیں ذرہ غے برابر وی کائے چیز نہ اسماناں ماں چھپی وی ہے

وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَآ أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرُ إِلَّا

تے نہ زمین ماں ! تے نہ اس تیں نکی کائے چیز ہے اور نہ اس تیں بڑی ور واہ

فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ③ لِّيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

اک کھلی کتاب ماں درج ہے؛ تانجے اللہ انھاں لوکاں ناں بدلو دۓ جھڑا ایمان لیایا تے انھاں نے چنگا

الصّٰلِحٰتِ أُولٰۗئِكَ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ④

عمل کیّا ، یہ ہی لوک ہیں جھاں واسطے بخشش نالے عزت غی روزی ہے ؛

اللہ غا فضل ناں سورت احزاب اج پیرواریں سویرے ست بجے ۱۰ رمئی ۲۰۰۱ء مطابق ۱۵ رصفر ۱۴۲۲ھ کوٹ بھلوال ماں پوری ہوئی۔
(۱) دوجا رکوع ماں یمن غی اک مشہور قوم ''سبا'' غو ذکر ہے اسے ور سورت پاک غو ناں ''سورت سبا'' ہے۔ یاہ سورت پاک مکی ہے، تے مضمون تیں یوہ اندازو وی لایو جاسکے کہ یاہ اس وقت نازل ہوئی وہے غی جد مکہ غا مشرک اسلام غی خوب مخالفت کر رہیا تھا بلکہ اللہ غی آیتاں غو، مخول وی بنڑا رہیا تھا۔ اس سورت پاک ماں اللہ غی توحید، نبی پاک ﷺ غی رسالت تے آخرت غا برحق ہونڑ غو بیان ہے تے مشرک ان حقیقتاں ور جھڑا اعتراض کر رہیا تھا انھاں غو جواب دتو گیو ہے۔ جس ماں ویہہ دنیا تے آخرت غا سخت عذاب تیں ڈرایا وی گیا ہیں۔ تے کفر شرک اور خدا غی نافرمانی غا مقابلہ ماں اُس غی فرمانبرداری، تے شکرگذاری غا کئی کئی نتیجہ وی بیان کیا گیا ہیں۔ اسے سلسلہ ماں دوجا رکوع ماں حضرت داؤدؑ تے حضرت سلیمانؑ غو ذکر کیّو گیو ہے جے دیکھو! ہم نے انھاں ناں دنیا غی شان شوکت، مال دولت سب کجھ دتو، انھاں غی حکومت انساناں ور ہی نیہنہ بلکہ جنّاں تے حیواناں ور وی تھی ور دنیا غیں یہ ساریں چیز انھاں ناں خدا تیں دور نیہنہ کرسکیں بلکہ انھاں نے یوہ سب کجھ اللہ غا دین پچھے لا دتو فر دیکھو! اللہ نے ویہہ کس را اپنڑاں فضل ناں نوازیا۔ تے انھاں غا مقابلہ ماں ہم نے قوم سبا وی اپنڑی نعمتاں ناں نوازی تھی ور اس ناں نعمت پچیں نیہنہ، واہ قوم شکرگذاری غے بجائے ناشکری، نافرمانی بلکہ کفر شرک ور آگئی۔ جس غو نتیجو ساراں غے سامنڑے ہے کہ ساری قوم ٹوٹا ٹوٹا ہوگئی تے دنیا غا نقشہ تیں انھاں غی حکومت غو ناں ہمیشہ واسطے غلط حرفاں ہاروں ملّت ہوگیو۔ ہُنڑ مکہ غاں مشرکاں ناں سگوں ہر ایکنڑ قرآن پڑھنڑ آلا ناں یوہ فیصلو کرنوں ہے کہ اس نے انھاں دواں رستاں بچوں کہڑو رستو نوڑنوں ہے؟ تباہی بربادی غو! یا دنیا تے آخرت ماں کامیابی غو!!
(۲) سورت پاک اللہ غی صفتاں غا بیان ناں چھوئی جارہئی ہے تے اس غی قدرت اور علم غو بیان ہورہیو ہے۔ جے زمین اسمان غی اک اک چیز اسے غی پیدا کی وی تے اسے غی ملکیت ماں۔ اس نے جو کجھ پیدا کیّو ہے حکمت ناں تے خاص مقصد واسطے کیّو ہے۔ تے وہ اپنڑی جیا جون تیں بے خبر نیہنہ بلکہ اک اک چیز غی خبر رکھنڑ آنو ہے۔ اس گلوں دنیا تے آخرت ماں صفتاں غو مستحق وی وہ ہی ہے۔ اُس غا علم غو یوہ حال ہے کہ بدّل غو پانڑی تے بیج وغیرہ جو کجھ زمین غے اندر جۓ تے جو کجھ زمین تیں باہر آوے وہ ہر ایکنڑ غو علم رکھے اسے رافرشتا، بدل، روزی وغیرہ جو کجھ اسمانان تیں بُن لہنہ تے انساناں غا نیک عمل اور فرشتا وغیرہ جو کجھ اسماناں ور چڑھے وہ ہر اک ناں جانڑ آنو تے ہر اک غی خبر رکھنڑ آنو ہے لہٰذا وہ اپنڑاں بنداں غاں عملاں تیں وی خوب واقف ہے ور وہ نِکّاں موٹاں گناہاں ور بنداں غی فٹ پھڑ نیہنہ کرتو، نہ فٹ عذاب نازل کرے، بلکہ توبہ غو تے نافرمانی تیں باز آجانڑ غو خوب موقعو دیۓ کیونجے وہ غفور رحیم ہے۔

وَالَّذِيْنَ سَعَوْ فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰۗىِٕكَ لَهُمْ عَذَابٌ

تے جن لوکاں نے مھاری آیتاں ناں بے اثر کرن واسطے دوڑ بھج کی انھاں واسطے سخت قسم غو

مِّنْ رِّجْزٍ اَلِيْمٌ ۝۵ وَيَرَى الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ الَّذِيْٓ

دردناک عذاب ہے (۳) تے (اے نبیؐ) جھاں لوکاں ناں علم عطا ہووو ویہہ سمجھیں کہ جو کجھ

اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ ۙ وَيَهْدِيْٓ اِلٰى صِرَاطِ

تھارا در تھارا رب غی طرفوں نازل ہووو ہے وہ برحق ہے تے وہ اس (ذات) غو رستو دسّے

الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۝۶ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا هَلْ نَدُلُّكُمْ

جھڑو غالب ہے صفتاں آلو ہے (۴) اور کافر کیہنہ : جے کیوں ! ہم تمناں اک اسو

عَلٰي رَجُلٍ يُّنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۙ اِنَّكُمْ لَفِيْ

آدمی دساں جھڑو تمناں یاہ خبر دئے کہ جسویلے تم (مرغے) ریزہ ریزہ ہوجیں غا اس ویلے تم

خَلْقٍ جَدِيْدٍ ۝۷ اَفْتَرٰى عَلَي اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهٖ

نویں سر پیدا کیّا جیں غا ! یا تے اس نے اللہ تعالیٰ ور پلّے تیں کوڑ بنا لیّو ہے یا یوہ سدائی

جِنَّةٌ ۭ بَلِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ فِي

ہو گیو ہے ، نیہنہ ! بلکہ ویہہ لوک جھڑا آخرت ور یقین نیہنہ رکھتا ویہہ ہی

الْعَذَابِ وَالضَّلٰلِ الْبَعِيْدِ ۝۸ اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا

عذاب ماں تے بڑی دور غی گمراہی ماں ہیں (۵) کیوں ! انھاں نے اپنّے

بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَاۗءِ وَالْاَرْضِ ۭ

اگے تے پچھے اسمان تے زمین ناں نیہنہ دیکھیو !

اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا

جیکدے ہم چاہواں تاں انھاں ناں زمین ماں تہسا چھوڑاں یا ہم انھاں ور اسمان غا ٹوٹا

مِّنَ السَّمَاۗءِ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ۝۹

ٹہا چھوڑاں ، بیشک اس ماں بڑی نشانی ہے ہر اس بندہ واسطے جھڑو متوجہ وہے (۶)

(۳) یعنی اللہ تعالیٰ غا اس قدر علم غے باوجود جھڑو اُپرّ بیان ہووو ہے کجھ لوک قیامت غا آن ناں ناممکن سمجھیں سگوں اعلان کریں جے قیامت کدے نیہنہ آسے اور وجہ یاہ بیان کریں کہ جد انسان مرغے مٹی ہو جئے غو فر اس غاں ذراں ناں کونڑ کھٹھا کرے غو؟ تے جھڑا ہزاراں لوک ایکنڑ ہی جگہ مٹی ماں یا پانی ماں رلڑ گیا ہیں انھاں غا وجود غاں ذراں ناں کون کنّی کنّی کرے غو؟ اس غا جواب ماں عالم الغیب رب غی قسم کرنغے فرمایو قیامت ضرور آوے غی، وہ عالم الغیب ہے زمین اسمان ماں کوئے ذرّو اس تیں اولے نیہنہ ہو سکتو۔ سگوں ذرہ ذرہ غو حساب اس نے پہلاں تیں ہی لوح محفوظ ماں لکھیو وو ہے۔ فر انسان غا ذرہ کھٹھا کرن ماں کے مشکل ہے ! قیامت ضرور آوے غی تا نجے نیکاں ناں اپنّی نیکی غو بدلو لبھے ویہہ اپنّاں رب غی بخشش تے جنت غا عزت آلاّ رزق نالڑ نوازیا جیں۔ تے انھاں نافرماناں ناں وی اپنّاں کرتوتاں غی سزا ملے جھڑا اللہ غی آیتاں ناں بے اثر کردین واسطے کوشش کریں۔

(۴) یعنی انھاں نافرماناں جاہلاں غا کہنڑ نالڑ کے وہے جن لوکاں کولے وحی غو سچّو علم ہے، ویہہ تورات انجیل غو صحیح علم رکھنڑ آلاّ انصاف پسند اہلِ کتاب ویں، یا قرآن پاک ور ایمان لیانڑ آلاّ صحابہ کرام ویں انھاں ناں تے چنگی طرح پتو ہے جے نبی پاک ﷺ ور نازل ہونڑ آلو یوہ قرآن ہی برحق ہے تے یوہ قرآن اُس اللہ غو رستو دسے جھڑو ساراں ور غالب تے صفتاں غو مالک ہے۔

(۵) یاہ گل کافر لوک رحمتِ عالم ﷺ غو۔ نعوذ باللہ۔ مخول بنانڑ واسطے کیہنویں تھا جے یوہ بندو کسی انڑ ہونی تے نہوئی گل کرے جے مرغے جسویلے ہم ریزا ریزا ہوغے مٹی ماں رلڑ جاں غا اس ویلے فر دوہری واری زندا کیا جاں غا، اسی گل تے کدے ہو ہی نیہنہ سکتی، بس یا تے یہ پلّے تیں بنا غے اللہ تعالیٰ ور کوڑ مار رہیا ہیں یا فر سدائی ہی ہو گیا ہیں۔ یعنی اسی گل نہ تے اللہ تعالیٰ فرما سکے تے نہ ہی کوئے بندو سوچ سمجھ غے اسی گل کہہ سکے کیونجے یاہ ہے ہی انڑ ہونی گل۔

(۶) اللہ تعالیٰ مشرکاں غی گل غو جواب دیئے یاہ انڑ ہونی تے ناممکن یا مشکل گل نیہنہ بلکہ اصل ماں سوچ سمجھ تیں خالی تے یہ لوک ہیں جھڑا آخرت ناں نیہنہ منتا۔ تے گمراہی ماں اتناں دور نکل گیا ہیں کہ انھاں ناں اسی صاف سِدّی گل وی سمجھ ماں نیہنہ آتی۔ ورنہ انھاں ناں دور جانڑ غی لوڑ ہی نیہنہ جیکدے اپنّے ہی سجّے کھبّے ہیٹھ اپر اسمان زمین غی کائنات ماں غور کرتا، تاں ضرور اسے نتیجہ ور پجھتا کہ اتنی لمی چھڑی یاہ کائنات ایہنویں ہی بیکار بے مقصد پیدا نیہنہ ہوئی بلکہ اس غو اک مقصد ہے جس غو اک تہاڑے لیکھو وہے غو۔ تے جس خدا نے اتنی لمی چھڑی یاہ کائنات پیدا کر دتی ہے اس واسطے انسان ناں دوہری واری پیدا کرنوں وی کجھ اوکھو کم نیہنہ بلکہ یوہ تے اس غو کرم ہے کہ وہ نافرماناں ناں توبہ غو موقعو دیئے تے نافرمانی ور فٹ عذاب نیہنہ نازل ہو جاتو۔ نیہنہ تے جیکدے وہ چاہوے تاں اکھ غا لحظہ ماں قارون ہاروں ساراں نافرماناں ناں زمین ماں تہسا چھوڑے۔ یا اسمان غا ٹوٹا انھاں ور ٹہا غے ملیا میٹ کر دیئے۔

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ مِنَّا فَضْلًا ۭ يٰجِبَالُ اَوِّبِيْ مَعَهٗ

تے ہم نے داوٗدؑ ناں اپݨی طرفوں یقیناً بڑی فضیلت دتی تھی، اے پہاڑو! تم انھاں غے ناں تسبیح کرو!

وَالطَّيْرَ ۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيْدَ ﴿١٠﴾ اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ

تے اے پکھیرو تم وی! تے ہم نے انھاں واسطے لوہ نرم کر چھوڑیو تھو؛ جے تم کھلیں کھلیں زرہاں بݨاؤ!

وَّقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ۭ اِنِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ

تے کُنڈا ٹھیک انداز ناں رکھو اور تم سب نیک عمل کرو؛ تم جو کجھ وی کریں ہوں اس ناں

بَصِيْرٌ ﴿١١﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا

دیکھ رہیو ہوں (۷) تے ہم نے ہوا سلیمانؑ غے ماتحت کر چھوڑی فر ان غو سویرے غو چلنوں وی اک مہینہ غے برابر وہے تھو

شَهْرٌ ۚ وَاَسَلْنَا لَهٗ عَيْنَ الْقِطْرِ ۭ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ

تے شام غو چلنو وی اک مہینہ غے! تے ہم نے انھاں واسطے تراما غو اماء جاری کر چھوڑیو تھو؛ تے جنّاں بچوں کجھ اسا تھا جہڑا

يَّعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ ۭ وَمَنْ يَّزِغْ مِنْهُمْ

ان غا رب غا حکم ناں انھاں غے اگے کم کریں ویں تھا تے جہڑو کوئے انھاں بچوں مھارا حکم غی

عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُوْنَ

نافرمانی کرے غو ہم اس ناں بھڑکتی اگ غا عذاب غو مزو چکھانواں غا (۸) ویہہ جن انھاں واسطے

لَهٗ مَا يَشَاۗءُ مِنْ مَّحَارِيْبَ وَتَمَاثِيْلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ

ہر واہ چیز بݨانویں تھا جہڑی سلیمانؑ چاہویں تھا یعنی بڑا بڑا اقلعا تے تصویرا اور تلاباں جسا بڑا بڑا گنڈا

وَقُدُوْرٍ رّٰسِيٰتٍ ۭ اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا ۭ وَقَلِيْلٌ

تے (چُلہیاں ورہی) رکھی رہݨ آلیں بڑیں بڑیں دیگ، اے داوٗدؑ غا خاندان! (خدا غو) شکر کرو تے

مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ

میراں بنداں ماں شکر گذار گھٹ ہی ہیں (۹) فر جسو یلے ہم نے انھاں غی موت غو حکم جاری کر دتو

مَا دَلَّهُمْ عَلٰي مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَاۗبَّةُ الْاَرْضِ تَاْكُلُ

تاں جنّاں ناں زمین غا کیڑا تیں بجݨ انھاں غی موت غو کسے را پتو نیہنہ لگو وہ کیڑو انھاں غی

(۷) حضرت داوٗدؑ غو ذکر پچھے سورت بقرہ ماں سورت انبیاء ماں تے سورت نمل ماں گذر گیو ہے۔ اللہ تعالیٰ نے ویہہ اپݨاں بہت بڑا افضل ناں نوازیا تھا نبوت حکمت تے علم غے ناں ناں اللہ نے بادشاہت حکومت تے ہر طرح غیں نعمت عطا فرمائیں تھیں۔ اور سب تیں بڑی گل یاہ کہ نعمتاں غے ناں ناں شکر غو جچ وی عطا فرمایو تھو، ویہہ مُچ رسیلی تے مٹھی اواز ماں اللہ غو ذکر تے تسبیح کریں ویں تھا۔ جہڑ و اللہ ناں اتنوں پسند آیو کہ اللہ نے پہاڑاں تے پکھیرواں ناحکم دے دتو جے تم وی حضرت داوٗدؑ غی آواز غے ناں آواز جوڑ غے اللہ غی تسبیح تے اس غو ذکر کرو! فر جدا نھان غے ناں ناں پہاڑ تے پکھیروں اللہ غا ذکر کرن لگ جیں تھا اس ویلے مُچ سُہݨوں سموں بن جئے تھو۔ تے جد ہتھ ناں حلال کمائی کر غے روزی کھاݨ غی باری آئی فر اللہ نے لوہ انھاں غا ہتھ ماں اسو نرم کر چھوڑیو جسو کہ موم! تے انھاں ناں آپ اپݨی قدرت ناں لوٗا غا کڑتا بݨانا سکھا دتا جتھاں غا بارہ ماں فرمایو جے تاراں غا گُنڈا ٹھیک انداز ناں رکھو جہڑا مضبوط وی ویں تے تکݨ ماں لگیں وی سُہݨاں۔ ان ساری نعمتاں تیں بعد حکم دتو جے ہُݨ تم خوب نیک عمل کرو تے میرو شکر ادا کرو! تے یوہ یقین رکھو جے ہوں تھارا اک اک کم ناں دیکھ رہیو ہوں۔

(۸) حضرت داوٗدؑ ہاروں اللہ نے انھاں غا پوت حضرت سلیمانؑ وی اپݨی نعمتاں ناں نوازیا۔ اللہ نے ہوا انھان غے ماتحت کر دتی تھی ویہہ اپݨاں شاہی تخت ور بیں غے ہوا ناں حکم دیں تھا تے واہ اس تخت ناں لے غے اُڈ پُوے تھی۔ فر سویرے تھوڑی دیر ماں ویہہ اک مہینہ غو پینڈ و کجھ لیں تھا اسے را شام ویلے تھوڑی دیر ماں اک مہینہ غے برابر سفر کر لیں تھا، انھاں غا والد حضرت داوٗدؑ غا ہتھ ماں اللہ نے لوہ موم بݨا دتو تھو اس غا مقابلہ ماں حضرت سلیمانؑ واسطے اللہ نے تراما غا اماء چلا دتا جس غیں بڑیں بڑیں دیگ تے دوجا پہانڈا بݨایا جیں تھا۔ اس غے ناں ناں اللہ نے جن انھاں غے ماتحت کر دتا۔ جہڑا خدا غا حکم ناں مزوراں ہاروں انھاں غے اگے کم کریں ویں تھا تے کوئے کم تیں نمکر نیہنہ سکے تھو انھاں ناں اللہ غو حکم تھو جے جہڑو حضرت سلیمانؑ غی ذری نافرمانی کرے غو وہ جہنم غی اگ ماں ساڑیو جئے غو بلکہ کجھ مفسر تے فرمانویں کہ انھاں ور اک فرشتو مسلط تھو فر جہڑو وی کم تیں نمکرے تھو وہ اس ور اگ غو سوٹو مار غے اس ناں کم کرن ور مجبور کر دیئے تھو۔ (قرطبی)

(۹) یعنی حضرت سلیمانؑ جہڑی وی چیز چاہویں تھا ویہہ جن واہی چیز بݨاݨ ور مجبور تھا جس را کہ ویہہ انھاں غا حکم ور بڑا بڑا اقلعا تے ہور اس طرح غیں بڑیں بڑیں عمارت بݨانویں ویں تھا۔ تے اسیں تصویر بݨانویں ویں تھا جہڑیں جائز تھیں کیونجے جان آلیاں چیزاں غیں تصویر بݨاݨی تے جائز نیہنہ، رحمتِ عالم ﷺ نے فرمایو: قیامت غے تہاڑے ساراں تیں بدھ عذاب تصویر بݨاݨ آلاں ناں ہی وہے غو (بخاری، مسلم) تے حضرت نے فرمایو: ہر اک تصویر بݨاݨ آلو جہنم ماں جئے غو۔ (بخاری، مسلم) بے جان چیزاں بوٹاں، پہاڑ او غیرہ غیں تصویر بݨاݨی جائز ہیں۔ تے جائز تصویراں تیں علاوہ ویہہ تلاء ہاروں بڑا بڑا ٹب بݨانویں ویں تھا نالے اتنی بڑیں دیگ جہڑیں کوئے چک نیہنہ سکے تھو بلکہ اپݨی جگہ ورہی رکھیں ریہنہ تھیں اُتّے ہی اُنھاں غے ہیٹھ اگ بالیٔ جئے تھی۔ یوہ سب کجھ حضرت سلیمانؑ غا لشکر واسطے انتظام وہے وے تھو۔ حضرت سلیمانؑ ناں وی اللہ نے یہ نعمت عطا کر غے فرمایو: جے ''او! داوٗدؑ غی اولاد! تم شکر گذاری غا کم کرو'' یعنی چھڑا زبان تیں شکر نہ کرو بلکہ ایسا عمل کرو جس تیں پتو لگے کہ تم اللہ غا شکر گذار بندا ہیں۔ کیونجے شکر گذار بندا گھٹ ہی ویں۔ لہذا تم انھاں بنداں ماں رہیو جہڑا شکر گذار ہیں حضرت داوٗدؑ نے تے انھاں غی اولاد نے اس ور کتنوں عمل کیو؟ تفسیری روایتاں ماں ہے جے انھاں نے گھر غاں بنداں ماں عبادت واسطے وقت اس را بنڈ چھوڑیو تھو۔ جے ہر ویلے کوئے نہ کوئے ضرور عبادت کرتو وہے تھو تے عبادت خانوں کدے عبادت گذاراں تیں خالی نیہنہ رہ تھو، (ابن کثیر) رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں! اللہ غے نزدیک ساراں تیں پسند حضرت داوٗدؑ غی نماز ہے۔ ویہہ ادی رات توڑی سوئیں ویں تھا فر اک تہائی رات عبادت کریں تھا۔ تے آخری چھیواں حصہ ماں فر ارام فرمانویں ویں تھا۔ تے اللہ

مِنْسَاَتَهٗ ۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَّوْ كَانُوْا

سوہٹی ناں کھا رہیو تھو فر جسویلے ویہہ (زمین ور) ٹھہ پیا اس ویلے جناں ناں پتو لگو کہ جیکدے ویہہ

يَعْلَمُوْنَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوْا فِي الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ﴿١٤﴾

غیب جانٹا ہوتا تاں اس ذلالت غی مصیبت ماں کدے نہ رہتا (۱۰)

لَقَدْ كَانَ لِسَبَاٍ فِيْ مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ ۚ جَنَّتٰنِ عَنْ

قوم سبا واسطے انھاں غا رہن غی جگہ ماں (قدرت غی) بڑی نشانی تھی سجے کھبے

يَّمِيْنٍ وَّشِمَالٍ ۬ؕ كُلُوْا مِنْ رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوْا

دو باغ تھا ؛ اپٹاں رب غی دتی وی روزی کھاؤ تے اس غو شکر ادا

لَهٗ ؕ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَّرَبٌّ غَفُوْرٌ ﴿١٥﴾ فَاَعْرَضُوْا فَاَرْسَلْنَا

کرو یوہ سُہٹوں شہر تے وہ بخشن آلو رب (۱۱) ور انھاں نے منہ موڑ لیو فر ہم نے انھاں ور زور غو

عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنٰهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ

سلاب چھوڑ دتو تے ہم نے انھاں ناں (انھاں) دو باغاں غے بدلے کوڑا بد مزا

ذَوَاتَيْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَّاَثْلٍ وَّشَيْءٍ مِّنْ سِدْرٍ

میوا آلا دو ہور باغ تے چہاؤ دیدتو تے کجھ تھوڑا جیہا بیری غا

قَلِيْلٍ ﴿١٦﴾ ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِمَا كَفَرُوْا ؕ وَهَلْ

بوٹا ؛ یاہ ہم نے انھاں ناں انھاں غی ناشکری غی سزا دتی ؛ تے ہم

نُجٰزِيْٓ اِلَّا الْكَفُوْرَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ

سزا ناشکراں ناں ہی دیہاں (۱۲) تے ہم نے انھاں غے تے ان بستیاں غے

الْقُرَى الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَّقَدَّرْنَا

بشکار جتھاں ماں ہم نے برکت دتی کجھ اساگراں بسا دتا تھا جہڑا (رستہ تیں) صاف دسیں تھا؛ تے ہم نے انھاں ماں

فِيْهَا السَّيْرَ ؕ سِيْرُوْا فِيْهَا لَيَالِيَ وَاَيَّامًا اٰمِنِيْنَ ﴿١٨﴾

پینڈا غی منزل مقرر کر چھوڑیں تھیں (کہ) انھاں ماں رات تہاڑی امن ناں چلو ؛

غے نزدیک ساراں تیں زیادہ پسند روزو حضرت داؤدؑ غو روزو ہے ویہہ اک تہاڑے چھوڑ غے دوجے تہاڑے روزو رکھیں ویں تھا۔ (بخاری مسلم)

(۱۰) جن اک نہ دِسن آلی مخلوق ہے۔ فر ویہہ لموں لموں پینڈو کچھتا ریہنہ اس گلوں کدے کدے انھاں ناں اسی گلاں غو پتو لگ جئے جتھاں غو علم انسان ناں نیہنہ ہوتو۔ ور یوہ کدے کدائیں غو بس اتفاق ہی وہے۔ حضرت سلیمانؑ غا زمانہ ماں انسان تے جن رلیا ملیا ریہنہ تھا۔ اس گلوں جناں کونوں کدے کدائیں اوپری جئی گل سُن غے کجھ لوکاں غو یوہ ذہن بن گیو تھو کہ جن وی غیب جانٹے بلکہ انساناں غی ''شاباشے'' ور کجھ جناں غو وی دماغ خراب ہو گیو تے ویہہ وی یوہ خیال کرن لگ گیا تھا، جے شایت ہم واقعہ ہی غیب جاناں جس را اج وی مچ ساراں ان پڑھ لوکاں غو یوہ ذہن وہے جے'' فلاناں کونے جن ہیں اس گلوں وہ غیب غیں گل دسے'' فر فراڈی لوک غیب غا ناں ور تیر تکّا مار غے ساداں لوکاں ناں خوب لٹیں؛ حالانکہ غیب تے اللہ غی ذات تیں بجن کوئے جانٹ ہی نیہنہ سکتو، اللہ تعالٰی نے یاہ غلط سوچ دور کرن واسطے یوہ انتظام کیو کہ جس ویلے حضرت سلیمانؑ غی موت غو ویلو نیڑے آ گیو انھاں نے جنّ مسجدِ اقصٰی غی تعمیر غا کم ماں لا چھوڑیا تے آپ اپٹاں عبادت آلا کمرہ ماں۔ جتوں ویہہ جناں ناں نظر آویں تھا۔ سوہٹی ور ٹیک لا غے ذکر کرن لگ گیا، اللہ غا حکم نال اُتے انھاں غی روح مبارک قبض کر دتی گئی ور لاش سوہٹی غی ڈہئی نال اسے را کھلی رہئی۔ جس ناں دیکھ غے جن یاہ سمجھتا رہیا کہ حضرت زندہ اللہ غی عبادت کر رہیا ہیں تے انھاں غا ڈر ماں خوب محنت نال کم کرتا رہیا۔ تفسیری روایتاں غے مطابق اک سال تیں بعد سوہٹی سِمک نے کھا غے ڈِڈر بنا چھوڑی تے واہ ٹٹ گئی اور لاش زمین ور آ لگی اس ویلے جناں ناں پتو لگو کہ اوہو! یہ تے اک سال پہلاں تیں رخصت ہوو وا تھا، فر تلیں ملن لگا جے افسوس! کدے ہم غیب جانٹا ہوتا تاں اک سال توڑی اس ذلالت نال محنت ماں نہ لگا رہتا۔ فر انساناں غیں وی اکھ اُگڑیں کہ ہم کسی غلط سوچ ماں لگ گیا تھا۔ مفسراں نے اس غو اک فائدو یوہ وی لکھیو ہے کہ مسجدِ اقصٰی غو اصل کم تے حضرت سلیمانؑ غے سامنٹے ہی ہو گیو تھو ور سجے کھبے کجھ اجوں باقی تھو اک سال توڑی اس را محنت کر غے جناں نے وہ کم کر لیو۔ (قرطبی وغیرہ)

(۱۱) حضرت داؤدؑ تے حضرت سلیمانؑ غی شکر گذاری غا مقابلہ ماں ایکن قوم غی ناشکری بیان ہو رہئی ہے؛ جس را کہ سورت نمل غا شروع ماں فرعون، ہامان تے قارون غی ناشکری غا مقابلہ ماں حضرت داؤدؑ تے حضرت سلیمانؑ غی شکر گذاری بیان فرمائی تھی۔ ''قوم سبا'' عرب غی اک مچ خوش حال تے مشہور قوم تھی جس غی خوشحالی تے تباہی دوئے عرب ماں اس را مشہور تھیں کہ انھاں تیں بچو بچو واقف تھو، بلکہ اس قوم غی تباہی ور تے عرباں غو اک محاورو بنیوں وو تھو جے فلانوں قبیلو تے خاندان اس را کھنڈیو تے اُکلیو جس را کہ'' قوم سبا'' اُجڑی تے کھنڈی تھی۔ یاہ قوم عرب غا شمال ماں یمن غا علاقہ ماں رہ تھی اس ویلے یوہ ملک وی اس غا ناں ور ''سبا'' ہی مشہور تھو۔ اللہ نے انھاں ناں خشکی تے سمندری بپار غو موقعو دتو تھو اس تیں علاوہ انھاں غو شہر پہاڑاں غے بشکار تھو، انھاں نے پہاڑاں غے اگے بن بن غے اماء پانیاں تے کھٹھاں نالاں غو ڈیم بنا لیو تھو یوہ ڈیم ''سَدِّ مأرب'' غا ناں ور مشہور ہے۔ جس غے سجے کھبے رنگ رنگ غا باغ لا دتا تھا جتھاں بچوں ہر قسم غا میوا پیدا ویں تھا۔ اللہ نے اپٹاں پیغمبر تے نیک بندا چلا غے انھاں ناں فرما دتو کہ دیکھو میں تم ہر قسم غی نعمتاں نال نواز دتا ہیں کسو سُہٹو شہر تمناں عطا ہوو وہے۔ ہُن تم اللہ غی دتی وی روزی کھاتا جاؤ تے اس غو شکر کرتا جاؤ۔ تے اس غی رحمت تیں مایوس نہ ہوو جہڑی کائے نکی موٹی خطا وہے غی تھارو کم توبہ کرنوں ہے باقی وہ بخشنہار و ہے وہ آپے تھاریں خطا معاف فرما دیئے غو۔ مفسر حضرات فرمانویں جے اس قوم غی ترقی غو زمانوں حضرت عیسیٰؑ تیں مُچ پہلاں تیں شروع ہو غے حضرت عیسیٰؑ غی پیدائش تیں بعد توڑی رہیو ہے۔ انھاں بچوں ہی ملکہ بلقیس ہے جہڑی حضرت سلیمانؑ غا ہتھ ور ایمان لے آئی تھی جس غو ذکر سورتِ نمل ماں گذر گیو ہے۔ کجھ مفسر حضرات

فرمانویں جے اللہ نے انھاں درکئیں پیغمبروی چلایا تھا۔ ور یہ پہلاں تے خدا غی توحید ناں منیں تھاتے اس غا فرمانبردار تھاور پھٹ غے بلیں بلیں یہ وی شرک غی جھ ماں پھس گیا تھا۔

(۱۲) تاریخی روایتاں غے مطابق انھاں غی تباہی غو یوہ قصو حضرتِ عیسیٰؑ غی پیدائش تیں خاصو بعد غو ہے کہ جدا انھاں غیں نافرمانیں حدوں بدھ گئیں فروہ ہی بڻ جھڑ وا انھاں غی خوشحالی غو ذریعہ تھو تباہی غو باعث بڻ گیو، چاڻ چک اک اسو سلاب آیو جسناڻ ڈیم ٹٹ گیو، اس غے اگے آڻ آلا نکا نکا ڈیم وی تباہ ہوگیا باغ فصل وغیرہ سب کجھ رُڑھ گیو، لوکاں بچوں وی کجھاں نے نس پھج غے جان بچائی تے کجھاں غو کم سلاب نے تمام کر چھوڑیو۔ تاریخ جانن آلا کیہنہ جے انھاں غا ہی نس پھج غے بچ جاڻ آلا کجھ لوک مدینہ پاک ماں آ غے بسیا تھا جھڑا اوس تے خزرج غا ناں ور مشہور ہووا، کجھ مکہ غے نیڑے تے کجھ شام ماں بس گیا اور کجھ دوجاں علاقاں ماں آباد ہُوا نسائی شریف غی اک حدیث تیں وی اس غی تائید وہے۔ اس رایاہ قوم ٹوٹا ٹوٹا ہوگئی تے انھاں غاں باغاں غی جگہ کھٹا کھوڑا کجھ میوا تے باقی چھاؤ پیدا ہوگیو اور کجھ آپے ہوڻ آلیں کوڑیں بیریں! اللہ تعالیٰ فرماوے: ہم نے انھاں ور ظلم نیہنہ کیّو بلکہ یاہ انھاں غی نافرمانی ناشکری تے کفر غی سزا تھی؛ اور اللہ ناشکراں تیں بجڻ سزا دیئے وی کس ناں!۔

(۱۳) یوہ اس قوم ور ہوڻ آلی دوجی نعمت غو ذکر ہے جسناڻ انھاں غی تجارت ناں ترقی ہوئی یمن غا ملک تیں شام توڑی اک کُھلی شڑک بن گئی جس ور انھاں غا تجارتی قافلہ بپار واسطے چلڻ لگ گیا۔ یوہ رستو مچ اوکھاں جنگلاں، شنگراں تے کاڑاں بچوں لنگے تھو جس غی وجہ تیں رستہ ماں ہر طرح غو خطرو تھو ور اللہ غی قدرت ناڻ اس پورا رستہ غے آسیں پاسیں ذری ذری چھنڈا ور بستیں بس گئیں جھڑیں اکثر مفسراں غے نزدیک انھاں ہی غی قوم غی تھیں۔ جھاں غی وجہ تیں رستو ہر طرح محفوظ ہوگیو بلکہ انھاں ناں اس لماں پینڈا واسطے خرچو بڻ غے ٹرن غی وی لوڑ نیہنہ رہئی بلکہ بستیاں ماں ہی کھاڻ پیڻ غو بندوبست ہوگیو، سفر غو چھنڈ وی طے ہوگیو جھڑو بندو سویرے سفر کرے تھو اس ناں پتو تھو میں دُپہر کت پجّوں تے کت ارام کرنوں ہے تے دپہر ویلے ٹرن آلا ناں شام غی منزل غو پتو وہے تھو اس را رات تہاڑی امن ناڻ انھاں غا سوداگری قافلا اس شڑک ور چلتا رہینہ تھا۔ ور یہ بدقسمت لوک اس امن تیں وی اکّ گیا، انھاں ناں خیال آڻ لگو جے یوہ وی کوئے سفر ہے! بیّابانڻ جنگلاں ماں خطراں تے مصیبتاں غے بشکار سفر ہوتو تاں مڑدی غی تے مزہ غی گل تھی۔ کجھ بزرگ فرمانویں جے انھاں نے اس واسطے اللہ تعالیٰ اگے دعا وی کی۔ تے کجھ غو خیال ہے جے دعا نیہنہ کی بلکہ اللہ غی نافرمانی آلیں اسیں اُولڑیں کارکیں جھاں غو تقاضو یوہی تھو کہ ہم ناں خدا غی ان نعمتاں غی کجھ لوڑ نیہنہ! بس فر کے تھو! خدا غی طرفوں عذاب نازل ہوگیو تے یہ اسا اُجڑیا کہ فر کدے کہٹّھاں ہو غے بسڻوں نصیب نیہنہ ہووو، تے یہ دنیا واسطے پہلّی بسری وی کہانیاں ہارون بڻ گیا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے اس قوم غی ترقی تے تباہی ماں صبر شکر کرن آلاں واسطے غور فکر کرن تے سوچڻ سمجھڻ غیں بڑیں نشاڻیں ہیں۔

(۱۴) یعنی شیطان نے حضرت آدمؑ غی پیدائش غے ویلے جھڑ وا انداز و لایو تھو جے ہوں اس غی اولاد بچوں متاں لوکاں ناں گمراہ کر غے چھوڑوں غو ابلیس نے اپڻوں وہ انداز و سچ کر دسیو تے مومناں غی اک نکی جماعت ناں چھوڑ غے باقی سارا نافرمان شیطان غا گُھر اور ہی چل پیا حالانکہ شیطان کوٹے انھاں ناں زبردستی گمراہ کرن غی طاقت نیہنہ تھی۔ نہ وہ کسے ناں زور ناڻ اپڻاں رستہ ور لا سکے تھو۔ بس اللہ نے اپڻاں فرمانبردار بنداں ناں جھڑ و آخرت غا لیکھا ناں منیں آخرت ماں شک کرن آلاں نافرماناں تیں کئی کرن واسطے شیطان ناں ذری ورغلان غی طاقت دیدتی تھی ورمتا لوک اپڻاں مالک ناں بسار غے شیطان ہی غا سکھالا ماں آگیا۔ خیر! اللہ تیں کوئے بسر یوو نیہنہ اس نے ہر اک غاں عملاں ور نظر رکھی وی ہے ویلو آڻ ور ساراں غو حساب ہو جئے غو۔

فَقَالُوْا رَبَّنَا بٰعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ

ور انھاں نے کہیو: اے مہارا رب! توں مہارا سفراں ناں لموں کردے تے انھاں نے آپے اپڻے اپر ظلم کیّو

فَجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ وَمَزَّقْنٰهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۭ اِنَّ فِيْ

فر ہم نے ویہہ پہلّیں بسریں ویں کہانی بنا چھوڑیا تے ہم نے ویہہ ٹوٹا ٹوٹا کر چھوڑیا بیشک اس (قصہ) ماں

ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ۝۱۹ وَلَقَدْ صَدَّقَ

ہر اک صبر تے شکر کرن آلا واسطے (عبرت غیں) بڑیں نشاڻیں ہیں (۱۳) تے یقیناً ابلیس نے

عَلَيْهِمْ اِبْلِيْسُ ظَنَّهٗ فَاتَّبَعُوْهُ اِلَّا فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝۲۰

انھاں ور اپڻوں خیال سچو کر دسیو، تے ایمان آلاں غی اک جماعت ناں چھوڑ غے یہ سارا اس غے پچھے ہوگیا؛

وَمَا كَانَ لَهٗ عَلَيْهِمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُّؤْمِنُ

تے ابلیس غی انھاں ور کائے زبردستی نیہنہ تھی ور اس گلوں تانجے ہم جاڻ لیاں کہ کوڻ

بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِيْ شَكٍّ ۭ وَرَبُّكَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ

آخرت ور ایمان لیاوے، انھاں لوکاں بچوں جھڑا اس غا بارہ ماں شک کریں تے تھارو رب ہر اک چیز غی

حَفِيْظٌ ۝۲۱ قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ

حفاظت کرن آلو ہے (۱۴) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے جھاں ناں تم اللہ تعالیٰ تیں سواء (کارساز) سمجھیں انھاں ناں بلا لیو

لَا يَمْلِكُوْنَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي

انھاں ناں تے اک ذرہ غے برابر وی نہ اساناں ماں کجھ اختیار ہے تے نہ

الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيْهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَّمَا لَهٗ مِنْهُمْ مِّنْ

زمین ماں تے نہ زمین اسمان ماں انھاں غی کائے سانجھ ہے تے نہ انھاں بچوں کوئے اللہ تعالیٰ غو

ظَهِيْرٍ ۝۲۲ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ

مددگار ہے؛ تے اس غے کوٹے کسے ناں سفارش کجھ کم نیہنہ دے سیں سوائے اس غے جس واسطے وہ اجازت

لَهٗ ۭ حَتّٰٓي اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوْبِهِمْ قَالُوْا مَاذَا ۙ قَالَ

دیدئے؛ ات توڑی کہ جسویلے انھاں غا دل تیں گھبرا دور کردتو جئے ویہہ (اک دوجاناں) پچھیں: جے تھارا رب نے

رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾ قُلْ مَنْ

کے فرمایو: ویہہ جواب دیں جے حق گل فرمائی تے وہ اچی شان آلو کبریائی آلو ہے(۱۵) تم پچھو! کہ تمناں

يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللّٰهُ وَإِنَّآ

اسماناں تیں تے زمین تیں کونڑ روزی دئے ؟ تم فرمادیو : کہ اللہ تعالیٰ ! اور ہم

أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى أَوْ فِي ضَلٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُلْ لَّا

یا تم یا تے یقیناً ہدایت ور ہاں یا کھلی گمراہی ماں ہاں (۱۶) تم فرمادیو : مھارا

تُسْأَلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾

کیاّ وا جر ماں غی تمناں پچھ نیہنہ ہوسیں تے نہ ہم ناں تھاراں عملاں غا بارہ ماں پچھیو جئے غو؛

قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ

تم فرمادیو: مھارو رب ہم ساراں ناں گھٹھاں کرے غو فر وہ انصاف ناڑ مھارے بشکار نمیڑ و کردئے غو

وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ

وہ خوب فیصلو کرن آلو جانڑ آلو ہے(۱۷) تم فرمادیو: کہ تم لوک متاں دسوناں جہڑا تم نے خداغا

بِهِ شُرَكَآءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَآ

شریک بنا غے اس ناڑ جوڑیا واہیں، کوئے نیہنہ، بلکہ غالب تے حکمت آلو وہ اللہ ہی ہے(۱۸) تے (اے نبیؐ)

أَرْسَلْنٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَّنَذِيرًا

ہم نے تم ساراں ہی لوکاں واسطے خوش خبری دینڑ آلا تے ڈران آلا بنا غے ٹوریا ہیں

وَّلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى

ور متا لوک جا نڑتا نیہنہ ؛ تے کیہنہ جے : یوہ وعدو کد پورو

هٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قُلْ لَّكُمْ مِّيعَادُ يَوْمٍ

وہے غو ؟ جیکر تم سچا ہیں ؛ تم فرمادیو : تھارا واسطے اک معین دن غو وعدو ہے

لَّا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَّلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

جس تیں تم اک گھڑی وی نہ پچھے ہوسکیں تے نہ تم اگے ہوسکیں (۱۹)

(۱۵) مشرکاں ناں کہیو جارہیو ہے جے جھاں ناں تم اپنڑاں حاجت رواء تے مشکل کشا اور خداغا شریک منیں تم انھاں ناں بلاّ غے دیکھ لیو کونڑ تھاری فریاد سنڑے، انھاں بچوں کوئے تھاری پکار نیہنہ سُنڑ سکتو! کیونجے انھاں بچوں کوئے وی زمین اسمان ماں کسے چیز غو نہ مالک ہے، نہ انھاں بچوں کسے غی خدا تعالیٰ غی خدائی ماں کجھ سانجھ ہے نہ کوئے خدا تعالیٰ غاں کماں ماں اس غو مددگار ہے بلکہ اس غی بارگاہ ماں تے اس غا حکم تیں بجنڑ کوئے کسے غی سفارش واسطے وی ہوٹھ نیہنہ ہلا سکتو۔ اللہ غا فرشتا، تے نبی اور نیک بندا وی اسے غی سفارش کریں غا جس غی سفارش واسطے اللہ غو حکم وہے غو، فر اس غی خدائی ماں کوئے اس غو شریک تے پیہالڑ کس را ہو سکے! جدکہ اس غی بارگاہ غو تے یوہ حال ہے کہ اس غا جلال اگے اس غو حکم سُنڑ غے خاص مقرب فرشتا وی گھبراجیں تے اس غی تسبیح کرتا کرتا سجدہ ماں ٹھہ پویں۔ فر جسویلے انھاں ناہوش آوے اس ویلے ایکنڑ دوجا کولوں پچھیں جے تھارا رب نے کے فرمایو ہے فر آپے کیہنہ فلاناں بر حق کم غو حکم دتو ہے۔ حدیث ماں اس غی تفسیر اس را فرمائی گئی ہے؛ جے جد اللہ تعالیٰ غی طرفوں کوئے حکم آوے اس ویلے عرش ناں چانڑ آلا فرشتا تسبیح کرن لگ جیں فر انھاں تیں بُن غا فر اس تیں برلا اسمان غا اسے را آخری اسمان غا فرشتا وی تسبیح کرن لگ جیں، فر عرش غاں چانڑ آلاں فرشتاں کولوں دوجا پچھیں جے تھارا رب نے کے فرمایو ویہہ دسیں جے فلاناں کم غو حکم دتو ہے (مسلم) بس جد مقرب فرشتاں غو یوہ حال ہے فر کوئے پتھر خدا تعالیٰ غو کس را شریک ہو سکے! یا اس غی بارگاہ غو کس را سفارشی بن سکے!

(۱۶) کسے ناں اپنی گل سمجھانڑ تے اپنٹی گل غی دعوت دین غو یوہ مچ سُہنٹوں انداز ہے، جے اک پاسے ہم ہاں جہڑا عقل غے مطابق ٹھیک دلیل ور ہاں! دوجے پاسے تم ہیں جھاں کولے نیش ضد تیں بجنڑ کجھ نیہنہ ہُنڑ ہم دوئے تے حق ور نیہنہ ہوسکتا کوئے اک ہی حق ور وہے غو۔ تم ہی انصاف ناڑ دسو کہڑو حق ور ہے تے کہڑو کھلی گمراہی ماں ہے۔

(۱۷) یعنی ہر ایکنڑ نے اپنڑاں عملاں غو حساب دینٹو ہے۔ اُت اللہ تعالیٰ مھارے تھارے بشکار انصاف ناڑ نمیڑ و کردیئے غو۔

(۱۸) مشرکاں ناں فر بنگارِ غے کہیو جارہیو ہے جے جس ہستی ناں تم خداغی خدائی ماں شریک کریں ذری باندے تے لیاؤ!! ہم وی دیکھاں کونڑ ہے؟ کوئے نیہنہ! اس غالب تے حکمت آلا غی خدائی ماں کونڑ شریک ہوسکے۔

(۱۹) اپر توحید غو بیان تھو ہُنڑ رحمتِ عالم ﷺ غی رسالت غو بیان ہے جے حضرت عرب عجم غاں ساراں انساناں واسطے رسول بنڑ غے آگیا ہیں جہڑا نیکوکاراں ناں اللہ غی رضا تے جنت غی خوشخبری دیں تے نافرماناں ناں خداغا قہر تیں ڈرانویں ہُنڑ سمجھ آلا تے حضرت ور ایمان لیا غے دنیا آخرت غی کامیابی کھٹیں ور دنیا ماں سدا متا لوک ناسمجھ ہی ویں جہڑا اپنڑاں نفع نقصان ناں نیہنہ سمجھتا۔ ویہہ ٹھٹھ کرن واسطے یا ہی کیہنہ کہ یاہ کاہلی نہ کرو! گھبراؤ نہ! تھارا واسطے اک خاص معین وقت ہے جد اس غو ویلو آجے غو فر اک لحظو تم اگے پچھے نیہنہ ہوسکسیں۔

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا

تے کفرکرن آلاؔ کیہنہ : جے ہم نہ تے اس قرآن ور کدے ایمان لیانواں غا تے نہ

بِالَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ ۭ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ مَوْقُوْفُوْنَ

اس تیں پہلاں غی کسے (کتاب) ورتے افسوس! کدے تم واہ حالت دیکھ لیں جسویلےؔ یہ ظالم اپنٹاں رب

عِنْدَ رَبِّهِمْ ښ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضِۨ الْقَوْلَ ۚ يَقُوْلُ

غے سامنٹے کھلاؔ کیّا جیں غا (اسویلے) یہ اک دوجا ور گل لاتا ویں غا ، جہڑا لساّ سمجھیا

الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا لَوْلَآ اَنْتُمْ

جیں تھا ویہہ بڑا بنٹ آلاں ناں کیہنہ غا : جیکر تم نہ ہوتا تاں ہم ضرور

لَكُنَّا مُؤْمِنِيْنَ ۝۳۱ قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا لِلَّذِيْنَ

ایمان لے آتا (۲۰) بڑا بنٹ غے رہنٹ آلاؔ انھاں لساں ناں

اسْتُضْعِفُوْٓا اَنَحْنُ صَدَدْنٰكُمْ عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ

جواب دیں غا جے کیوں ! ہم نےؔ تم ہدایت تیں ڈکیا تھا ؟ اس توں بعد کہ ہدایت

اِذْ جَاۗءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُّجْرِمِيْنَ ۝۳۲ وَقَالَ الَّذِيْنَ

تھارے کولےؔ آگئی تھی (نیہنہ) بلکہ تم ہی قصور وار تھا ؛ تے یہ لساّ

اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ

سمجھیا جانٹ آلاں بڑا بنٹ آلاں ناں کیہنہ غا (نیہنہ نیہنہ !) بلکہ تھاری رات تہاڑی غی چال بازیاں

وَالنَّهَارِ اِذْ تَاْمُرُوْنَنَآ اَنْ نَّكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهٗٓ

نے ہی (ہم روکیا تھا) جدکہ تم ہمنٹاں حکم دیں تھا جے ہم اللہ تعالیٰ ناں کفر کراں ؟ تے ہم اس غا

اَنْدَادًا ۭ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ۭ وَجَعَلْنَا

شریک منّاں ؛ تے جسویلےؔ ویہہ عذاب ناں تکیں غا فر (اک دوجا تیں) شرمندگی چھپانویں غا تے ہم

الْاَغْلٰلَ فِيْٓ اَعْنَاقِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا

کافراں غی گردناں ماں طوق گہل چھوڑاں غا ، انھاں ناں بدلوا انھاں عملاں ہی غو دتو جئے غو

(۲۰) کافراں غو ضدی تے نمو ہر پونٹوں بیان ہو رہیو ہے جے قرآن پاک غیں یہ دلیل سُنٹ غے جس گہڑی ویہہ لاجواب ہو جیں، نہ کائے علمی دلیل سرے نہ عقلی ! اس ویلےؔ صاف لفظاں ماں ہی کہہ چھوڑیں جے تم پَہانویں کائے وی دلیل پیش کرو، کتنی پیاری دل ماں کُھب جانٹ آلی گل کر لیو ور مھاروا کو جواب ہے نہ تے ہم اس قرآن ناں کدے مناں غا تے نہ اس تیں پہلیاں کتاباں ور ایمان لیانواں غا لیکن اللہ تعالیٰ فرماوے انھاں غی یاہ آکڑ تے پھونکڑ بس چار تہاڑا دنیا غی زندگی ماں ہے، ورنہ وہ ویلو دیکھنٹ غو ہے جد قیامت غے تہاڑے یہ ظالم اپنٹاں رب غی بارگاہ ماں کھلاویں غا، تے ایکنٹ دوجا غے سر الزام لاتا ویں غا، جہڑا لوک دنیا ماں لساّ سمجھیا جیں تھا، تے ویہہ کھڑ پینچاں مقدماں غے پچھے ٹریں ویں تھا ویہہ اپنٹاں لیڈراں در بشکیں غا جے تم نےؔ ہی ہم نبیاں غی تعلیم ور عمل کرن تیں روکیا تھا۔ جیکدے تم نہ ہوتا تاں ہم وی ایمان آلاؔ ہوتا تے اج دوزخ ماں نہ سڑتا۔

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا

جہڑا او یہہ کریں تھا (۲۱) تے ہم نےٓ جس بستی ماں وی جدوی کوئے ڈرانڑ آلو چلایوات غا امیر

قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا

لوکاں نے یوہی کہیو: کہ جہڑو سنیو دے غے تم چلایا گیا ہیں ہم تے اس غا منکر ہی ہاں؛ تے انھاں نے کہیو:

نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾

جے ہم تے مالڑ اور اولاد ماں (تھاراتیں) بدھ ہاں تے ہمناں کدے عذاب نیہنہ ہوسیں

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

تم فرمادیو: بیشک میرو رب ہی جس ناں چاہوے کھلی روزی دیدئے تے (جس واسطے چاہوے) حساب غی کردئے

وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا

ور متا لوک جانڑتا ہی نیہنہ (۲۲) تے تھارو مالڑ اور تھاری

أَوْلَادُكُم بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ

اولاد اسی چیز نیہنہ جہڑی تمناں درجہ ماں مھارے نیڑے کردئے ور وہ آدمی جہڑو

آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضِّعْفِ

ایمان لیاوے تے نیک عمل کرے اساں لوکاں واسطے تے انھاں غا عملاں غو دونٓوں

بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ

ثواب ہے؛ تے ویہہ (جنت غیں) اچلیں منزلاں ماں بے خوف ریہنہ غا؛ تے ویہہ لوک جہڑا مھاری

فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾

آیتاں ناں بے اثر کرن واسطے دوڑ بھج کریں اسا لوک بنڑ غے عذاب ماں حاضر کردتا جیں غا (۲۳)

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

(اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے میرو رب اپڑاں بنداں بچوں جس ناں چاہوے کھلی روزی دیدئے

وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ

تے جس واسطے (چاہوے) تنگی کردئے تے تم جہڑی چیز وی (اللہ غا رستہ ماں) خرچ کریں غا وہ اس غو بدلو دئے غو تے وہ

(۲۱) سبحان اللہ! گمراہ لیڈر دنیا ماں تے اپڑاں گو جاپہرن واسطے حمایتیاں غی ہمدردی تے خیر خواہی غا بڑا بڑا دعویٰ کریں، ور قیامت غے تہاڑے ویہہ انھاں در دندرکیں غا، جے ہم نےٓ کدتم زور زبردستی نالڑ تھارو ہتھ پکڑ غے ہدایت تیں روکیا تھا؟ کیوں تم اپڑاں جرم مھارے اُپرّ چاہڑیں؟ اصل ماں تم آپے مجرم تھا جہڑا دنیا غی ہوس ور مھارے پچھے دوڑیں تھا! اسا لوک فرموتاں لیڈراں در بشکیں غا جے اچھا! تم اج جان چھڑکانڑ غی کوشش کریں حالانکہ ہم نے یوہ رستو تے تھاریاں مکاریاں تے چلاکیاں نالڑ کفر شرک غی دعوت دین غی وجہ تیں نوڑیو تھو جد تم رات تہاڑی ہم سدّ اں ساداں لوکاں ناں اپڑنے تھلے رکھنڑ واسطے مکاریاں تے چلاکیاں نالڑ کفر شرک غی دعوت دیں ویں تھا فر ہم تھارا ہی ورغلان ور تھارے پچھے لگ غے ایمان تیں محروم رہ گیا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے اصل ماں یہ دوئے ول اپڑاں کیاّ ور دل دل ماں پچھتا تا ویں غا ور شریکاں غی ہاسی تیں بچن واسطے ایکنڑ دوجا ور لاغے اپڑنی شرم ساری چھپانڑ غی کوشش کریں غا، تے چھیکڑ سارا ہی جکڑ غے دوزخ ماں سٹ دتا جیں غا۔ جت ہر ایکنڑ ناں اپڑاں کیاّ غو بدلو مل جیئے غو، لیڈراں ناں گمراہ کرن غو تے پچھے چلن آلاں ناں اس گل غو جے تم نےٓ خدا غا دتا وا دل، دماغ اکھ، کن تیں کم کیوں نیہنہ لیو؟ تم کیوں انا، کاناّ، ڈورا تے چہلاّ ہو غے انھاں غے پچھے ٹریں تھا۔

(۲۲) یعنی قیامت غے تہاڑے یہ لیڈر تے کھڑپینچ لوک اپڑوں پلّو چھڑکانڑ غی کوشش کریں غا حالانکہ دنیا ماں جد کدے سدھار غی کائے تحریک چلی، جد کدے اللہ غا کسے پیغمبر نے سُتا والوکاں ناں غفلت غی نیند تیں جگانڑ غی کوشش کی ساراں تیں مُہرے ان امیر تے مقدم لوکاں نے ہی اس غی مخالفت کی کیونجے پیغمبر غی تعلیم غی لوء ماں انھاں ناں اپڑوں دیو بجھتو سہی لگے۔ فر یہ اپڑاں مالڑ تے اپڑاں جتھا غو بڑیار دس غے کیہنہ کہ جھاں ور اس دنیا ماں خدا غو یوہ فضل ہے۔ کہ ویہہ مالڑ دولت تے اولاد نالڑ نوازیا گیا ہیں جیکدے آخرت آئی تاں اُت وی انھاں ور ہی اللہ غو فضل وہے غو تے انھاں ور عذاب بالکل نیہنہ آسیں۔ مکہ پاک ماں وی یہ ہی انھاں مالدار، کھڑپینچ چوہدری تے مقدم لوک دین غی مخالفت کر رہیا تھا۔ اللہ اپڑاں حبیبؐ ناں فرماوے جے تم انھاں ناں دسو! کہ مالڑ تے اولاد اللہ غو پیارو ہون غی نشانی نیہنہ، یوہ تے صرف اللہ غی ازمائش غو اک ذریعو ہے وہ کسے ناں دے غے ازماوے تے کسے ناں نہ دے غے ذری تنگی کر غے امتحان لیئے ور مُچ لوک اس حقیقت ناں نیہنہ جانتا۔

(۲۳) اہر غو مضمون ہور کھول غے بیان کیوّ جا رہیو ہے۔ جے مالڑ تے اولاد نہ تے اللہ تعالیٰ غو مقرب ہونڑ غی نشانی ہے تے نہ اس غو یوہ مطلب ہے کہ مال دولت انھاں ناں ہی لبھے جہڑا اللہ غا پیارا ویں، بلکہ اللہ غی رضا تے اس غو قرب کھٹن غیں چیز ایمان تے نیک عمل ہیں، اسا لوک قیامت غے تہاڑے جنتاں ماں امن نالڑ ویں غا۔ باقی اللہ غی آیتاں غی مخالفت کرن آلاٰ کتناں ہی مالدار تے جتھا آلاٰ ویں ویہہ تے ضرور بنڑ غے عذاب ماں ہی سٹیا جیں غا۔

الرّٰزِقِيْنَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ثُمَّ يَقُوْلُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ

سب تیں سرس روزی دین آلو ہے (۲۴) تے جس تہاڑے اللہ انھاں ساراں ناں کٹھاں کرے غو فر فرشتاں ناں کہہ غو

اَهٰٓؤُلَآءِ اِيَّاكُمْ كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ ﴿٤٠﴾ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ اَنْتَ

کیوں! یہ لوک تھاری عبادت کریں تھا؟ و یہہ عرض کریں غا تیری ذات پاک ہے مھارو

وَلِيُّنَا مِنْ دُوْنِهِمْ ۚ بَلْ كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ الْجِنَّ ۚ اَكْثَرُهُمْ

کارساز تے توں ہی ہے؛ یہ نیہنہ؛ بلکہ یہ تے جنّاں غی عبادت کریں ویں تھا انھاں بچوں متا لوک

بِهِمْ مُّؤْمِنُوْنَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ

انھاں ناں ہی منّیں تھا ؛ بس اج تھارا بچوں کوئے کسے ناں نہ نفعو پہچا سکے

نَّفْعًا وَّلَا ضَرًّا ۗ وَنَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ذُوْقُوْا عَذَابَ

تے نہ نقصان پہچا سکے تے ہم ظالماں ناں کہہ دیاں غا جے اس دوزخ غو عذاب

النَّارِ الَّتِيْ كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُوْنَ ﴿٤٢﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ

چکھو؛ جس ناں تم جھوٹھ سمجھیں ویں تھا (۲۵) تے جس ویلے انھاں غے سامنے مھاریں صاف صاف آیت

اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّا رَجُلٌ يُّرِيْدُ اَنْ يَّصُدَّكُمْ

پڑھیں جیں، ویہہ کہنہ: یوہ تے بس اک اسو آدمی ہے جہڑو تمناں ان چیزاں تیں روکنوں چاہوے

عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُكُمْ ۚ وَقَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّآ اِفْكٌ مُّفْتَرًى ۗ

جھاں غی عبادت تھارا باپ دادا کریں ویں تھا تے کہنہ: جے یوہ (قرآن) تے چھڑو پلے تیں بنایو و کوڑ ہے

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۙ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ

اور کافر لوکاں کوتے جسو ویلے "حق"، آیو انھاں نے کہیو: یوہ تے باندے با چھڑ

مُّبِيْنٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ كُتُبٍ يَّدْرُسُوْنَهَا وَمَآ اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ

جادو ہے؛ (۲۶) تے ہم نے نہ تے انھاں ناں کتاب دتیں تھیں جھاں ناں یہ پڑھیں آں تے نہ (اے نبیؐ) ہم نے تھارا

قَبْلَكَ مِنْ نَّذِيْرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۙ

تیں پہلاں انھاں در کوئے ڈران آلو چلایو (۲۷) تے جہڑا لوک انھاں تیں پہلاں ہو یا ہیں انھاں نے وی جھوٹھو کہیو تھو اور

(۲۴) اپنی گل غی فر تاکید کی جا رہئی ہے جے مال دولت ماں گہاٹو باہد و یوہ اللہ تعالیٰ غا خوش ہون یا ناراض ہون غی نشانی نیہنہ وہ کدے کافر نا فرمان ناں روزی ماں خوب کھل دیدیئے ورکس واسطے؟ اس غی از مائش تے امتحان واسطے! تے کدے مخلص مومن ناں تنگی تے مصیبتاں تیں دو چار کر دیئے؛ ورکس واسطے؟ صرف اس گلوں تا نجے مومن صبر کرے فر اس ناں ہورا چا در جا لبھیں تے جد گل یاہ ہے فر مومن ناں اللہ غا رستہ ماں خرچ کرتاں وی ڈرن غی لوڑ نیہنہ۔ بلکہ اللہ وعدہ کرے جے تم اس غا رستہ ماں تے اپنی جائز ضرورتاں ماں جتنوں وی خرچ کریں غا، تاں دنیا تے آخرت دواں ماں ہوں اس غو ضرور بدلو دیوں غو، حدیث قدسی ماں ہے اللہ تعالیٰ فرماوے: بندیا! توں خرچ کر! ہوں تیرے اپرّ خرچ کروں غو۔ (بخاری شریف) تے حضور ﷺ فرمانویں جے اللہ غا دو فرشتا ہر روز دعا کریں اک کہہ خدایا! نہ خرچ کرن آلا غا مال ناں برباد کر دے، جد کہ دو جو دعا منگے خدایا! خرچ کرن آلا ناں بدلو دے (بخاری شریف) علماء نے ات مچ تفصیل ناں لکھیو ہے جے جہڑیں حلال چیز انسان غا ضروری خرچا غیں ہیں و یہہ جائز ضرورتاں ماں خرچ کرن ناں کدے سمتیں نیہنہ، اگلیں خرچ کرو خدا ہور دے چھوڑے، پہاروں روز کتناں حلال ویں؟ کوئے حساب نیہنہ ورکدے حلال ہون ناں انھاں غو کال نیہنہ پتو۔

(۲۵) عرب غا لوک فرشتاں ناں اللہ تعالیٰ غیں تھیں کہنہ تے انھاں غا ناں غی منت منیں اور چڑھاوا چاڑیں ویں تھا۔ جے یہ خدا غی بارگاہ ماں مھارا سفارشی بنیں غا، انھاں غو خیال تھو جے باپ پوت غی گل تے موڑ وی سکے ورتھی غی کدے نیہنہ موڑ سکتو۔ لہذا جد یہ مھاری سفارش کریں ضروری منّی جئے اللہ تعالیٰ محشر غا مدان ماں مشرکاں ناں ذلیل کرن واسطے انھاں غے سامنے فرشتاں ناں پچھے غو کیوں! یہ تھاری عبادت کریں ویں تھا؟ یعنی تم نے انھاں ناں اپنی عبادت واسطے کہیو تھو۔ یوہ اسے راغو سوال ہے جس را کہ سورت مائدہ آیت ۱۱۶/ ماں ہے کہ حضرت عیسیٰ کولوں پچھیو جئے غو۔ فر فرشتا وی حضرت عیسیٰ ہاروں سب تیں پہلاں اللہ غی پاکی بیان کریں غا کہ توں ہر قسم غا شریک تیں پاک ہے۔ تیرے ناں عبادت ماں کوئے بیہال نیہنہ بن سکتو فر عرض کریں غا خدایا! مھارو والی تے توں ہی ہے مھارو تعلق تے تیرا ناں ہے انھاں گمراہ لوکاں سنگ نیہنہ اور اصل ماں یہ شیطاناں غا پجاری تھا کیونجے یہ شیطان غی گمراہی ہی ماں آ غے مھاری عبادت کریں تھا اس گلوں یہ اصل ماں اسے غا پجاری ہیں۔ بلکہ متا لوک تے شیطاناں ناں ہی منیں ویں تھا۔ جس را کہ سورت نساء آیت ۱۱۷/ ماں تے سورت جن آیت ۶/ ماں وی ہے فر حکم و ہے غو کہ اج تے پتو لگ گیو ہے ناں! جے کوئے کسے غا نفع نقصان غو کجھ مالک نیہنہ ہو سکتو ہُن اے شرک کرن آلیو ظالمو! اس جہنم غی اگ غو مزو چکھو جس ناں تم دنیا ماں جھوٹھ کہنہ ویں تھا۔

(۲۶) یعنی جد انھاں مشرکاں تے کافراں ناں دین در بلایو جئے یہ رحمت عالم ﷺ در اشارو کر غے کہنہ یوہ بندو تے بس ہم ناں مھارا باپ دادا غا طریقہ تیں ہی ہٹانوں چاہوے۔ تے یاہ گل سوچے جے یہ سارا لوک میرے پچھے چل پویں غا۔ لہذا اصل ماں اس دعوت غے پچھے انھاں غو اپنوں ہی فائدو ہے! فر قرآن غا بارہ ماں کہنہ جے یوہ خدا غو کلام بالکل نیہنہ بلکہ کوڑ کوکوڑ پلے تیں بنا غے اللہ ور لایو جئے۔ ور جد قرآن غا اثر در دیکھیں کہ کتناں ہی مُردا اس ناں زندہ ہو گیا ہیں تے کتناں ہی لوک سُنتاں ہی اس ور ایمان لے آیا ہیں فر قرآن غا بارہ ماں دو جو تبصرو پیش کریں جے اصل ماں یوہ جادو ہے اس ماں جادو جسو اثر ہے جہڑو وی اس ناں غور ناں پڑھے یوہ قرآن اس ناں اپناں در چھک لیئے۔

بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ

جتنوں کجھ ہم نےٓ اُنھاں ناں دتو تھو یہ تے اُس غا دسواں حصہ توڑی وی نیہنہ پجُیا تے اُنھاں نے میراں رسولاں ناں چھوٹھا

كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾ قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ أَن تَقُومُوا

کہیو فر (تک لیو!) میرو عذاب کسو رہیو (٢٨) تم فرمادیو: ہوں تمناں چھڑی اک گل غی نصیحت کروں جے تم (ضد چھوڑ غے)

لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَادَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُم مِّن

اللہ تعالیٰ واسطے اٹھ کھلا ہو ؛ دو دو رلٓ غے وی ، تے ایکلّا وی ! فر سوچو ! تھارو یوہ سنگی

جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ

سدائی نیہنہ ؛ یہ تے بس اک سخت عذاب (غا آنٓ) تیں پہلاں تمناں ڈرانٓ

شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ

آلاٗ ہیں ؛ تم فرمادیو: میں تھاراکولٗوں (جے) کجھ مزوری منگی وے ہے تاں واہ تمناں ہی (مبارک) میرو اجر تے

إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي

اللہ تعالیٰ ہی غے ذمہ ہے ؛ اور وہ ہر اک چیز ور گواہ ہے ؛ (٢٩) تم فرمادیو : یقیناً میرو رب

يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ

سچا دین ناں نازل کر رہیو ہے ؛ وہ خوب غیب جانٓن آلٗو ہے ؛ تم فرمادیو : حق آ گیو ہے

وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِن ضَلَلْتُ

تے باطل نہ تے پہلی واری پیدا کرن جگو ہے تے نہ دوجی واری ! (٣٠) تم فرمادیو : کہ جیکدے ہوں گمراہ ہوں

فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا

تاں میری گمراہی غو نقصان مناں ہی وے ہے غو ؛ تے جے ہوں ہدایت ورواؤں تاں اس وحی غی وجہ تیں

يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ

جہڑی میرو رب میرا ادر کر رہیو ہے ؛ بیشک وہ سننٓ آلٗو (تے) نیڑے ہی ہے (٣١) تے کدے تم واہ حالت تک لیں

فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾

جسویلٗے یہ گھبرا جیں غا ور نس نیہنہ سکسیں تے بالکل نیڑے تیں ہی پکڑ لیّا جیں غا ؛

(٢٧) یعنی جد حضرت اسمائیلؑ تیں بعد مدتاں تیں ات نہ کوئے نبی آیو تھو تے نہ ات کتاب نازل ہوئی تھی فر تے چانٓ چک لبھنٓ آلیٓ اس نعمت غی انھاں ناں ہوروی زیادہ قدر کرن غی لوڑ تھی ۔

(٢٨) یعنی مال دولت ور مست ہو غے تے پھُنڈ غے نبیاں غی مخالفت کرنی کائے نویں گل نیہنہ ، پہلا نافرمان وی اسے را کرتا رہیا ہیں ۔ ور دیکھن غی تے یہ گل ہے کہ جتنی دولت طاقت حکومت اور عمر اُنھاں پشلاں نافرماناں ناں لبھیں تھیں انھاں مشرکاں ناں تے اس غو ہزاروّوں حصو وی نیہنہ نصیب ہووو ۔ فر جد خدا غا عذاب تیں اُنھاں پشلاں ناں اُنھاں غی دولت طاقت تے حکومت نیہنہ بچا سکی ؛ اِنھاں ناں کس را بچا لئے غی تے یہ کفر شرک کر غے کے کھٹ لیں غا ۔

(٢٩) سبحان اللہ ! کتنوں سُہنٗوں تے پیارو انداز ہے جے تم ضِد تے دشمنی چھوڑ غے اک واری غور تے کرو ! دو دو رل مل غے بحث کر غے دیکھو ! ایکلّا بیں غے سوچو ! میری زندگی تھارے سامنٗے گذری ہے ۔ چالی سال توڑی تم مناں امانت دار تے سچو کہتا رہیا ہیں کدے تم نےٓ میری دیانت داری ور شک نیہنہ کیوّ ؛ آخراج تم مناں کہڑا منہ نالٓ سدائی کیہنہ ! کیوں ہوں جہڑو دین پیش کروں جس ماں تھاری دین دنیا غی کامیابی ہے اس ماں سدائی ہونٓ غی کہڑی گل ہے ۔ کجھ تے سوچو ! ہوں تے بس تمناں خدا غا عذاب تیں اگاہ کروں کہ جے تم باز نہ آیا تاں تھارے واسطے جہنم غو عذاب تیار ہے ۔ فر یعنی اس ہمدردی تے خیر خواہی ور تھارے کولٗوں کجھ مزدوری تے بدلو وی نیہنہ منگتو جے تم میری سچی سُچی مخلص ہمدردی ور شک کریں ۔ میری مزوری تے بس اللہ تعالیٰ ہی غے ذمہ ہے ۔

(٣٠) اس مضمون غیں آیت سورت انبیاء/ ١٨ ماں تے سورت بنی اسرائیل/ ٨١ ماں گذر گئی ہیں تفسیر اُتے تک لیو ۔

(۳۱) یعنی تھارے کہنڑ غے مطابق جیکد ے ہوں گمراہی ورہوں تے یوہ قرآن میں پلّے تیں بنا لیو ہے۔فراس غو نقصان مناں ہی وہے غو ور جے ہوں ہدایت ورہوں جس را کہ حقیقت ماں ہوں ہدایت ورہی ہوں فرسُن لیو! یوہ اس وحی غی وجہ تیں ہے جہڑی اللہ نازل فرمار ہیو ہے فراس غی مدداس غے نالٖ ہے وہ اس ناں ضرور غالب فرمادیئے غو۔وہ سب کجھ سُنڑ آنٖو بالکل نیڑے ہی ہے۔وہ میری سُنٖے غو تے اپنٖاں دین ناں ضرور غالب کرے غو۔

(۳۲) قیامت غے تہاڑے محشر غا مداتیں مجرم نسنٖ غی کوشش کریں غا ورکدے نس نیہنہ سکسیں فٹ گرفتار کرلیا جیں غا فرکیہنہ غا اچھاہُنٖ ہم پکا مومن ہوگیاہاں۔ہم نٖے ایمان قبول کر لیو ہے۔ور

وَّقَالُوْٓا اٰمَنَّا بِهٖ ۚ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَّكَانٍۢ

تے کیہنہ غا : جے ہم اس ور ایمان لے آیا ؛ ور ہُنٖ اتنی دوروں انھاں غو ہتھ کس را

بَعِيْدٍ ۚۖ وَّقَدْ كَفَرُوْا بِهٖ مِنْ قَبْلُ ۚ وَيَقْذِفُوْنَ

پُج سکے (۳۲) حالانکہ پہلاں تے اس نالٖ کفر کریں تھا ؛ تے ویہہ انٖ دیکھیاں

بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍۢ بَعِيْدٍ ﴿۵۳﴾ وَحِيْلَ بَيْنَهُمْ

دوروں ہی بٹّا ماریں تھا ؛ تے انھاں غے اور اُن چیزاں غے بشکار جتھاں ناں

وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُوْنَ كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِّنْ

یہ چاہویں پڑدو کردتو جئے غو جس را کہ انھاں تیں پہلاں ان جساں لوکاں نالٖ

قَبْلُ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا فِيْ شَكٍّ مُّرِيْبٍ ﴿۵۴﴾

ہوووہے ویہہ وی (انھاں ہاروں) شک تے ٹھسہ ماں ہی پیاوا تھا (۳۳)

سُوْرَةُ فَاطِرٍ مَّكِّيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ وَّاَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَّخَمْسُ رُكُوْعَاتٍ

سورت فاطر مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں پنجتا لی آیت اور پنج رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالٖ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آنٖو ہے

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ

(۱) ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جہڑو اسماناں ناں تے زمین ناں پیدا کرن آنٖو ہے (تے) دو

الْمَلٰۗىِٕكَةِ رُسُلًا اُولِيْٓ اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۭ

دو ترے ترے چار چار فرشتاں ناں (اپڑوں) قاصد بنانٖ آنٖو ہے

يَزِيْدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاۗءُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ

وہ اپنٖی جیا جون ماں جو چاہوے سو باہدو کرے بیشک اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت

قَدِيْرٌ ﴿۱﴾ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ

رکھنٖ آنٖو ہے ؛ اللہ تعالیٰ لوکاں واسطے جہڑی رحمت کھول چھوڑے اس ناں کوئے بند کرن

ایمان قبول کرن غی جگہ تے یاہ دنیا ہے فراتنوں دوروں انھاں ناں ایمان کے فائدو دیئے غو ! تے کہہ دتو جئے غو جے ہُنٖ ایمان غو ویلٖو نیہنہ رہیو حالانکہ پہلاں تم اس غا منکر ہوغے انھیر اماں بٹا ماریں ویں تھا بس وہ ہی وقت ایمان قبول کرن غو تھو؛ اج تے جزا سزا غا نمیڑا غو وقت ہے،ایمان قبول کرن غو نیہنہ۔

(۳۳) یعنی اس تہاڑے انھاں غی ایمان قبول کرن تے نجات حاصل کرن غی تاہنگ ماں سخت رکاوٹ کھلی ہوجیں غیں نہ ایمان قبول وہے غو نہ نجات نصیب وہے غی۔جس را انھاں جساں پہلاں لوکاں نالٖ وی ہووو تھو،جہڑا دنیا غی لذتاں ماں مست ہوغے آخرت غا بارہ ماں شک تے ٹھسہ ماں پیاوا تھا۔

۱۳ مئی ۲۰۰۱ء بروز اتار ۱۸ رصفر ۱۴۲۲ھ۔

تفسیر سورت فاطر

(۱) پہلی آیت غا لفظ فَاطِر ورسورت غو ناں ’’سورت فاطر‘‘ ہے۔یاہ سورت پاک وی مکہ ماں سورت سبا غے اگے پچھے اسے دور ماں نازل ہوئی ہے۔اس سورت پاک ماں اللہ تعالیٰ غی قدرت بیان کرکر غے اس غی توحید سمجھائی گئی ہے۔تے سمجھانٖ غے باوجود جہڑا بدقسمت لوک کفر شرک تیں باز نیہنہ آرہیا تھا انھاں غا بارہ ماں رحمتِ عالم ﷺ ناں تسلی دتی گئی ہے جے جدا انھاں نے آپے دوزخ غو رستو نوڑ لیٖو ہے جس ناں چھوڑنٖوں چاہتا ہی نیہنہ فر تمناں انھاں ور افسوس کر کر غے اپنٖی جانٖ گالنٖ غی وی کوئے لوڑ نیہنہ ؛ اگے آیت ۱۰ ماں ساری دنیا ناں صاف صاف کہہ دتو گیو ہے کہ جہڑو عزت لوڑے اس ناں خدا غا در ور آنٖوں پُوے غو تے اس غو دین قبول کرغے نیک عمل کرناں ہی پویں غا۔باقی کافراں غی چال چلاکیاں نالٖ کجھ نیہنہ ہوتو غالب تے چھیکڑ خدا غا دین نے ہی آنٖو ہے تے کافراں غی ساریں چال چلاکیاں نے چھیکڑ ضرور ملیا میٹ ہونٖوں ہے۔فر رکوع ترے ماں کئیں چیزاں غو ذکر کر غے فرمایو ہے جے جس را انھیر وتے لوء برابر نیہنہ ، رات تے تہاڑی برابر نیہنہ ،مووو تے جیتو برابر نیہنہ اسے را خدا غو فرمانبردار دل دماغ تیں کم لے غے خدا غا دین غی لوء ماں زندگی غو پینڈو وچھنٖ آنٖو تے انھیریاں ماں پہَمّل پُہوسا کھان آنٖو نافرمان دوئے برابر نیہنہ ہوسکتا۔اگلا رکوع ماں مومناں غی فضیلت تے علم اور تقوٰی ماں انھاں غا کنی کنی درجا بیان کرغے مومن تے کافر غو کنی کنیں نتیجو یعنی دوزخ تے جنت تفصیل نالٖ بیان ہوو ہے۔

آخری رکوع ماں فر اللہ تعالیٰ غی توحید غیں مُچ دلیل بیان فرما غے نافرمان لوکاں ،مشرکاں کافراں ناں تہمکی دتی ہے جے کدے تم اجوں وی باز نیہنہ آتا۔تاں دنیا ماں ٹرپھر غے اپنٖاں جساں نافرماناں غی تباہی غو حال تک لیو تے اُنھاں غا حشر واسطے ہی تیار ہوجاؤ! آخر اس گل ورسورت پاک کنڈے آ گئی ہے کہ اللہ تعالیٰ ناں لوکاں غا گناہ ور پغڑ کرنی کجھ مشکل نیہنہ ور وہ اپنٖاں فضل نالٖ توبہ غو ہور ہور موقعو دیئے۔فراس نے ہرایکنٖ کم غو ویلٖو متھیو ووہے۔

(۲) فَاطِر غو مطلب ہے پہلاں پہل کائے چیز اس را پیدا کرنی کہ اس تیں پہلاں اس غو کوئے نمونٖوں ،کوئے نقشو نہ وہے۔یعنی اللہ غی قدرت تکو! اس نے یہ سارا اسمان تے یاہ زمین اور ان

ماں رہݨ آلی یاہ ساری جیاجون ، ساری کائینات اس راپیدا کی کہ اس غو پہلاں تیں کوئے نمونو نیہنہ تھو، فراس ماں حضرت انسان ناں اشرف المخلوقات بݨا غے فرشتاں ناں اپنے تے انساناں غے بشکار '' قاصد '' بݨایو، حضرت جبرائیلؑ پیغمبراں کوں اللہ غا سنیا تے پیغام لے غے آویں اور کتاب نازل کریں تے دوجا فرشتا انسان غی ضرورت غا مُچ ساراکم کریں۔ اللہ نے انھاں ناں دودو، ترے ترے، چار چار پر عطا کیا ہیں جھاں نال یہ اُڈ غے اسماناں ور جیئں تے زمین ور آویں۔ تے اتناں ہی پراں غی گل کوئے طے نیہنہ بلکہ اللہ اپنی پیدائش ماں جس را چاہوے باہدو کر دیئے کیونجے وہ ہر چیز غی قدرت رکھے۔ جس را کہ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں میں حضرت جبرائیل اصلی شکل ماں تکیا انھاں غا چھہ سو پر تھا (بخاری، مسلم، ترمذی اس تیں علاوہ وہ جس ناں چاہوے علم، عمل، طاقت، صورت وغیرہ چیزاں ماں باہدو کر دیئے اس ناں کوئے ٹھاک نیہنہ سکتو (کما روی عن قتادۃ وغیرہ فی البحر المیط) تے وہ اپݨی جس مہربانی نال بنداں ناں نوازنوں چاہوے، دین دنیا غی جھڑی وی نعمت عطا کرنی چاہوے اس ناں کوئے روک نیہنہ سکتو۔ تے جھڑی چیز وہ روک لئے - واہ دین دنیا غی کائے نعمت وہے یا کائے مصیبت ہی وہے- اس ناں کوئے دے نیہنہ سکتو۔ کیونجے وہ ہر اک ور غالب ہے اس گلوں کوئے اس غاں کماں ماں ڈکو نیہنہ لاسکتو تے وہ حکمت آلو وی ہے اس گلوں اس غا ہر ایکݨ کم غے پچھے حکمتاں غا سمندر چھلّی مارتا ویں۔ اللہ تعالیٰ غی اسے شان ور رحمت عالم ﷺ آپ وی یاہ دعا پڑھیں تھا تے امت ناں وی سکھانویں تھا۔ خدایا! جھڑی چیز توں کسے ناں دیدئے اس ناں کوئے ڈک نیہنہ سکتو۔ تے جھڑی توں ڈک لئے واہ کوئے دے نیہنہ سکتو تے تیری منشا غے خلاف کسے ناں اس غی کوشش کجھ کم نیہنہ آ سکتی (مسند احمد) حدیث غا لفظ یہ ہیں اَللّٰھُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا اَعْطَیْتَ وَلَا مُعْطِیَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا یَنْفَعُ ذَاالْجَدِّ مِنْکَ الْجَدُّ.

(۳) اللہ تعالیٰ غی نعمت ناں یاد کرن غو مطلب ہے اس غو شکر ادا کرو، اس غی توحید ور ایمان لیاؤ! شک چھوڑو، چھڑی اس غی دو نعمتاں ور ہی غور کرلیو! کہ یاہ ساری جیاجون پیدا کرن آلو وی وہ اک ایکلو اللہ ہی ہے تے اس ناں باقی رکھن واسطے ہر ایکݨ ناں روزی دین آلو وی وہ ہی ہے۔ تے جد یہ بنیادی دوئے کم اس غا ہتھ ماں ہیں فر عبادت تے دعا غے لائق کوئے دوجو کس را ہو سکے!! ور تعجب ہے کہ انسان اسے ناں خالق تے رازق منݨ غے باوجود عبادت غے ویلے رِکیّاں پُٹھا پھر جیں تے شرک کرن لگ جیں۔ فر رحمتِ عالم ﷺ ناں تسلی دتی جئے کہ تم انھاں غی مخالفت ور دلگیر تے دُکھیا نہ ہویو کیونجے یاہ کائے نویں گل نیہنہ پشلا نافرمان وی اسے را رسولاں غی مخالفت کرتا رہیا ہیں ور چھیکڑ ہر ایکݨ کم غو فیصلو اللہ تعالیٰ غا ہتھ ماں ہے؛ جس را کہ پشلا نافرمان رسولاں غی مخالفت کر غے برباد ہوتا رہیا ہیں جیکدے یہ باز نہ آیا تاں انھاں غو وی یوہی حشر وہے غو۔ لہذا تمناں پریشان ہوݨ غی کوئے لوڑ نیہنہ اللہ انھاں نال آپے مُک لئے غو؛ اور نمیڑو تے قیامت غو ہے جت ساراں کماں غو فیصلو وہے غو۔

(۴) اپر گل ہر اک کم غا نمیڑا غی یعنی قیامت غی آ گئی تھی۔ ہُݨ اسے واسطے فرمایو جارہیو ہے۔ جے آخرت غو یوہ فیصلہ آلو تہاڑو بالکل برحق ہے، لہذا کوئے دنیا غی اس چار تہاڑا غی رونق تے پھل کھیلی ماں لگ غے اُس ناں نہ بسار چھوڑے۔ یاہ دنیا بڑی ٹھو کھے باز ہے۔ ور اس تیں وی بڑو ٹھو کھے باز وہ ابلیس ہے جس غو کم ہی انساناں ناں اللہ تیں دور کرنوں ہے کِدے وہ نہ ٹھوکھو لا چھوڑے وہ انساناں غو ٹھہروں ہی دشمن ہے بلکہ اس نے انسان نالݨ دشمنی غی قسم چکی وی ہے لہذا انسان ناں وی چاہئے کہ وہ اس ناں ٹھو کھے باز تے اپݨوں دشمن ہی سمجھے اس نے تے جہنم ماں جانوں ہی ہے ور اس غی کوشش ہے کہ اپݨے نالݨ انساناں بچوں وی اپݨی اک شیطانی پارٹی بݨا غے اس ناں وی جہنم ماں پہچا چھوڑوں؛ انسان ناں تے یاہ حقیقت ہر ویلے یاد رکھݨ غی لوڑ ہے کہ اللہ غا نافرماناں کا فراں واسطے سخت عذاب تیار ہے۔ جد کہ ایمان

لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِن بَعْدِهِ ۚ وَهُوَ

آلو نیہنہ ، تے جھڑی وہ روک لئے فر اس تیں بعد اس ناں کوئے جاری کرن آلو نیہنہ ؛ تے وہ ہی

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ

غالب ہے حکمت آلو ہے (۲) لوکو ! اللہ تعالیٰ غیں جھڑیں نعمت تھارا ور ہیں انھاں ناں

عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ

یاد کرو ! کیوں! اللہ تعالیٰ تیں سوا کوئے ہور پیدا کرن آلو ہے جھڑو تمناں اسمان تیں

السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾

اور زمین تیں روزی دئے اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ ؛ فر تم کیّاں پُٹھا پھریا جاریا ہیں!

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ

تے (اے نبیؐ) جے یہ تمناں جھوٹھو کیہنہ تے بیشک تھارے تیں پہلاں رسولاں ناں وی جھوٹھو کہیو گیو تھو

وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ

تے سارا کم اللہ تعالیٰ ور ہی پھیریا جیں (۳) اولوکو ! بلاشبہ اللہ تعالیٰ

اللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم

غو وعدو سچو ہے لہٰذا تمناں دنیا غی زندگی ٹھوکھا ماں نہ گھل چھوڑے تے نہ وہ بڑو فریبی تمناں

بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ

اللہ تعالیٰ غا بارہ ماں ٹھوکھو لا چھوڑے ؛ یاد رکھو ! شیطان تھارو دشمݨ ہے لہٰذا تم وی اس ناں

عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ

دشمݨ ہی سمجھو ، وہ تے اپݨی ٹلّ ناں اسے گلوں بلاوے تانجے ویہہ دوزخ آلاں ماں

السَّعِيرِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَالَّذِينَ

شامل ہوجیں ؛ جھاں لوکاں نے کفر غو رستو نوڑ لیّو ہے انھاں واسطے سخت عذاب ہے تے جھڑا

آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ ع ١ / ١٣

ایمان لے آیا اور انھاں نے نیک عمل کیّا انھاں واسطے بخشش نالے بڑو اجر ہے (۴)

أَفَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ

اَلاّ! وہ آدمی جس غا پہیڑا عمل اس ناں سُہنا کر غے دسیا گیا فر وہ انھاں ناں چنگا ہی سمجھن لگ گیو (وہ ہدایت ور آسکے!) تے یقیناً

يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ

اللہ جس ناں چاہوے گمراہ کردئے، تے جس ناں چاہوے ہدایت دیدئے؛ لہٰذا (اے نبیؐ) تم انھاں ور

نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

غم کر کر غے اپنْی جان نہ گالو ! یہ جو کجھ کریں اللہ تعالیٰ اس ناں یقیناً جانْے (۵)

وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ

تے وہ اللہ ہی ہے جہڑو ہوا ناں چلاوے تے ویہہ چھَڑ ناں چکّ لیں فر ہم اس ناں (روڑا ناںٛ) مریا وا

إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

شہر در ہک چھوڑاں تے ہم اس ناںٛ زمین ناں اس غا مرن تیں بعد زندی کر دیئاں

كَذَٰلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ

مُرداں غو زندہ ہونْوں وی اسے راوہے غو (۶) جس ناں عزت غی لوڑ وہے (وہ سنْ لئے) عزت ساری اللہ ہی

جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ

غا اختیار ماں ہے اسّے در پاک کلام چڑھے تے چنگو عمل اس ناں

يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ

اُچو کردئے تے جہڑا لوک پہیڑیں پہیڑیں چال چلیں انھاں واسطے سخت

شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُم مِّن

عذاب ہے تے انھاں غیں یہ چال ملیامیٹ ہو جیں غیں (۷) تے اللہ ہی نے تم مٹی تیں

تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ

پیدا کیّا ؛ فر نطفہ تیں ! فر اس نے تم جوڑا جوڑا بنّا چھوڑیا ؛ تے کائے مادہ

مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ

نہ حاملہ وہے تے نہ واہ جنّے ور اس غا علم ناںٛ ! تے نہ کسے پکیری عمر آلا ناں عمر دتی جئے ١٠

آلاں جگی بخشش تے بہت بڑو ثواب تیار ہے۔

(۵) نبی پاک ﷺ ناں اس گل غی سخت ہُڑک لگی رہ تھی جے اللہ غا بندہ کسے را اُس غو دین قبول کر غے اپنْاں آپ ناں دوزخ تیں بچالیں، حضرت ناں فرمایو جا رہیو ہے کہ جس بندہ ناں شیطان نے اس غیں بدیں ہی نیکیں بنّا غے دس دتیں ہیں، جس ناں اپنْاں پہیڑا کرتوت ہی چنگا کم سہئی لگیں تے جہڑو گناہ ناں گناہ سمجھ غے نیہنہ کرتو بلکہ وہ اس ناں نیکی سمجھ غے کرے اس غا ہدایت ور آنْ غی کے امید کی جاسکے! تے یوہ اس آدمی غے برابر کس راہو سکے جہڑو نیکی ناں نیکی تے بدی ناں بدی سمجھے۔ اسو انسان تے اللہ نے اس غاں کرتوتاں غی وجہ تیں گمراہی غا رستہ ور لا دتو ہے، فر اسا بندہ ناں ہدایت کونْ دے سکے، لہٰذا تم اساں بدقسمتاں غا دُکھ ماں اپنْی جان نہ گالو جے انھاں ناں ایمان کیوں نیہنہ نصیب ہوتو! کیونجے یہ گل نہ سمجھنْ غی وجہ تیں تھوڑا گمراہ ہووا ہیں یہ تے سب کجھ سمجھ غے حق غی مخالفت کر رہیا ہیں۔ انھاں غو معاملو اللہ ور چھوڑ وو انھاں غا ہر اک کرتوت ناں چنگی طرح جانْے۔ حضرت ابنِ عباسؓ فرمانویں یاہ آیت اس ویلّے نازل ہوئی تھی جد حضرت نے دعا فرمائی تھی کہ ربا! عمر تے ابو جہل بچوں کسے ناں اسلام غی دولت نصیب کر غے اسلام ناں مضبوط کر دے فر عمر ابن الخطابؓ تے اسلام غی دولت ناںٛ حضرت فاروق اعظمؓ بن گیا ور ابو جہل جہالت غی جھ بچوں نیہنہ نکل سکیو۔ (مظہری عن بغوی)

(۶) یعنی جس را بدّل غی پھوئیاں ناںٛ روڑہ سنگ سُکی سڑی وی بلکہ مری وی زمین زندی ہو جئے اس را سمجھ لئیو کہ قیامت غے تہاڑے اللہ مُرداں ناںٛ فر زندہ کر دیئے غو تے ہر اک غاں عملاں غو حساب لے لئے غو۔

(۷) مشرک رحمتِ عالم ﷺ غی مخالفت اسے گلوں کریں تھا کہ جے ہم نے یہ نبی من لیا تاں مھاری مقدمی تے کھڑپینچی ختم ہو جئے غی اور مھاری کجھ عزت نیہنہ رہ سے بلکہ مشرکاں غا شرک غی وی اک وجہ یاہی تھی کہ یہ باطل معبود خدا غی بارگاہ ماں سفارش کر غے ہمناں عزت دوا چھوڑیں غا جس را کہ سورت زمر آیت/۳ ماں تے اور مریم آیت/۸۱،۸۲ ماں ہے اور سورت یونس آیت/۱۸ ماں ہے۔ سگوں سورت نساء آیت/۱۳۹ ماں ہے کہ جہڑا ناں غا مسلمان اپنْاں ایمانی پہائیاں نا چھوڑ غے کافراں ناںٛ دوستی لاویں کیوں! ویہہ اُنھاں کونْے عزت لوڑیں؟ اساں ساراں لوکاں ناں کہیو جا رہیو ہے کہ جے تم واقعہ ہی دنیا آخرت ماں عزت لوڑیں فر سُنْو عزت تے ساری اللہ تعالیٰ کونْے ہی ہے لہٰذا تم اس غا در ور آجاؤ! اس غو دین من لیو! اس غی فرمانبرداری قبول کر لیو فر تمناں دنیا آخرت غی عزت نصیب ہو جئے غی۔ فر اس غو طریقو دسیو کہ بندو دل تیں اللہ غا دین ناں سچ من غے زبان ناںٛ اس غو اقرار کرے تے نیک عملاں غے ذریعہ اس غو نقد ثبوت پیش کرے۔ کیونجے ''پاک کلمہ تے ستھریں گل'' یعنی دل ناںٛ اللہ غی توحید تے رحمتِ عالم ﷺ غی رسالت سچ من غے زبان ناںٛ اس غو اقرار کرنو، اللہ غی حمد تے ثنا بیان کرنی، اس غو ذکر کرنو، اس غی کتاب غی تلاوت کرنی یہ ساریں ستھریں گل اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں چڑھ غے جیں؛ فر نیک عمل انھاں پاک تے سچیں گلاں ناں اللہ غی بارگاہ توڑی پہچانْ غو ذریعہ بن جیں۔ یعنی دل غو یقین تے زبان غو اقرار اسے ویلّے معتبر وہے جد اس غے ناںٛ نیک عملاں غو خزانوں وہے جہڑا اس گل غو نقد ثبوت ویں کہ یوہ بندو جو کجھ کہہ رہیو ہے اس ماں یوہ سچو ہے کیونجے یوہ اس غو عملی ثبوت دے رہیو ہے؛ اس را نیک عمل وی دل غا صحیح عقیدہ تے زبان غا اقرار تیں بعد ہی نیک ویں۔ تے اللہ غا ذکر ناںٛ ہی نیک عملاں ماں نورانیت پیدا وہے فر عزت آلاں انھاں کماں غا مقابلہ ماں کافر جہڑیں چلاکیں تے مکاریں کریں تا نجے اللہ غا دین ناں دبا غے ہم اپنْی کھڑپینچی چمکا لیاں انھاں واسطے فرمایو کہ آخرت ماں انھاں واسطے جہنم غو سخت عذاب تے تیار ہے ہی بلکہ دنیا ماں وی انھاں غیں چال چلاکیں ملیامیٹ ہو جیں غیں تے پٹھا یہ ہی اپنْی مکاریاں ماں پھس جیں غا۔ فائدو:- ﴿ اَلْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ﴾ غی یاہ تفسیر ابن عباسؓ، حسن بصریؒ، ابن جبیرؒ مجاہدؒ وغیرہ بزرگاں نے

بیان کی ہے (ابن کثیر، قرطبی وغیرہ) تے یا ہی جمہور مفسراں غی تفسیر ہے ور کجھ بزرگاں نے دوجا انداز ناں تفسیر کیں ہیں۔

(۸) اللہ غی قدرت غو بیان ہور ہیو ہے جے اس نے پہلاں حضرت آدمؑ مٹی تیں پیدا فرمایا۔ فرمڑ دکا لسری غا جوڑا اجوڑا ابنا غے پاݨی غی اک بوند ناں انسانی پیدائش غو سلسلو جاری کر دتو۔ فر وہ اپݨی جیا جون پیدا فرما غے بے خبر نیہنہ ہوگیو بلکہ جس شکم ماں وی کوئے بچورہ یا بچو پیدا وہے یوہ سب کجھ اس غا انتظام غے مطابق ہی وہے، ہٹ مٹ اینویں چاݨ چک کوئے کم نیہنہ ہوتو سگوں جس کسے بندہ ناں زیادہ عمر لبھے یا کسے ناں گھٹ عمر لبھے لوک تے یوہ خیال کرتا ریہنہ کہ فلاناں ناں کائے ماندگی نیہنہ لگی اس گلوں اس غی عمر زیادہ ہوئی یا فلاناں غو علاج نیہنہ ہوسکیو یا وہ ایکسیڈنٹ ماں مرگیو حالانکہ وہ اجوں جوان ہی تھو، ور حقیقت ماں یوہ سب پہلا تہاڑا تیں ہی اللہ غی کتاب ماں لکھیو وہے اس نے جس ناں جتنی عمر دے چھوڑی ہے واہ لکھی وی ہے؛ اس بچوں اک ساہ گھٹ نیہنہ سکتو تے جس ناں جتناں ساہ دتا واہیں انھاں ماں اک لحظہ غو یاہ اک ساہ غو باہدو نیہنہ ہوسکتو، تے کوئے یاہ نہ سمجھے کہ اتنی بڑی خلقت غو وہ حساب کس رار کھے فرمایو اللہ غی قدرت اگے یاہ کوئے مشکل گل نیہنہ۔ اس تیں یوہ وی پتو لگو کہ وہ جہڑو ''لوک عقیدو ہے'' کہ اک ''آئی'' تے سو ''انائی'' وہے وہ بالکل باطل ہے۔ باقی جن حدیثاں ماں یاہ گل آئی ہے کہ فلانوں کم کرن ناں عمر ماں باہدو ہو جئے اس غو مطلب عمر ماں برکت ہوݨی ہے یعنی تھوڑی عمر ماں متا کم تے اسا نیک عملاں غی توفیق جھاں غو ثواب مرن تیں بعد وی لبھتو رہ جس را کہ حضرت ابودرداؓ غی روایت ماں ہے (ابن کثیر ابن ابی حاتم)

(۹) یہ وی اس غی قدرت غا ہی نظارہ ہیں حالانکہ پانی غی بنیاد اک ہی ہے ور دریاں غو پانی مٹھو تے مزیدار وہے جد کہ سمندر غو اُکڑو تے کلرو وہے ور مچھی غو ماس دواں بچوں لبھے تے موتی، مونگا جسا گہنا وی دواں بچوں نکلیں۔

(۱۰) یعنی اللہ غی ان قدرتاں تیں ثابت ہوگیو کہ وہ ہی ساراں غو پالنہار تے رب ہے اور وہ ہی اس ساری بادشاہی غو مالک ہے لہذا عبادت وی اسے غی ہوݨی لوڑیئے تے دعا وی اسے اگے کرنی چاہئے! اور اُسے ناں حاجت رواء تے مشکل کشا منوں چاہئے باقی اس ناں چھوڑ غے مشرک جھاں ناں خدا سمجھیں تے انھاں غی عبادت کریں۔ ویہہ اس کائنات غا پالنہار تے بادشاہ کے ویں غا! ویہہ تے کھجور غی اڑیک غے اپر غی باریک چھلڑ غا وی مالک نیہنہ، نہ انھاں ناں کسے شئے ور کجھ اختیار ہے فر ویہہ عبادت غا حقدار کس را ہوگیا!!۔

(۱۱) یعنی اللہ ناں چھوڑ غے تم جھاں غی وی عبادت کریں، انھاں ناں مددگار سمجھ غے چڑھاوا چاھڑیں۔ ویہہ پتھر غا بت ویں یا اللہ غا فرشتا جھاں غی عرب غا مشرک عبادت کریں تھا یا بزرگ ویں جس را عیسائی حضرت عیسیٰؑ ناں تے یہودی اپݨاں بزرگاں ناں خدا غا شریک بناں نویں تھا انھاں ساراں غو یوہ حال ہے کہ جے تم انھاں اگے دعا منگیں، مصیبت ماں انھاں غی پکار لانویں ویہہ تھاری دعا تے پکار سُݨ ہی نیہنہ سکتا، تے جے سُݨ وی لیں تاں وی کسے غے کجھ کم نیہنہ آ سکتا تے قیامت غے تہاڑے ویہہ تھارا شرک تیں نمکر جیں غا۔ تے صاف کہہ دیں غا جے تم مھاری عبادت نیہنہ کریں تھا جس را کہ مسیں سورت سبا آیت ۴۱/ ماں گذریو ہے تے سورت یونس آیت ۲۸/، ۲۹ ماں ہے۔ یہ گل غیب غیں ہیں تے قیامت غے تہاڑے پیش آویں غیں ور وہ جہڑو ''ہر گل غی خبر رکھݨ آلو ہے'' اس نے اپݨاں فضل ناں بنداں ناں دس چھوڑیں ہیں تانجے جس غو روح کرے وہ شرک تیں باز آ غے جہنم تیں بچ جئے۔

وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖٓ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ ۭ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ

تے نہ اس غی عمر گھٹ کی جئے ور یوہ سب اک کتاب ماں درج ہے، بیشک یاہ گل اللہ تعالیٰ واسطے

يَسِيْرٌ ﴿١١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرٰنِ ڰ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ

سوکھی ہی ہے (۸) تے دوئے دریا برابر نیہنہ، یوہ مٹھو (تے) تس بجھاݨ آلو ہے

سَآئِغٌ شَرَابُهٗ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ ۭ وَمِنْ كُلٍّ تَاْكُلُوْنَ

اس غو پاݨی گٹ گٹ لہہ جئے؛ تے یوہ اُکڑو، کرلو ہے، تے ہر ایکݨ بچوں تم سیرو سیرو

لَحْمًا طَرِيًّا وَّتَسْتَخْرِجُوْنَ حِلْيَةً تَلْبَسُوْنَهَا ۚ وَتَرَى

ماس کھئیں تے تم انھاں بچوں وہ گہݨوں کڈیں جہڑو تم گہلّیں، تے تم دیکھیں کہ

الْفُلْكَ فِيْهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ

کشتیں اس ماں (پاݨی ناں) چیر تیں چلیں جئیں، تانجے تم اللہ تعالیٰ غو فضل تلاش کریں تے اس گلوں کہ تم

تَشْكُرُوْنَ ﴿١٢﴾ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي

شکر کریں (۹) وہ رات ناں تہاڑی ماں تے تہاڑی ناں رات ماں

الَّيْلِ ۙ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ڮ كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ۭ

داخل کر دئے، تے اس نے دیہنہ تے چن کم ماں لایا واہیں ہر اک، اک معین وقت توڑی چلتو جار ہیو ہے

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۭ وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ

وہ ہی اللہ تھارو پالنہار ہے، اسے غی بادشاہی ہے؛ تے اس ناں چھوڑ غے تم جھاں غی عبادت

دُوْنِهٖ مَا يَمْلِكُوْنَ مِنْ قِطْمِيْرٍ ﴿١٣﴾ اِنْ تَدْعُوْهُمْ لَا يَسْمَعُوْا

کریں ویہہ تے کھجور غی اڑیک غی چھلڑی غے برابر وی (کسے چیز غا) مالک نیہنہ (۱۰) جیکدے تم انھاں اگے فریاد کریں تاں

دُعَاۗءَكُمْ ۚ وَلَوْ سَمِعُوْا مَا اسْتَجَابُوْا لَكُمْ ۭ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ

تھاری فریاد سݨ نیہنہ سکتا تے (چارے قضاء) جیکدے سُݨ لیں تاں فریاد پوری نیہنہ کر سکتا تے قیامت غے تہاڑے

يَكْفُرُوْنَ بِشِرْكِكُمْ ۭ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيْرٍ ﴿١٤﴾

ویہہ شرک تیں صاف نمکر جیں غا تے تمناں اس خبر رکھݨ آلا ہاروں کوئے نیہنہ دس سکتو (۱۱)

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ اِلَى اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ

لوکو ! تم ہی سارا اللہ تعالیٰ غا محتاج ہیں اور اللہ تعالیٰ تے بے پرواہ ہے

الْحَمِيْدُ ﴿١٥﴾ اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيْدٍ ﴿١٦﴾

صفتاں غو مالک ہے؛ جیکدے وہ چاہوے تاں وہ تمناں ختم کردئے تے اِت اک نویں ہی مخلوق لے آوے؛

وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۭ

تے ایسو کرنوں اللہ تعالیٰ واسطے کجھ وی مشکل نیہنہ (۱۲) تے کوئے ڈگی چانݨ آنو دوجا غی ڈگی نیہنہ چاسیں

وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَّلَوْ

تے جے کوئے پہاری ڈگی آنو اپناں پہار ماں اپرالا واسطے بلاوے غو تاں کوئے اس بچوں کجھ نیہنہ چاسیں پہانویں

كَانَ ذَا قُرْبٰى ۭ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ

وہ اس غو رشتیدار ہی وہے (۱۳) (اے نبیؐ) تم تے بس انھاں لوکاں ناں خبردار کرسکیں جہڑا انݨ دیکھیاں اپناں رب تیں ڈریں

وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۭ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ ۭ

تے نماز غی پابندی کریں ؛ تے جہڑو پاک وہے وہ بس اپناں ہی فائدہ واسطے پاک وہے

وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿١٨﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ﴿١٩﴾

تے ساراں نے اللہ تعالیٰ کوئے ہی مڑ غے جانوں ؛ اور انّاں تے لوء آلا برابر نیہنہ ہوسکتا؛

وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ ﴿٢١﴾

تے نہ انھیرا تے لوء ! اور نہ چھاں تے تُھپ !

وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَآءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ

تے نہ جیتا اور موا وا برابر ہوسکیں ؛ بیشک اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے

مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّنْ فِي الْقُبُوْرِ ﴿٢٢﴾ اِنْ

سُنا دئے ؛ تے (اے نبیؐ) تم انھاں ناں نیہنہ سنا سکتا جہڑا قبراں ماں ہیں (۱۴) تم تے بس

اَنْتَ اِلَّا نَذِيْرٌ ﴿٢٣﴾ اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ بِالْحَقِّ بَشِيْرًا وَّ

ڈران آلا ہی ہیں ؛ ہم نے یقیناً تم سچو دینݨ دے غے خوشخبری سنانݨ آلا تے

(۱۲) یعنی لوک تے یقیناً را ہی اللہ غا محتاج ہیں لہذا انھاں ناں اپنی نکی بڑی ہر اک ضرورت واسطے اپناں مالک اگے ہی جھولی اڈنی چاہیئے ! ور خدا کسے غو محتاج نیہنہ وہ بے پرواہ ہے لوکاں غی عبادت غو فائدو وی انھاں ناں ہی لبھے ۔ وہ کسے غو محتاج نیہنہ کہ کوئے اس غی صفت کرے وہ تے آپے ہی ''صفتاں غو مالک ہے'' اس غی بے نیازی غی تے یاہ شان ہے کہ جے چاہوے تاں تمناں تھارا کفر ور ملیا میٹ کر غے اِت دوجی فرمانبردار مخلوق پیدا کر دیئے لہذا تھارا کفر تے نافرمانی غو نقصان وی تھارو ہی ہے اُس غی شان ماں کسے غی نافرمانی نال کُجھ کمی نیہنہ آتی۔

(۱۳) کفر شرک تے خدا غی نافرمانی غو اصل نتیجو آخرت ماں نکلے غو جت کوئے کسے غو پہار نیہنہ چاسے تے کوئے کسے غے کجھ کم نیہنہ آسیں ہر ایکݨ نے اپناں گناہاں غی ڈگی آپے چائی وی وہے غی اِت کوئے آپ کسے غے کے کم آوے غو!! اُت تے جیکدے کوئے پہاری ڈگی چانݨ آنو کسے دوجا اگے سوال وی کرے تاں وی وہ اس غاں گناہاں بچوں کجھ گناہ اپنے سر نیہنہ لین لگو پہانویں وہ اس غو رشتیدار ہی کیوں نہ وہے؛ حضرت عکرمہؒ نے اپناں بچہ ناں فرمایو تھو بچیا! اُت باپ پوت اگے سوال کرے غو جے ہوں تیرو مہربان باپ ہوں توں اپنیاں نیکیاں بچوں کجھ مناں دے چھوڑ ور پوت جواب دیئے غو جے تم نے میرے اپر چ مہربانیں کیں ور جے میں یہ نیکیں تمناں دے چھوڑیں فر میرو کے وہے غو! (روح المعانی) یاہی گل سورت عبس آیت ۳۴ ماں ہور تفصیل نالݨ بیان فرمائی ہے۔

(۱۴) ان آیتاں ماں رحمتِ عالم ﷺ ناں تسلی دتی جا رہئی ہے جے تھاری تبلیغ، تے دعوت اور نصیحت غو فائدو ہر ایکݨ ناں نیہنہ ہوسکتو، تھارا ڈرانݨ غو فائدو انھاں ناں ہی وہے جہڑا اپناں رب تیں ڈر غے اس غی فرمانبرداری کرنی چاہتا ویں، جہڑا اپناں مالک غی رضا واسطے نماز قائم کرتا ویں۔ کیونجے ایمان آلا جنھاں غیں دل غیں اکھ اُگڑیں وی ہیں، تے جہڑا شریعت غی لوء ماں زندگی غو سفر کر غے جنت غی چھایاں ماں جانݨ آلا ہیں ویہہ انھاں مشرکاں غے برابر کد ہوسکیں جہڑا دل غا انّا کفر شرک غی انھریاں ماں ڈابو مارتا جہنم غی تلوس دینݨ آلی گرمی ماں جانݨ آلا ہیں۔ ایمان آلا تے زندہ ہیں جدکہ یہ خدا غا نافرمان موا وا ہیں، انھاں غا دل، دماغ، اکھ، کن سب کجھ موا وا ہیں بلکہ یہ ٹرتا پھرتا مڑدا ہیں جہڑا قبراں ماں موجود مڑداں غے برابر ہیں فر یہ تھاری نصیحت، تھاری دعوت تے تبلیغ تیں کس را فائدو کھٹ سکیں! انھاں غیں اکھ تے قیامت غے تہاڑے ہی اُگڑیں غیں۔

(۱۵) نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جارہئی ہے جے ہدایت اللہ غا ہتھ ماں ہے، تم تے نیکو کاراں ناں جنت غی خوشخبری سنانڑ تے نافرماناں ناں دوزخ غا عذاب تیں بس اگاہ کر دینڑ آلا ہی ہیں، جس را کہ تھارا تیں پہلاں وی ہر دور ماں نبی یا نبیاں غا نائب بزرگ اللہ غا عذاب تیں اگاہ کرن آ تار ہیا ہیں تے جے اج یہ مشرک تھاری مخالفت کریں تاں یاہ وی کائے نویں گل نیہنہ پشلا زمانہ غا نافرمان وی اسے را نبیاں غی مخالفت کرتا رہیا ہیں حالانکہ اللہ غا پیغمبر معجزا تے صحیفا اور واضحہ کتاب لے غے آیا تھا، تے چھیکڑ انھاں نافرماناں ور خدا غو وہ عذاب آیو جس غی گج اجاں کناں ماں گُنجے لگی لہذا اجے یہ مشرک باز نہ آیا تاں انھاں غو وی وہ ہی حشر وہے غو۔

نَذِيْرًا ۝ وَاِنْ مِّنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيْهَا نَذِيْرٌ ۝٢٤ وَاِنْ

ڈران آلا بنا غے چلایا ہیں؛ تے کائے وی قوم اسی نیہنہ جس ماں کوئے ڈرانڑ آلو نہ آیو وہے؛ تے جے

يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ جَآءَتْهُمْ

یہ لوک (اے نبی ﷺ) تمناں جُھوٹھو کیہنہ: تے یقیناً جھڑا انھاں تیں پہلاں تھا انھاں نے وی (نبیاں ناں) جُھوٹھا کہیو تھو؛ انھاں

رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ۝٢٥ ثُمَّ

کونڑے وی انھاں غا رسول صاف معجزا تے صحیفا اور لوء آلی کتاب لے غے آیا تھا؛ فر میں

اَخَذْتُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ۝٢٦ اَلَمْ تَرَ

کفر کرن آلا پغڑ لیا تے (تک لیو) میرو عذاب کسو رہیو (۱۵) کیوں! تم تکتا نیہنہ!

اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرٰتٍ

جے اللہ تعالیٰ اسمان تیں پانی برھاوے فر ہم اس نالڑ کئیں کئیں رنگ غا میوا پیدا

مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا ۚ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ ۢ بِيْضٌ وَّحُمْرٌ

کردئیاں، تے پہاڑاں ماں وی چِٹا تے رتا

مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيْبُ سُوْدٌ ۝٢٧ وَمِنَ النَّاسِ

رنگ رنگ غا پاڑا ہیں تے کجھ شاہ کالا ہیں؛ اسے را انساناں تے

وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ كَذٰلِكَ ۗ اِنَّمَا

جانوراں تے چوکھراں غا وی کنّی کنّی رنگ ہیں بیشک

يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ غَفُوْرٌ ۝٢٨

اللہ تیں اس غاں بنداں بچوں ویہہ ہی ڈریں جنھاں کونڑے علم ہے بلاشبہ اللہ زبردست ہے بڑو بخشن آلو ہے (۱۶)

اِنَّ الَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ كِتٰبَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوْا

بیشک ویہہ لوک جھڑا اللہ تعالیٰ غی کتاب پڑھیں تے نماز غی پابندی کریں تے جو کجھ ہم نے انھاں ناں دتو ہے اس

مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً يَّرْجُوْنَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُوْرَ ۝٢٩

بچوں (مھارا رستہ ماں) اولے تے باندے خرچ کریں ویہہ اسی تجارت غا امیدوار ہیں جسماں کدے نقصان نیہنہ ہوسیں؛

(۱۶) قدرت غی رنگارنگی بیان کرغے نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جارہئی ہے، تے مقصد یوہ ہے کہ سارا لوک اک ہی رستہ ور لگ جیں، اک ہی رنگ اختیار کرلیں اسو نیہنہ ہوسکتو، دیکھو! اسمان دروں اک پانی آوے زمین وی اک ہی وہے ور اس ماں بوٹا رنگ رنگ غا پیدا ہوجیں، رنگ رنگ غا میوا آجیں بلکہ ایکنڑ ہی بوٹا ور کنی کنی ذائقاں آلا میوا آویں، اسے را پہاڑاں ناں تک لیو انھاں ماں وی کنی کنی قسم غیں نکّیں ویں، کُجھاں ماں چِٹا پتھر، کجھاں ماں رتّا تے کجھاں ماں بالکل شاہ کالا بس اس را انساناں حیواناں تے مال چوکھر ماں وی کنی کنی رنگ تے کنی کنی صفت ویں؛ اس نظام ماں یوہ اختلاف اللہ تعالیٰ غی قدرت تے حکمت نالڑ ہی وہے۔ ہُنڑ انساناں غیں ان رنگارنگ قسماں بچوں ایمان تے بس انھاں ناں ہی نصیب وہے تے ویہہ ہی تھاری تبلیغ ور غور کریں جنھاں ماں خدا غو خوف وہے جھڑا نہ دیکھنڑ غے باوجود اپناں رب تیں ڈرتا ویں جس را کہ مسیں پچھے آیت ۱۸/ ماں گذریو ہے۔ اور اللہ تیں ڈریں تے بس ویہہ ہی ہیں جنھاں ناں سمجھ وہے، جھڑا خدا غا جلال تے اس غی قدرت آلی صفتاں تیں واقف ویں فر اساں علم آلاں ناں ہی ایمان تقو و تے پرہیزگاری نصیب وہے۔ ویہہ ہی اللہ غی انھاں صفتاں ناں جانڑیں کہ وہ انڑ مناں واسطے زبردست ہے، ور توبہ کرن آلاں واسطے پہانویں ویہہ کتناں ہی گناہگار ویں غفور (مچ بخشنہارو) ہے۔ لہذا اجھڑا جاہل اللہ تیں بے ڈر ہوغے ایمان نہ لیانویں انھاں ور دُکھیا ہونڑ غی لوڑ نیہنہ۔ فائدو: اس آیت تیں پتو لگو کہ عوام غو یوہ خیال کہ ”عالماں تیں تے جاہل ہی خدا تیں زیادہ ڈریں“ غلط ہے کیونجے اللہ تیں ڈرن غو مطلب یوہ ہے جے انسان ماں یوہ احساس وہے کہ ہوں اس غو بندو ہوں، پہلکے میں زندگی غو لیکھو دینڑ واسطے اس غی عدالت ماں کھلاں ہونوں ہے تے جے ہوں اس غی نافرمانی کروں غو فر اُت کے جواب دیوں غو، یاہ گل اسے شخص ناں حاصل ہو سکے جھڑو اللہ غی صفتاں تیں واقف وہے تے اس غی نافرمانی آلا کم جانتو وہے۔ جد کہ جاہل تے صرف دنیا غو فائدو سامنڑے رکھ غے ہی ڈرے کہ مال، یا اولاد غو نقصان ہوجئے غو۔ اسے را آیت تیں یاہ گل وی ثابت ہوگئی کہ عالم وی وہ ہی ہے ”جھڑو خدا تیں ڈرن آلو ہے جس ماں خدا غو خوف ہے“ تے جس ماں خدا غو خوف تے تقو و پرہیزگاری اور سنت ور عمل نیہنہ وہ پہانویں کتنوں کجھ جانڑو وہے ور ”عالم یا مولوی“ نیہنہ حضرت عبداللہ ابن مسعودؓ نے یاہ گل اس را بیان فرمائی ”مچ ساریں حدیث تے بیشمار گل یاد کرلینی علم نیہنہ، بلکہ علم وہ ہے جس نالڑ خدا غو خوف پیدا وہے (ابن کثیر)

لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ

تانجے وہ انھاں ناں انھاں غا پورا پورا اجر دئے سگوں اپنڑاں فضل ناں ہوروی دئے واقعہ ہی وہ

غَفُورٌ شَكُورٌ ۝٣٠ وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ

بڑو بخشن آلو قدر کرن آلو ہے (۱۷) تے (اے نبیؐ) ہم نے جہڑی کتاب تھارا در وحی کی ہے

هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ

واہی برحق ہے یاہ اپنڑے تیں پہلی کتاباں غی تصدیق کرن آلی ہے ؛ بیشک اللہ تعالیٰ

بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ۝٣١ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ

اپنڑاں بنداں غی خوب خبر رکھن آلو دیکھن آلو ہے؛ فرہم نے اس کتاب غا وارث ویہہ لوک بنڑایا جہڑا ہم نے

اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُم

اپنڑاں بنداں بچوں چُنڑ لیّا ہیں فر کجھ تے انھاں بچوں اپنڑی جان ور ظلم کرن آلا ہیں ؛ تے کجھ

مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ

درمیانہ حال غا ہیں، تے کجھ اللہ تعالیٰ غی توفیق ناں نیکیاں ماں اگے بدھ جانڑ آلا ہیں

ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ۝٣٢ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا

یوہی بہت بڑو فضل ہے (۱۸) سدا رہنڑ آلا باغ ہیں جنھاں ماں یہ جیں غا

يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ

اُت انھاں ناں سونا غا کنگنڑ تے موتی لوایا جیں غا

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ۝٣٣ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ

تے اُت انھاں غو لباس ریشم غو وہے غو؛ تے ویہہ کہنہ غا: ساریں صفت اللہ تعالیٰ غی ہیں

الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ

جس نے مھارا کولوں غم دور کر چھوڑیو، بلاشبہ مھارو رب مچ بخشن آلو

شَكُورٌ ۝٣٤ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِ

قدر کرن آلو ہے؛ جہڑو ہم ناں اپنڑاں فضل ناں سدا رہنڑ غا گھر ماں لے آیو

(۱۷) پچھے آیت ۱۰/ ماں فرمایو تھو جے کافراں غیں ساریں چال چلاکیں مٹی ماں رل جیں غیں، اس غا مقابلہ ماں فرمایو جارہیو ہے جے ایمان آلاں غیں یہ نیکیں اسو بپار ہے جس ماں کدے گھاٹو ہو ہی نیہنہ سکتو۔ کیونجے یوہ بپار اللہ تعالیٰ ناں ہے جہڑو اسو قدرداں ہے کہ وہ چھڑی عمل غی جزا ہی نیہنہ دے سے بلکہ اپنڑاں فضل ناں اپنڑاں غیب غا خزاناں تیں ہورو یہہ ویہہ نعمت عطا کرے غو جہڑیں بندا سوچ وی نیہنہ سکتا۔

(۱۸) یعنی اللہ تعالیٰ اپنڑاں بنداں تیں خوب واقف ہے اس واسطے اس نے پشلا زمانہ ماں تورات، انجیل وغیرہ کتاب نازل فرمائیں تھیں اُنھاں ماں اُنھاں گلاں غو بیان تھو جہڑیں اُس وقت اُنھاں واسطے ضروری تھیں ہُنڑ قیامت توڑی لوکاں غا حالات غے مطابق انھاں غی ہدایت واسطے اللہ نے یاہ برحق کتاب نازل فرمادتی ہے۔ فر فرمایو جے رحمتِ عالم ﷺ تیں بعد جس ناں وی اس کتاب غو وارث بنڑ تے اس ور ایمان لیانڑ غی توفیق وہے وہ اللہ غو چنیو وو، وہے؛ لیکن وارث بنڑ آلا یہ سارا لوک وی برابر نیہنہ بلکہ ترے قسم غا ہیں اک ویہہ جہڑا ایمان غے باوجود گناہ کر کر غے اپنے اپر ظلم کرتا رہیا، دوجا ویہہ جہڑا نہ مچ نیک تے نہ گنہگار، تے تیجا جہڑا نیکیں کر کر غے مچ اگے نکل گیا۔ نبی پاک ﷺ نے آیت غو مطلب بیان کرتاں فرمایو! کہ ان ترے قسم غاں لوکاں بچوں جہڑا ''سابق بالخیرات'' یعنی اعمال ماں مچ اگے نکل جانڑ آلا ہیں ویہہ تے بے حساب ہی جنت ماں چلیا جیئں غا اور جہڑا ''مُقتصد'' یعنی نہ مچ نیک تے نہ گنہگار بلکہ درمیانہ درجہ غا لوک ہیں انھاں کولوں موٹو موٹو حساب لیّو جئے غو اور جہڑا ظالم یعنی اعمال ماں کوتاہی کرن آلا اور گناہواں غی لغزش ماں مبتلا ہونڑ آلا ہیں انھاں ناں قیامت آلے تہاڑے محشر غا مدان ماں سخت رنج وغم گھیر لئے غو ور بعد ماں انھاں ناں وی جنت ماں داخلہ غو حکم ہو جئے غو جس ناں انھاں غو سب رنج وغم دور ہو جئے غو۔ (ابن کثیر)

(۱۹) اُپر فرمایو تھو کہ جھڑا اس کتاب غا وارث بنن واسطے چُنڑ لیا ہیں ویہہ ان ترے قسماں بچوں کسے وی قسم ماں ویں بہر حال انھاں ور اللہ غو ''بہت بڑو فضل'' ہے ہُنڑ اس فضل غی تفصیل بیان ہو رہئی ہے جے انھاں ناں سدا رہنڑ آلیاں جنتاں ماں جانوں نصیب وہے غو، جت سونا غا کنگنڑ تے موتی لبھیں غا، جت انھاں غو لباس ریشم غو وہے غو، تے ترہیاں ہی درجاں غا ایمان آلاں ناں جدوی جنت ماں پجّوں نصیب وہے غو یہ اس را خدا غو شکر ادا کریں غا کہ اُس مالک غو شکر جس نے دنیا غا، قیامت غا، تے حساب کتاب غا سارا ہی غم مھارے تیں دور کر چھوڑیا اور ہمناں غماں تیں نجات دیدتی، اج توڑی ہر اک جگہ چلو چلی غو دور تھو، کائے سدا رہنڑ غی جگہ نیہنہ تھی بلکہ چھٹ گہڑی غا پڑاء تھا اج اس نے ہم سدا رہنڑ آلی جگہ پچا چھوڑیا جت نہ محنت مشقت غو کوئے کم ہے تے نہ تھکان آلی کائے گل ہے۔

(۲۰) ایمان ور تے نیک عملاں ور لبھنڑ آلی جزا غا مقابلہ ماں کفر، شرک تے خدا غی نا فرمانی غی سزا بیان ہو رہئی ہے کہ ویہہ جہنم غی اُس ڈُنگی کھات ماں جا پجیں غا جت زندگی کے وہے غی موت وی نصیب نیہنہ ہوسے! یعنی عذاب تے تکلیف غا ویہہ حالات ویں غا کہ اک اک منٹ ماں ستر ستر واری موت آوے غی ور اسی موت وی نیہنہ آسے کہ جے جان ہی چھٹ جئے تے نہ کدے عذاب ہولو وہے غو۔ اُت ویہہ چینک پکار کریں غا، بلکہ دوجی جگہ ہے جے ڈانکیں غا: ربا! اکّ واری اتوں کڈ! ہُنڑ ہمناں سمجھ آ گئی ہے۔ جیکدے توں ہمناں اک واری فر دنیا ماں چلا دیئے تاں ہم ویہہ پہیڑا عمل کدے نیہنہ کرساں جھڑا کہ پہلاں کراں وا تھا۔ اللہ تعالیٰ غی طرفوں جواب لبھے غو جے ہم نے تمناں اکھ، کن، دل، دماغ دے غے اتنی لمّی عمر دتی تھی کی اس ماں جھڑو سمجھنوں چاہتو وہ سمجھ لیتو!! اتنوں ہی نیہنہ سگوں میں اپنی کتاب نازل کیں تے آخرت غو ڈرسنانڑ آلا اپناں پیغمبر چلایا، ور تم کسے را باز نیہنہ آیا نہ دنیا غی پُھل کھیلی غی مستی نے تمناں اپنی آخرت در تہان کرن دتو، تے سورت انعام آیت ۲۸/ ماں ہے کہ اللہ تعالیٰ ناں اس گل غو وی پتو ہے کہ جیکدے یہ انھاں غی تاہنگ ور فر دنیا ماں چلا دتا جیں تاں فر ویہہ ہی پہیڑا کرتوت ہی کریں غا۔ لہذا اتے پیا اپنیاں کھٹیاں غو مزو چکھتا رُہو، تھاراں جساں ظالماں غو کوئے مددگار نیہنہ۔

(۲۱) یعنی اللہ زمین اسمان غی اولے باندے ہر اک گل جانن آلو ہے۔ سیناں غا پہتاں تیں وہ واقف ہے۔ اس گلوں اس ناں پتو ہے کہ جھڑا لوک یہ چینک چینک غے وعدو کریں لگا یہ پہانویں ستر واری دنیا ماں چلایا جیں لیکن اپناں پہیڑاں کرتوتاں تیں باز کدے نیہنہ آسیں۔

لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿۳۵﴾

اس ماں نہ تے ہم ناں کائے تکلیف پُج سکے تے نہ ہی ہم ناں تھکیاموں وہے غو (۱۹)

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ

تے ویہہ لوک جھاں نے کفر غو رستو نوڑ لیو انھاں واسطے دوزخ غی اگ ہے (جت) نہ تے انھاں ناں موت آوے

فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ

غی کہ ویہہ مرجیں تے نہ ہی دوزخ غو عذاب انھاں تیں ہولو کیو جئے غو ہم اسے را ہر اک ناشکراں ناں

نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿۳۶﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا

سزا دیّاں ؛ تے ویہہ اس ماں چینک چینک غے کیہنہ غا کہ اے مھاریا ربا !

أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ۚ أَوَلَمْ

توں ہم ناں (اتوں) کڈ (ہُنڑ) ہم چنگا عمل کراں غا انھاں تیں علاوہ جھڑا ہم کراں واں تھا (اللہ فرماوے غو)

نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ ۖ

کیوں! ہم نے تمناں اتنی عمر نیہنہ دتی تھی کہ جس ماں جھڑو سمجھنوں چاہوے تھو سمجھ سکے تھو تے تھارے کونے ڈرانڑ آلو آیو تھو

ع ۴ / ۱۶

فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿۳۷﴾ إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ

ہُنڑ مزو چکھو ! تے ظالماں غو کوئے مددگار نیہنہ ؛ (۲۰) بیشک اللہ تعالیٰ ہی اسماناں غی

غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿۳۸﴾

تے زمین غی چھپی وی چیزاں ناں جانڑ آلو ہے وہ تے دل غاں پہیتاں ناں وی خوب جانے (۲۱)

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَمَنْ كَفَرَ

وہ ہی تے ہے جس نے تم زمین ماں (پشلاں غا) جانشین بنایا ہُنڑ جھڑو کفر کرے غو

فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

اس غا کفر غو وبال اسے ور پُوے غو تے کافراں واسطے انھاں غو کفر انھاں غا رب غی بارگاہ ماں ناراضگی ماں

إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿۳۹﴾

باہدو کرے ، تے کافراں واسطے انھاں غو کفر نقصان ہی ماں باہدو کرے ؛

قُلْ اَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ

(اے نبیؐ) تم پچھو! کیوں! تم نے اپناں بنا یا وا یہ شریک دیکھیا! جھاں غی تم اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے

اللّٰهِ اَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ

عبادت کریں ؛ تم مناں دسو انھاں نے زمین غو کھہڑو حصو بنالیو ہے ؟ یا انھاں غی اسماناں

فِي السَّمٰوٰتِ اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ

ماں کائے سانجھ ہے یا ہم نے انھاں ناں کائے کتاب دتی ہے کہ یہ اس غی دلیل ور

مِّنْهُ بَلْ اِنْ يَّعِدُ الظّٰلِمُوْنَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا

کھلا ہیں ! (کجھ نیہنہ) بلکہ یہ ظالم اک دوجا ناں چھڑا تُھوکھا ہی غا وعدا

غُرُوْرًا ﴿٤٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

کر رہیا ہیں (۲۲) بیشک اللہ تعالیٰ نے ہی اسمان تے زمین تھمیا وا ہیں کہ ویہہ

اَنْ تَزُوْلَا وَلَئِنْ زَالَتَآ اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ

ڈولںؔ نہ جئیں تے جیکدے ویہہ ڈول جئیں فر اس تیں سوا کوئے نیہنہ ، جھڑو انھاں ناں

مِّنْ بَعْدِهٖ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿٤١﴾ وَاَقْسَمُوْا

تھم غے رکھ سکے بیشک وہ تحمل آلو بخشن آلو ہے (۲۳) تے انھاں نے اللہ تعالیٰ غی تگڑیں تگڑیں قسم

بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَهُمْ نَذِيْرٌ لَّيَكُوْنُنَّ

کیں تھیں کہ جے انھاں کوئے کوئے ڈران آلو آیو تاں ویہہ ہر اک اُمت تیں

اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيْرٌ مَّا

بدھ ہدایت آلا بنؔ جیں غا ، فر جد انھاں کولے ڈرانؔ آلو آیو تاں

زَادَهُمْ اِلَّا نُفُوْرَا ﴿٤٢﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْاَرْضِ وَمَكْرَ

انھاں غی نفرت ماں ہی باہدو ہووو ؛ زمین ماں اپناں آپ ناں بڑو سمجھن ناتے پہیڑیں چال

السَّيِّئِ وَلَا يَحِيْقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهٖ

سوچن غی وجہ تیں ، حالانکہ پہیڑی چال ، چال چلن آلا ناں ہی اپناں کھیرا ماں لے لئے

(۲۲) یعنی کفر شرک غا فائدہ مند ہونؔ تے باطل معبوداں غا برحق ہونؔ غی نہ تے کائے عقلی دلیل ہے تے نہ کسے اسمانی کتاب غی نقلی دلیل! نہ مشرکاں کوئے کائے اسی اسمانی کتاب ہے جسماں انھاں ناں شرک غی مت دتی گئی وہے۔ بلکہ اصل گل یاہ ہے کہ یہ سارا بس ایکنؔ دوجا ناںؔ تُھوکھا غا وعدہ کریں، پشلا بڑا بڈیرا انھاں غا باپ داداناں دستا رہیا جے یہ باطل معبود مھاری مدد کریں فر انھاں نے اپناں باپ دادا کولوں وی یہ ہی گل سُنؔ لیں تے ہُنؔ یہ آپس ماں وی یہ ہی گل کر رہیا ہیں کہ فلانی مورتی یوہ نفعو پہچاوے تے فلانوں دیوتو یوہ فائدو! حالانکہ کسے کوئے ان دیوی دیوتاں غا خدا ہونؔ غی نہ کائے عقلی دلیل ہے تے نہ نقلی !۔

(۲۳) مشرکاں ناں کہیو جا رہیو ہے اسمان زمین غو یوہ لموں چھڑو نظام اللہ تعالیٰ نے ہی تھمیو وہے کہ کوئے اپناں مرکز تے منجھیر تیں ایاں اُواں نیہنہ ہوسکتو ورچارے قضاء جیکدے یوہ اپنی جگہ تیں ہل پُوے جس را کہ قیامت غے تہاڑے ہل جئے غو فر دسو! دنیا غی کھہڑی طاقت ہے یا تھارو کھہڑو باطل معبود ہے جھڑو اس ناں فر اپنی جگہ ور لے آوے !! قطعًا کوئے نیہنہ ! فر کوئے عبادت غو مستحق کس را ہو سکے ! بلکہ بنداں غاں گناہاں اور نافرمانیاں غو تقاضو تے واقعہ ہی یوہی تھو کہ یوہ نظام تباہ کر دتو جاتو۔ ور وہ تحمل تے بخشن ہارو ہونؔ غی صفتاں ور درگذر فرما تو رہ، جس کر غے یوہ نظام چل رہیو ہے۔

(۲۴) یاہ گل اس تیں پہلاں سورت انعام آیت/۱۵۶، ۱۵۷ تے اگے سورت صافات آیت/۱۶۷، ۱۷۰ ماں وی آوے لگی، عرب غا مشرک جس ویلے پرانا کسے نبی تے رسول غا آنؔ یا کسے قوم غی نافرمانی ور انھاں غی تباہی غو ذکر سنیں ویں تھا اس ویلے کیہنہ ویں تھا کہ جیکدے مھارے اپر کائے کتاب نازل ہوتی تے مھارے کونے اللہ غو کوئے نبی آتو۔ تاں ہم دنیا غی ہر ایکنؔ قوم تیں بدھ ہدایت آلا ہوتا۔ کیونجے ہم بہادر ہاں، مھارو حافظو ساراں تیں زیادہ مضبوط ہے۔ مھاری زبان ماں مُچ زیادہ فصاحت تے بلاغت ہے۔ یہ انھاں غا دعوٰی تے انھاں غی تاہنگ تھی۔ ور جس ویلے نبیاں غا سردار رحمتِ عالم ﷺ تشریف لیایا فر انھاں غی نفرت ماں ہی باہدو ہووو، ور کیوں؟ کس واسطے؟ اس غی وجہ کے ہے؟ صرف تکبر، گھمنڈ تے آکڑ غی وجہ تیں جے فر مھاری کھڑ پینچی غو کے وہے غو! تے اسلام غے خلاف

پھیڑیں پھیڑیں چال بنانڑ واسطے! وراںھان ناں کے پتو تھو کہ پھیڑیں چال تے چال بنانڑ آلاں ناں ہی اپنّاں کھیر اماں لیں۔ فر اںھاں مشرکاں ناں پُچھیو جئے کہ جیکدے تم ہُنڑ وی باز نیہنہ آ تا فر دسو تم کس چیز غی اڈیک ماں ہیں؟ تم کا نہہ غا اڈیک وانڑ ہیں؟ بس اسے غا کہ تھاراوروی اسے راخدا غو عذاب ٹٹ پُوے جس را کہ پہلیں نافرماناں قوماں ور عذاب آوے وے تھو! فر سُنڑو! جے یا ہی گل ہے تاں یادر کھو! نافرماناں غا بارہ ماں اللہ تعالیٰ غا عذاب غو دستور نہ تے کوئے تبدیل کر سکے تے نہ ہٹا غے کسے دو جا ور وہ عذاب گھل سکے، بس جد اس غو وقت آ جئے غو فر کوئے نافرمان کسے را اس تیں بچ نیہنہ سکسیں۔

(۲۵) یعنی زمین ماں ٹر پھر غے پراناں نافرماناں غی تباہی بربادی غو حال اپنّی اکھاناں تکو، جھڑا اج غاں نافرماناں تیں وی بدھ زوراور تھا، ور اج اںھاں غا اجاڑ کھولا تے کھنار یوہ سبق دیں کہ جد خدا کسے غی پکڑ غو فیصلو کر لیئے فر زمین اسمان ماں کوئے نس بھج غے جان نیہنہ بچا سکتو۔ کیونجے وہ سب کجھ جانڑن آلو وی ہے اس گلوں نہ تے کوئے مجرم اس تیں پُہلّو وو ہے تے نہ چھپ لُک غے جان بچا سکے کیونجے وہ ہر چیز ور قدرت رکھنڑ آلو ہے۔ لہذا وہ جو چاہوے سو کر سکے!۔

(۲۶) یعنی یوہ اللہ غو فضل ہی ہے کہ وہ بنداں غاں گناہاں تیں درگذر فرما دیئے تے فٹ پکڑ نیہنہ کر لیتو۔ ورنہ جیکدے وہ انسان غی کھٹیاں ور فٹ سزا دینڑ غو فیصلو کر لیئے فر تے یاہ ساری جیا جون اکھ غا لحظہ ماں ختم ہو جئے تے اس زمین غی کنڈ ور کائے جیتی چیز رہ ہی نہ۔ انسان اور جن تے اپنّاں عملاں غی سزا ماں تباہ ہو جیں غا باقی رہئی دوجی جیا جون تے واہ تے ہے ہی انسان غا فائدہ واسطے فر جد انسان ہی نیہنہ رہسیں دوجی جیا جون کا نہہ واسطے رہ غی!! تے اس واسطے وی کہ جد انسان غی نافرمانیاں ور روڑ وہو جئے غو بدّل برہنو بند ہو جئے غو فر تِس ناں ہر اک چیز اپنّی جان دے چھوڑے غی۔ ور اللہ غی طرفوں ہر ایکنڑ جرم ور پکڑ نیہنہ ہوتی جس کر غے دنیا غو یوہ نظام چل رہیو ہے تے اللہ اپنّاں بنداں ناں ہور ہور ٹہل دے غے توبہ غو موقعو دے رہیو ہے لیکن جد اس غو وہ متھیو وو وقت آ جئے غو؛ وہ وقت کسے واسطے دنیا ماں ہی آ جئے یا فر آخرت ماں حساب کتاب غو آوے اس ویلّے کوئے مجرم بچ نیہنہ سکتو کیونجے وہ اپنّاں بنداں ناں خوب جانڑنڑ آلو ہے اس تیں کوئے چھپ نیہنہ سکتو۔

سورت فاطر اللہ غا فضل ناں اج منگلا ر آلے تہاڑے ۱۵ ر مئی ۲۰۰۱ء مطابق ۲۰ ر صفر ۱۴۲۲ھ سویرے ۹ بجے کوٹ بھلوال ماں پوری ہو گئی۔

(۱) پہلو لفظ ہی سورت پاک غو ناں ہے۔ یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے اس ماں اللہ تعالیٰ غی توحید اور رحمتِ عالم ﷺ غی رسالت غا بیان تیں علاوہ آخرت غو تے جنت دوزخ غو تفصیلی ذکر ہے۔ پہلا رکوع ماں تمہید غا طور ور نبی پاک ؐ غی رسالت غی لوڑ تے حضرت غو برحق رسول ہونوں بیان فرما غے اس غا مقابلہ ماں عرب غاں مشرکاں غو ضدی تے جاہل پونو بیان فرمایو ہے، فر دوجا رکوع ماں اک قصو بیان فرما غے یاہ گل سمجھائی ہے جے نہ تے رحمتِ عالم ﷺ کوئے پہلا رسول ہیں تے نہ ہی مشرکاں غی مخالفت تے جاہل پونو کائے نوی گل ہے بلکہ اسو ہر دور ماں ہوتو رہیو ہے۔ فر تیجا رکوع ماں اللہ تعالیٰ غی قدرت غیں کئیں نشانئیں بیان فرما غے اس غو اک ایکلّاں ساری کائنات غو خالق تے مالک ہونوں اور عبادت غو مستحق ہونوں بیان فرمایو ہے۔ آخری دو رکوع ماں قیامت غا، محشر غا تے حساب کتاب غا اور جنت دوزخ غا حالات اس را بیان فرمایا ہیں کہ پڑھنڑ آلا ناں یوہ سب کجھ اپنّی اکھاں اگے ہی ہوتو دِسّے، تے زندہ دل آلا اس تہاڑا تیں پہلاں ہی اس غی تیاری ماں لگ جئیں؛ اس سورت پاک غی حدیث غی کتاباں ماں بڑی فضیلت آئی ہے؛ اک روایت ماں اس ناں قرآن غو "دل" فرمایو گیو ہے، تے اسے روایت ماں ہے جے جھڑو اخلاص ناں صرف اللہ تعالیٰ واسطے یاہ سورت پڑھے (اور گناہاں غی بخشش منگے تے) اس غی بخشش کر دتی جئے۔ اک روایت ماں موت غے ویلّے مرن آلاں ناں پڑھ غے سنانڑ غی شوق

فَهَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّلِيْنَ ۚ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ

فر کیوں! یہ اسے اڈیک ماں ہیں جے اںھاں ناں وہ ہی معاملو کیو جئے جھڑو پہلاں لوکاں ناں ہو وو تھو تے تماں

اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيْلًا ﴿۴۳﴾ اَوَلَمْ

اللہ تعالیٰ غا دستور ماں کدے بدلا نیہنہ لبھسیں تے نہ تم اللہ غا دستور ناں (اپنّی جگہ تیں) ہٹیو وو دیکھیں غا (۲۴) تے کیوں!

يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

یہ زمین ماں ٹُریا پھریا نیہنہ تانجے دیکھ لیتا جے جھڑا لوک اںھاں تیں پہلاں تھا

الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۭ وَمَا

اںھاں غو کے حال ہو وو! حالانکہ ویہہ اںھاں تیں مچ زیادہ زورا ور تھا، تے اسماناں

كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهٗ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي

ماں اور زمین ماں کائے وی اسی چیز نیہنہ جھڑی اللہ تعالیٰ ناں عاجز

الْاَرْضِ ۭ اِنَّهٗ كَانَ عَلِيْمًا قَدِيْرًا ﴿۴۴﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ

کر سکے؛ بلاشبہ وہ (سب کجھ) جانڑنڑ آلو بڑی قدرت آلو ہے (۲۵) جیکدے اللہ تعالیٰ

اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوْا مَا تَرَكَ عَلٰي ظَهْرِهَا مِنْ دَاۗبَّةٍ

لوکاں غی اںھاں غا کیّا ور پکڑ کر لیا کرتو تاں وہ زمین غی کنڈ ور اک وی جاندار ناں نہ چھوڑتو

وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ فَاِذَا جَاۗءَ اَجَلُهُمْ

ور وہ اںھاں ناں اک معین وقت توڑی مہلت دیتو رہ؛ تے جسو ویلّے اںھاں غو وہ معین وقت آ جئے غو

فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهٖ بَصِيْرًا ﴿۴۵﴾ ع

فر اللہ تعالیٰ تے اپنّاں بنداں ناں دیکھ ہی رہیو ہے (۲۶)

(۳۶) سُوْرَةُ يٰسٓ مَكِّيَّةٌ (۴۱) — بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ — اٰيَاتُهَا ۸۳ رُكُوْعَاتُهَا ۵

سورت یٰسٓ مکی ہے ﴿شروع اللہ غا ناں ناں جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے﴾ تے اسماں تراسی آیت ہیں

يٰسٓ ﴿۱﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ ﴿۲﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۳﴾

(۱) قسم ہے حکمت پُہریا قرآن غی؛ (اے نبیؐ) بیشک تم رسولاں بچوں ہیں؛

دوائی گئی ہے یہ روایت مسند احمد، ابوداؤد، نسائی روح المعانی وغیرہ کتاباں ماں آئیں ہیں اس تیں علاوہ وی اس غی فضیلت ماں کجھ روایت ہیں ورامام ابن کثیر فرمانویں انھاں غی سند مچ کمزور ہے۔ ہاں! ابن کثیر فرمانویں جے اس حدیث غی سند بَل ہی ہے؛ کہ ''جھڑو سورت یسین تے سورت دخان رات سوتے ویلے پڑھے اس غا گناہ بخش دتا جیں (تفسیر ابن کثیر) تفسیراں ماں مسند بزار غی یاہ روایت وی ہے کہ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں: میری تاہنگ ہے کہ میری امت غا ہر بندہ ناں یاہ سورت پاک زبانی یادو ہے۔

(۲) مشرک رحمتِ عالم ﷺ غا بارہ ماں بڑا زور ناں کیہنہ تھا لَسْتَ مُرْسَلاً (سورت رعد آیت ۴۳) جے تم بالکل رسول نیہنہ اللہ تعالیٰ انھاں غا جواب ماں اسے راز ور ناں حکمتاں سنگ پَہر یاوا

عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۝٤ تَنْزِيْلَ الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ۝٥

تم سِدّ ارستہ ور ہیں؛ (یوہ قرآن) زبردست (تے) مچ مہربان غی طرفوں نازل ہووو ہے؛

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ فَهُمْ غٰفِلُوْنَ ۝٦

تا نجے تم اس قوم ناں خبردار کریں جس غا باپ دادا خبردار نیہنہ کیّا گیا اس گلوں ویہہ غفلت ماں پیا واہیں (۲)

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝٧

یقیناً انھاں بچوں متاں لوکاں ور گل پوری ہو گئی ہے لہٰذا یہ ایمان نیہنہ لیاسیں

اِنَّا جَعَلْنَا فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلٰلًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ

ہم نے انھاں غا گاٹاں ماں طوق گہل چھوڑیا ہیں تے ویہہ ٹھوٹھیاں توڑی پجّیا وا ہیں

فَهُمْ مُّقْمَحُوْنَ ۝٨ وَجَعَلْنَا مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ

جس تیں انھاں غا سر اُپر چکّے گیا ہیں؛ تے ہم نے انھاں غے اگے اک کندھ کھلی کر

سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنٰهُمْ فَهُمْ

چھوڑی ہے تے انھاں غے پچھے (وی) اک کندھ! فر انھاں غے اپر پڑدو سٹ چھوڑیو ہے ہُن انھاں ناں

لَا يُبْصِرُوْنَ ۝٩ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ

کجھ نیہنہ دستو؛ انھاں واسطے اک ہی جسو ہے تم انھاں ناں ڈرانویں یا نہ

تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝١٠ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ

ڈرانویں یہ ایمان نیہنہ لیاسیں؛ (۳) (اے نبیؐ) تم تے بس اسے آدمی ناں ڈراسکیں جھڑو نصیحت ور چلے

وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ ۚ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَّاَجْرٍ

تے اللہ رحمٰن تیں بن دیکھیاں ڈرے اسا آدمی ناں بخشش غی تے عزت آلا ثواب غی خوشخبری

كَرِيْمٍ ۝١١ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوْا

سنا دیو؛ ہم یقیناً مڑداں ناں زندہ کراں غا تے ہم ویہہ عمل لکھتا جار ہیاہاں جھڑا انھاں نے اگے پہچیا ہیں

وَاٰثَارَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنٰهُ فِيْٓ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ ۝١٢

تے انھاں غا جھڑا نشان پچھے رہ گیا ہیں، تے ہم نے ہر اک چیز اک واضحہ کتاب ماں گن گن غی رکھی وی ہے (۴)

قرآن غی قسم کر غے فرماوے یقیناً تم اللہ غا رسول ہیں۔ تے حکمتاں ناں پَہر یاوا اس قرآن غو لفظ لفظ گواہی دے رہیو ہے جے تم اللہ غا سچا رسول ہیں تے تم ہی اس سِدّا رستہ ور ہیں جھڑو لوکاں ناں جنت توڑی اپناں مالک توڑی پہچانڑ آلو اور دنیا و آخرت ماں کامیاب کرن آلو ہے، تے تھارا اپر نازل ہونڑ آلو یوہ سُچو کلام پلّے تیں بنّا یو وو نیہنہ جس را کہ مشرک کیہنہ بلکہ اللہ غو نازل کیوو ہے تے تھاری رسالت اور اس قرآن غا نازل ہونڑ غو مقصد یوہ ہے کہ تم اس غے ذریعہ اس قوم ناں جنت دوزخ تیں، تے آخرت غا لیکھا تیں اگاہ کر دیں جس ماں مدتاں تیں کوئے ڈران آلو نیہنہ آیو یعنی حضرت اسماعیلؑ تیں بعد اِت کوئے پیغمبر نیہنہ آیو جس غی وجہ تیں حالات غی پھیر پرت نے یہ غافل کر چھوڑیا ہیں، انھاں ناں اپنٹی آخرت غو کجھ خیال ہی نیہنہ۔

(۳) یعنی نبی پاک ﷺ غی ہمدردی آلی دعوت تے قرآن پاک غا اس اثر دار بیان غو تقاضو تے یوہ ہے کہ سارا لوک اک مٹھ ہو غے اس پیغام غے اگے نیواں ہوجیں تے اللہ غو دین قبول کرلیں۔ وراسواس گلوں نیہنہ ہوسے کیونجے مشرکاں ماں ابوجہل، عتبہ، شیبہ، ابولہب جیہا اسا بدقسمت وی ہیں جھڑا جہالت تے گمراہی غا آخری دندا ور آ لگا ہیں۔ تے ویہہ شیطان غا اسا پکا چیلا بنڑ گیا ہیں جھڑا اس غو رستو چھوڑ سکتا ہی نیہنہ، بلکہ انھاں واسطے تے اللہ غی واہ گل پکی ہوگئی ہے، جھڑی اللہ نے شیطان ناں کہئی تھی جے ''ہوں تیرے نالؔ تے تیراں چیلاں نالؔ جہنم ناں پَہر چھوڑوں غو'' (سورت ص آیت ۸۴) لہٰذا اس را غا لوک ایمان نیہنہ لیاسیں تے یہ ایمان قبول کریں وی کس را جد کہ انھاں غا گاٹا ماں تے تکبر اور آکڑ غا ویہہ طوق تے لنڈنڑ پیا وا ہیں جھڑا انھاں ناں مُنّا تکنڑ ہی نیہنہ دیتا، ویہہ انھاں غی ٹھوڈی توڑی پجُیا وا ہیں جس کر غے انھاں غو سر افراں چکے گیو ہے، تے انھاں غے اگے پچھے، سجے کھبے ہر پاسے کفر، شرک، جہالت، ضِد، کرودھ، تکبر تے قومی تعصب اور سرداری، ناتے مقدّمی غی شونق غیں کندھ چڑھ گئیں، یہ چمکھی تیں انھاں غا کہیرا ماں آیا واہیں فر یہ خدا غی قدرت غی نشانیاں ور تے اس غا دین ور غور کریں تے کریں کس را! ات اللہ تعالیٰ اپناں حبیبؐ ناں تسلی دیئے جے یہ گمراہی غی اس گُٹھ ماں پجّ گیا ہیں جتوں انھاں غو مڑنوں ممکنڑ ہی نیہنہ لہٰذا ہُنڑ انھاں غی یاہ حالت ہے کہ تم انھاں ناں خدا غا عذاب تیں ڈراؤ یا نہ ڈراؤ اکّا ہی گل ہے کیونجے ایمان تے انھاں نے قبول کرنوں ہی نیہنہ۔

(۴) یاہ گل پچھے وی کئیں جگہیں آئی ہے کہ حضرت غی تبلیغ غو، تے خدا غا عذاب تیں ڈران غو فائدو انھاں ناں ہی وہے جنھاں غا دل ماں اللہ غو ڈر وہے جہڑا اپنّاں مالک غی بارگاہ ماں حساب کتاب واسطے کھلاں ہونڑ تیں ڈرتا ویں، انھاں ناں ہی ایمان نصیب وہے تے انھاں واسطے ہی بخشش تے مچ سُہنو اجر ہے۔ جہڑ واس تہاڑے لبھے غو جد مُڑ دا زندہ کیا جیں غا تے ہر ایکنڑ غے اگے اس غاں عملاں غی کتاب وہے غی کیونجے انسان جہڑا وی نیک یا بد عمل کر غے اپنڑے واسطے اگے پہچے یہ لکھیا جیں تے انھاں غو ریکارڈ بنتو رہ، سگوں انسان غاں عملاں غو جہڑ واثر دنیا ماں باقی رہ وہ وی لکھیو جیئے جس را کہ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں کہ جس نے نیکی غو کوئے چنگو طریقو چلایو اس واسطے اپنّاں عمل غو وی ثواب ہے تے انھاں لوکاں غاں عملاں غو وی جہڑا اس ور عمل کریں غا ور اُنھاں غا ثواب ماں کجھ گہاٹو نیہنہ ہوسیں، اسے را جس نے کوئے مندو گناہ غو طریقو جاری کیّو اس واسطے اپنّاں گناہاں غو پہار تے ہے ہی اس تیں علاوہ انھاں لوکاں غو پہار وی اس غے سر وہے غو جہڑا اس ور عمل کریں غا ور انھاں غا اپنّاں پہار بچوں کجھ گہٹ نیہنہ ہوسیں (مسلم شریف)

(۵) یوہ قصو کس دور ماں تے کد پیش آیو؟ یاہ کہڑی بستی تھی جس در یہ ترے پیغمبر چلایا گیا تھا؟ تے ان پیغمبراں غا ناں کے ہیں؟ اس غی تفصیل قرآن نے یا حدیث نے بیان نیہنہ کی کیونجے گل سمجھنڑ واسطے اس غی لوڑ ہی کجھ نیہنہ تھی؛ اس قصہ تیں گل تے بس یاہ سمجھائی ہے کہ رسولاں غی مخالفت کرنی تے انھاں غا انسان ہونڑ غی وجہ تیں انھاں غی نبوت تیں نمکر جانڑوں، اپنّاں آپ ناں سچا تے اللہ غا پیغمبراں نا چُھوٹھا کہنڑوں تے پیغمبراں ناں نحس سمجھنڑوں یہ ساریں کجھ نویں گل نیہنہ جہڑیں مکہ غا مشرک رحمتِ عالم ﷺ ناں کہہ رہیا ہیں بلکہ حضرت تیں صدیاں پہلاں جد ایکنڑ بستی ماں اک غے بجائے دو سگوں ترے پیغمبر آیا تاں وی بستی آلاں نے انھاں نالڑ بالکل یو ہی سلوک کیو تھو، جہڑ و اج مکہ غا قریش رحمتِ عالم ﷺ نالڑ کر رہیا ہیں۔

(٦) یوہ ایمان آلو بندو، شہر غا پرلا کنڈا تیں آنڑ آلو کونڑ تھو؟ جس نے اپنڑی قوم غی اتنی ہمدردی کی تے نبیاں غو ٹھیک تعارف کرا غے انھاں ناں ایمان لیانڑ غی دعوت دتی قرآن حدیث ماں اس غی وی کجھ وضاحت نیہنہ ہاں! کجھ تفسیراں ماں اس غو ناں حبیبؒ نجار آیو ہے۔ تے اس ماں شائت اس پاسے اشارو وہے کہ جد اپنّاں علاقہ غا بدقسمت متکبر لوک نبیاں غی مخالفت کریں فر اللہ تعالیٰ دور پار غاں لوکاں ناں ایمان غی توفیق دیدیئے۔

وَاضۡرِبۡ لَهُمۡ مَّثَلًا اَصۡحٰبَ الۡقَرۡيَةِ‌ ۘ اِذۡ جَآءَهَا الۡمُرۡسَلُوۡنَ‌ ۚ‏ ﴿۱۳﴾

تے (اے نبیؐ) تم انھاں غے سامنڑے گراں آلاں غو قصو بیان کرو جد انھاں کولے پیغمبر آیا تھا

اِذۡ اَرۡسَلۡنَاۤ اِلَيۡهِمُ اثۡنَيۡنِ فَكَذَّبُوۡهُمَا فَعَزَّزۡنَا

جد ہم نے انھاں در دو (نبی) چلایا تھا فر انھاں نے انھاں دواں ناں چُھوٹھا کہہ دتو تاں ہم نے تیجا (نبی) نالڑ انھاں

بِثَالِثٍ فَقَالُوۡۤا اِنَّاۤ اِلَيۡكُمۡ مُّرۡسَلُوۡنَ ﴿۱۴﴾ قَالُوۡا مَاۤ اَنۡتُمۡ

غی تائید کی؛ فر انھاں پیغمبراں نے کہیو: ہم تھارا در پیغمبر بنا غے چلایا گیا ہاں؛ انھاں لوکاں نے کہیو: تم تے بس مھارا

اِلَّا بَشَرٌ مِّثۡلُنَا ۙ وَمَاۤ اَنۡزَلَ الرَّحۡمٰنُ مِنۡ شَىۡءٍ ۙ اِنۡ

ہاروں انسان ہی ہیں ؛ تے اللہ تعالیٰ نے کائے چیز وی نازل نیہنہ کی ؛ تم تے

اَنۡتُمۡ اِلَّا تَكۡذِبُوۡنَ ﴿۱۵﴾ قَالُوۡا رَبُّنَا يَعۡلَمُ اِنَّاۤ اِلَيۡكُمۡ

چھٹرا کوڑ ماریں ؛ انھاں نے کہیو : مھارو رب جانڑے کہ ہم یقیناً تھارا در رسول بنا غے

لَمُرۡسَلُوۡنَ ﴿۱۶﴾ وَمَا عَلَيۡنَاۤ اِلَّا الۡبَلٰغُ الۡمُبِيۡنُ ﴿۱۷﴾ قَالُوۡۤا

چلایا گیا ہاں ؛ اور مھارے متھے تے بس صاف صاف پہچا دینڑوں ہی ہے ویہہ (گراں آلا) بولیا :

اِنَّا تَطَيَّرۡنَا بِكُمۡ‌ۚ لَئِنۡ لَّمۡ تَنۡتَهُوۡا لَنَرۡجُمَنَّكُمۡ

ہم تے تمنّاں نحس سمجھاں ؛ تے جیکدے تم باز نہ آیا تاں ہم تمنّاں پتھر مار مار غے مار چھوڑاں غا

وَلَيَمَسَّنَّكُمۡ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ﴿۱۸﴾ قَالُوۡا طٰۤئِرُكُمۡ مَّعَكُمۡ‌ؕ

تے تمنّاں مھاری طرفوں بڑی دردناک سزا پہچے غی ؛ رسولاں نے کہیو : تھاری نحوست تھارے ہی نالڑ ہے

اَئِنۡ ذُكِّرۡتُمۡ‌ؕ بَلۡ اَنۡتُمۡ قَوۡمٌ مُّسۡرِفُوۡنَ ﴿۱۹﴾ وَجَآءَ مِنۡ

کیوں ! اس گلوں کہ تمنّاں نصیحت کی گئی ؟ بلکہ تم تے حدوں ہی بدھیا وا لوک ہیں (۵) تے شہر غا

اَقۡصَا الۡمَدِيۡنَةِ رَجُلٌ يَّسۡعٰى قَالَ يٰقَوۡمِ اتَّبِعُوا الۡمُرۡسَلِيۡنَۙ ﴿۲۰﴾

پرلا کنڈا تیں اک بندو دوڑتو دوڑتو آیو اس نے کہیو : او ! میری قوم غیو لوکو ! رسولاں غی گل ور چلو

اتَّبِعُوۡا مَنۡ لَّا يَسۡـئَلُكُمۡ اَجۡرًا وَّهُمۡ مُّهۡتَدُوۡنَ‏ ﴿۲۱﴾

تم انھاں غی گل ور چلو جہڑا تھارا کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگتا تے ویہہ سِدّا رستہ ور ہیں (٦)